FRANZ KAFKA

Proces

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Franz Kafka

Kapitola první: Zatčení · Rozhovor s paní Grubachovou · Potom slečna Bürstnerová

Někdo musel Josefa K. pomluvit, protože aniž udělal něco zlého, byl jednoho rána zatčen. Kuchařka paní Grubachové, jeho bytné, která mu každý den kolem osmé ráno nosila snídani, tentokrát nepřišla. To se ještě nikdy nestalo. K. ještě chvíli počkal a z polštáře se díval na starou paní, která bydlela naproti a pozorovala ho se zvědavostí, jaká u ní byla naprosto neobvyklá, pak ale, zároveň zaražený a hladový, zazvonil. Hned nato se ozvalo zaklepání a vstoupil muž, kterého v tomto bytě ještě nikdy neviděl. Byl štíhlý, a přece pevně stavěný, měl na sobě přiléhavý černý oblek, který byl podobně jako cestovní obleky opatřen různými záhyby, kapsami, přezkami, knoflíky a opaskem, a proto se zdál obzvlášť praktický, i když člověk nevěděl, k čemu má vlastně sloužit. „Kdo jste?“ zeptal se K. a hned se v posteli napůl posadil. Muž však otázku přešel, jako by jeho příchod bylo třeba prostě přijmout, a sám se jen zeptal: „Zvonil jste?“ „Ať mi Anna přinese snídani,“ řekl K. a snažil se nejprve mlčky, pozorností a úvahou zjistit, kdo ten muž vlastně je. Ten se ale jeho pohledům dlouho nevystavoval, obrátil se ke dveřím, trochu je pootevřel a řekl někomu, kdo zřejmě stál hned za nimi: „Chce, aby mu Anna přinesla snídani.“ Ve vedlejším pokoji se ozval krátký smích a podle zvuku nebylo jisté, jestli se nesměje víc lidí. Ačkoli se z toho cizí muž nemohl dozvědět nic, co by už předtím nevěděl, obrátil se teď přesto ke K. a řekl tónem, jako když podává hlášení: „To není možné.“ „To by bylo něco nového,“ řekl K., vyskočil z postele

a rychle si natáhl kalhoty. „Rád bych viděl, co je ve vedlejším pokoji za lidi a jak se mi paní Grubachová za tohle vyrušení zodpoví.“ Hned ho sice napadlo, že to nemusel říkat nahlas a že tím jaksi uznal, že ho ten cizinec má právo hlídat, ale teď mu to nepřipadalo důležité. Cizinec to tak ovšem pochopil, protože řekl: „Nechcete radši zůstat tady?“ „Nechci tu zůstat a nechci ani, abyste mě oslovoval, dokud se mi nepředstavíte.“ „Myslel jsem to dobře,“ řekl cizinec a teď už dveře otevřel sám od sebe. Ve vedlejším pokoji, kam K. vešel pomaleji, než chtěl, to na první pohled vypadalo skoro úplně stejně jako předešlého večera. Byl to obývací pokoj paní Grubachové; v tomhle pokoji, přeplněném nábytkem, pokrývkami, porcelánem a fotografiemi, bylo dnes možná o něco víc místa než jindy, hned se to nepoznalo, tím méně, že hlavní změna spočívala v přítomnosti muže, který seděl s knihou u otevřeného okna a teď od ní vzhlédl. „Měl jste zůstat ve svém pokoji! Copak vám to Franz neřekl?“ „No a co vlastně chcete?“ řekl K. a přenesl pohled z nového známého na toho, kterému se říkalo Franz a který zůstal stát ve dveřích, a pak zase zpátky. Otevřeným oknem bylo znovu vidět starou paní, která s opravdu stařeckou zvědavostí přešla k oknu, jež bylo teď přímo naproti, aby i nadále všechno viděla. „Ale já chci k paní Grubachové –“ řekl K., udělal pohyb, jako by se vytrhoval těm dvěma mužům, kteří ovšem stáli daleko od něho, a chtěl jít dál. „Ne,“ řekl muž u okna, hodil knihu na stolek a vstal. „Nesmíte odejít, vždyť jste vězeň.“ „Vypadá to tak,“ řekl K. „A proč vlastně?“ zeptal se pak. „Nemáme za úkol vám to říkat. Jděte do svého pokoje a čekejte. Řízení už je jednou zahájeno a vy se všechno dozvíte v pravý čas. Překračuji svůj úkol, když vám tak přátelsky domlouvám. Ale doufám, že to neslyší nikdo jiný než Franz, a ten je k vám sám přátelský proti všem předpisům. Budete-li mít i nadále takové štěstí jako při výběru svých strážců, pak můžete být klidný.“ K. si chtěl sednout, ale teď viděl, že v celém pokoji není kde sedět, kromě křesla u okna. „Však vy ještě uznáte, jak je to všechno pravda,“ řekl Franz a zároveň s tím druhým

mužem k němu vykročil. Zvlášť ten druhý byl o hodně vyšší než K. a často ho poklepával po rameni. Oba si prohlíželi noční košili K. a říkali, že si teď bude muset obléknout mnohem horší košili, ale že tuhle košili i ostatní jeho prádlo uschovají, a kdyby jeho věc dopadla příznivě, zase mu je vrátí. „Je lepší, když ty věci dáte nám než do skladu," říkali, „protože ve skladu často dochází ke zpronevěrám, a kromě toho se tam po určité době všechno prodá a nikdo se neohlíží na to, jestli dotyčné řízení skončilo, nebo ne. A jak dlouho takové procesy trvají, zvlášť v poslední době! Ze skladu byste nakonec ovšem dostal výtěžek, jenže ten výtěžek je zaprvé už sám o sobě malý, protože při prodeji nerozhoduje výše nabídky, ale výše úplatku, a dále se takové výtěžky, jak ukazuje zkušenost, zmenšují, když jdou z ruky do ruky a z roku do roku." K. si těch řečí skoro nevšímal, právo nakládat se svými věcmi, které možná ještě měl, si příliš necenil, mnohem důležitější pro něho bylo, aby se vyznal ve své situaci; v přítomnosti těch lidí však nemohl ani přemýšlet, druhý strážce – nemohl to být nikdo jiný než strážci – do něho pořád znovu vrážel břichem, přímo přátelsky, a když K. vzhlédl, uviděl suchý, kostnatý obličej, který se k tomu tlustému tělu vůbec nehodil, se silným, na stranu stočeným nosem, a ten obličej se přes jeho hlavu dorozumíval s druhým strážcem. Co to byli za lidi? O čem to mluvili? K jakému úřadu patřili? K. přece žil v právním státě, všude vládl mír, všechny zákony platily, kdo se odvážil přepadnout ho v jeho vlastním bytě? Vždycky měl sklon brát všechno co nejlehčeji, věřit tomu nejhoršímu až tehdy, když to nejhorší nastane, a nedělat žádná opatření do budoucna, ani když všechno hrozilo. Tady se mu to však nezdálo správné, celou věc sice bylo možné brát jako žert, jako hrubý žert, který mu z neznámých důvodů, třeba proto, že měl dnes třicáté narozeniny, nachystali kolegové z banky, to bylo samozřejmě možné, možná stačilo jen nějak se strážcům vysmát do obličeje a oni by se smáli s ním, možná to byli posluhové z nároží, docela se jim podobali – přesto byl tentokrát, vlastně už od prvního pohledu na stráž-

ce Franze, rozhodnutý, že z ruky nepustí ani tu nejmenší výhodu, kterou snad proti těm lidem měl. V tom, že by se později říkalo, že nerozumí žertu, viděl K. jen docela nepatrné nebezpečí, zato si ale vzpomněl – ačkoli jinak neměl ve zvyku poučit se ze zkušeností – na několik případů, samy o sobě bezvýznamných, kdy se na rozdíl od svých přátel vědomě, bez nejmenšího citu pro možné následky choval neopatrně a výsledek ho za to potrestal. Už se to nemělo opakovat, aspoň tentokrát ne; jestli to byla komedie, chtěl hrát s nimi.

Ještě byl volný. „Dovolte," řekl a rychle prošel mezi strážci do svého pokoje. „Zdá se, že je rozumný," slyšel za sebou. Ve svém pokoji hned vytrhal zásuvky psacího stolu, všechno v nich leželo ve velkém pořádku, ale právě doklady, které hledal, v rozčilení hned nemohl najít. Nakonec našel svou cyklistickou legitimaci a už s ní chtěl jít ke strážcům, pak se mu ale ten papír zdál příliš bezvýznamný, a hledal dál, až našel rodný list. Když se vrátil do vedlejšího pokoje, otevíraly se právě protější dveře a vejít jimi chtěla paní Grubachová. Bylo ji vidět jen na okamžik, protože sotva K. poznala, zjevně se zarazila, omluvila se, zmizela a nesmírně opatrně zavřela dveře. „Ale pojďte dál," stačil ještě K. říct. Teď ale stál se svými papíry uprostřed pokoje, díval se ještě na dveře, které se už znovu neotevřely, a vyrušilo ho teprve zavolání strážců, kteří seděli u stolku u otevřeného okna a, jak K. teď poznal, jedli jeho snídani. „Proč nevešla?" zeptal se. „Nesmí," řekl ten velký strážce. „Vždyť jste zatčen." „Jak to, že bych byl zatčen? A ještě takovýmhle způsobem?" „Tak vy zase začínáte," řekl strážce a namočil chleba s máslem do soudku s medem. „Na takové otázky neodpovídáme." „Budete na ně muset odpovědět," řekl K. „Tady jsou moje doklady, ukažte mi teď vy svoje, a hlavně zatykač." „Proboha!" řekl strážce. „Že se nedokážete smířit se svým postavením a že vám zřejmě jde o to, zbytečně dráždit právě nás, kteří jsme vám teď ze všech vašich bližních nejspíš nejblíž." „Je to tak, věřte nám přece," řekl Franz, šálek s kávou, který držel v ruce, nezvedl k ústům, ale díval se na K. dlou-

hým, zřejmě významným, ale nesrozumitelným pohledem. K. se proti své vůli pustil s Franzem do rozmluvy pohledů, pak ale přece jen plácl do svých papírů a řekl: „Tady jsou moje doklady.“ „Co je nám po nich?“ vykřikl už ten velký strážce. „Chováte se hůř než dítě. Co vlastně chcete? Myslíte, že svůj velký prokletý proces rychle skončíte tím, že se s námi, se strážci, budete dohadovat o dokladech a zatykači? Jsme nízcí zaměstnanci, kteří se v dokladech sotva vyznají a kteří s vaší věcí nemají nic jiného společného, než že u vás deset hodin denně drží stráž a dostávají za to zaplaceno. To je všechno, co jsme, ale přesto jsme schopni pochopit, že vysoké úřady, v jejichž službách jsme, se dřív, než nařídí takové zatčení, velmi přesně informují o důvodech zatčení i o osobě zatčeného. V tom není žádný omyl. Náš úřad, pokud ho znám, a já znám jen ty nejnižší stupně, přece nehledá vinu mezi lidmi, ale vina ho, jak se říká v zákoně, přitahuje, a pak musí vyslat nás, strážce. To je zákon. Kde by tu mohl být omyl?“ „Ten zákon neznám,“ řekl K. „Tím hůř pro vás,“ řekl strážce. „Nejspíš ani neexistuje jinde než ve vašich hlavách,“ řekl K., chtěl se nějak vplížit do myšlenek strážců, obrátit je ve svůj prospěch nebo se v nich zabydlet. Strážce však jen odmítavě řekl: „Však vy to pocítíte.“ Franz se vmísil a řekl: „Podívej, Willeme, přiznává, že zákon nezná, a zároveň tvrdí, že je bez viny.“ „Máš úplnou pravdu, ale jemu se nedá nic vysvětlit,“ řekl ten druhý. K. už neodpověděl; mám se snad, pomyslel si, nechat ještě víc zmást žvaněním těch nejnižších orgánů – samy přiznávají, že jimi jsou? Mluví přece každopádně o věcech, kterým vůbec nerozumějí. Jejich jistota je možná jen díky jejich hlouposti. Pár slov, která promluvím s člověkem sobě rovným, všechno objasní nesrovnatelně lépe než ty nejdelší řeči s těmihle. Několikrát přešel sem a tam po volném místě v pokoji, naproti viděl tu starou paní, která k oknu přitáhla ještě mnohem staršího starce a držela ho kolem těla. K. musel tomu představení udělat konec: „Zaveďte mě ke svému nadřízenému,“ řekl. „Až si to bude přát on; ne dřív,“ řekl strážce, kterému se říkalo Willem.

„A teď vám radím," dodal, „abyste šel do svého pokoje, choval se klidně a čekal, co se o vás rozhodne. Radíme vám, nerozptylujte se zbytečnými myšlenkami, ale soustřeďte se, budou na vás kladeny velké nároky. Nezacházel jste s námi tak, jak by si zasloužila naše vstřícnost, zapomněl jste, že ať jsme kdokoli, aspoň teď jsme proti vám svobodní muži, a to není malá převaha. Přesto jsme ochotni vám, pokud máte peníze, přinést malou snídani z kavárny naproti."

K. na tu nabídku neodpověděl a chvíli stál bez hnutí. Možná by se ho ti dva ani neodvážili zadržet, kdyby otevřel dveře do dalšího pokoje nebo dokonce dveře do předsíně, možná by nejjednodušším řešením celé věci bylo, kdyby to dohnal do krajnosti. Ale možná by ho přece jen popadli, a kdyby ho jednou srazili k zemi, byla by ztracena i všechna převaha, kterou si teď vůči nim v jistém ohledu přece jen udržoval. Proto dal přednost jistotě řešení, jaké musel přinést přirozený běh věcí, a vrátil se do svého pokoje, aniž z jeho strany nebo ze strany strážců padlo ještě jediné slovo.

Hodil sebou na postel a vzal si z umyvadlového stolku pěkné jablko, které si tam včera večer připravil ke snídani. Teď to byla jeho jediná snídaně a každopádně, jak se ujistil při prvním velkém kousnutí, mnohem lepší, než by byla snídaně z té špinavé noční kavárny, kterou mohl dostat z milosti strážců. Cítil se dobře a byl plný důvěry, v bance sice dnes dopoledne zameškal službu, ale to se při poměrně vysokém postavení, které tam zastával, dalo snadno omluvit. Měl uvést skutečnou omluvu? Měl to v úmyslu. Kdyby mu nevěřili, což by v tomto případě bylo pochopitelné, mohl si vzít za svědkyni paní Grubachovou nebo také ty dva staré lidi z protějšku, kteří teď asi byli na pochodu k protějšímu oknu. K. se divil, aspoň z hlediska strážců se divil, že ho zahnali do pokoje a nechali ho tu samotného, když tu měl hned několik možností, jak se zabít. Zároveň se ovšem ze svého vlastního hlediska ptal, jaký důvod by k tomu mohl mít. Snad proto, že ti dva seděli vedle a zabrali mu snídani? Zabít se by bylo tak nesmyslné, že i kdyby

to chtěl udělat, nebyl by toho kvůli té nesmyslnosti schopen. Kdyby duševní omezenost strážců nebyla tak nápadná, dalo by se předpokládat, že ani oni kvůli stejnému přesvědčení neviděli žádné nebezpečí v tom, nechat ho samotného. Ať se teď klidně dívají, jestli chtějí, jak jde k nástěnné skříňce, kde má schovanou dobrou kořalku, jak nejprve vypije jednu skleničku místo snídaně a jak druhou skleničku určí k tomu, aby mu dodala odvahy, tu druhou jen z opatrnosti pro nepravděpodobný případ, že by to bylo potřeba.

Vtom ho zavolání z vedlejšího pokoje tak vylekalo, že cvakl zuby o sklenici. „Volá vás dozorce," ozvalo se. Vylekal ho jen ten křik, ten krátký, úsečný, vojenský křik, jaký by do strážce Franze vůbec neřekl. Sám rozkaz mu byl velmi vítaný. „Konečně!" zavolal nazpátek, zamkl nástěnnou skříň a hned spěchal do vedlejšího pokoje. Tam stáli ti dva strážci a hnali ho, jako by to bylo samozřejmé, zase zpátky do jeho pokoje. „Co vás to napadá?" křičeli. „V košili chcete jít před dozorce? Dá vás zmlátit a nás s vámi." „Nechte mě, k čertu," křičel K., kterého už zatlačili až k šatníku, „když mě někdo přepadne v posteli, nemůže čekat, že mě najde ve slavnostním obleku." „To nic nepomůže," říkali strážci, kteří vždycky, když K. křičel, úplně ztichli, ba skoro posmutněli, a tím ho mátli nebo ho svým způsobem přiváděli k rozumu. „Směšné ceremonie!" zabručel ještě, ale už zvedal kabát ze židle a chvíli ho držel oběma rukama, jako by ho předkládal strážcům k posouzení. Zavrtěli hlavami. „Musí to být černý kabát," řekli. K. nato hodil kabát na zem a řekl – sám nevěděl, v jakém smyslu to říká –: „Vždyť to ještě není hlavní líčení." Strážci se usmáli, ale trvali na svém: „Musí to být černý kabát." „Jestli tím věc urychlím, budiž," řekl K., sám otevřel šatník, dlouho hledal mezi spoustou šatů, vybral si svůj nejlepší černý oblek, oblek se sakem, který mezi známými svým vypasovaným střihem skoro vzbudil rozruch, vytáhl teď i jinou košili a začal se pečlivě oblékat. V duchu si myslel, že celou věc urychlil tím, že strážci zapomněli donutit ho, aby se vykoupal. Pozoroval je, jestli si na to přece

jen nevzpomenou, ale to je samozřejmě vůbec nenapadlo, zato Willem nezapomněl poslat Franze k dozorci s hlášením, že se K. obléká.

Když byl úplně oblečený, musel jít těsně před Willemem prázdným vedlejším pokojem do dalšího pokoje, jehož obě křídla dveří už byla otevřená. Tento pokoj, jak K. dobře věděl, od nedávna obývala jakási slečna Bürstnerová, písařka na stroji, která chodívala do práce velmi brzy, domů se vracela pozdě a s kterou K. nevyměnil o mnoho víc než pozdravy. Teď byl noční stolek od její postele posunutý doprostřed pokoje jako jednací stůl a za ním seděl dozorce. Měl nohu přes nohu a jednu ruku položenou na opěradle židle.

V jednom rohu pokoje stáli tři mladí lidé a prohlíželi si fotografie slečny Bürstnerové, zastrčené v rohoži pověšené na stěně. Na klice otevřeného okna visela bílá halenka. V protějším okně se zase vykláněli ti dva staří, jejich společnost se však rozrostla, protože za nimi stál muž v košili rozhalené na prsou, o hodně vyšší než oni, který si prsty mačkal a kroutil zrzavou bradku. „Josef K.?“ zeptal se dozorce, možná jen proto, aby obrátil roztěkané pohledy K. k sobě. K. přikývl. „Asi vás dnešní ranní události velmi překvapily,“ zeptal se dozorce a přitom oběma rukama posouval těch pár věcí, které ležely na nočním stolku, svíčku se sirkami, knihu a podušku na jehly, jako by to byly předměty, které potřebuje k jednání. „Jistě,“ řekl K. a zmocnil se ho příjemný pocit, že konečně stojí proti rozumnému člověku a může s ním o své záležitosti mluvit, „jistě, jsem překvapen, ale vůbec ne velmi překvapen.“ „Ne velmi překvapen?“ zeptal se dozorce a postavil ted svíčku doprostřed stolku, zatímco ostatní věci kolem ní seskupoval. „Možná mi špatně rozumíte,“ pospíšil si K. s poznámkou. „Myslím –“ Tady se K. zarazil a rozhlédl se po křesle. „Můžu se přece posadit?“ zeptal se. „Není to zvykem,“ odpověděl dozorce. „Myslím,“ řekl teď K. už bez další přestávky, „že jsem ovšem velmi překvapen, ale když je člověk třicet let na světě a musel se protloukat sám, jak to bylo souzeno mně, je proti překvapením otužilý a nebere je příliš vážně. Zvlášť to

dnešní ne.“ „Proč zvlášť to dnešní ne?“ „Nechci říct, že celou věc pokládám za žert, na to mi přípravy, které se tu udělaly, přece jen připadají příliš rozsáhlé. Museli by se na tom podílet všichni lidé z penzionu a také vy všichni, a to už by přesahovalo meze žertu. Nechci tedy říct, že je to žert.“ „Docela správně,“ řekl dozorce a díval se, kolik sirek je v krabičce od sirek. „Na druhé straně ale,“ pokračoval K. a obracel se přitom na všechny a nejradši by se byl obrátil i k těm třem u fotografií, „na druhé straně ale ta věc také nemůže mít velký význam. Usuzuji tak z toho, že jsem obžalován, ale nemohu najít ani tu nejmenší vinu, kvůli které by mě mohli obžalovat. Ale i to je vedlejší, hlavní otázka je, kdo mě obžaloval? Jaký úřad vede řízení? Jste úředníci? Nikdo nemá uniformu, ledaže by někdo chtěl váš oděv – tady se obrátil na Franze – nazývat uniformou, ale to je spíš cestovní oblek. V těchto otázkách žádám jasno a jsem přesvědčen, že až se to vyjasní, budeme se moci co nejsrdečněji rozloučit.“ Dozorce praštil krabičkou od sirek o stůl. „Velmi se mýlíte,“ řekl. „Tihle páni a já jsme pro vaši záležitost úplně vedlejší, ba dokonce o ní skoro nic nevíme. Mohli bychom nosit ty nejpředpisovější uniformy a vaše věc by na tom nebyla o nic hůř. Také vám vůbec nemohu říct, že jste obžalován, nebo spíš nevím, jestli jste. Jste zatčen, to je pravda, víc nevím. Možná vám strážci napovídali něco jiného, pak to byly prostě jen řeči. I když ale na vaše otázky neodpovídám, mohu vám přece jen poradit: myslete méně na nás a na to, co se s vámi stane, myslete radši víc na sebe. A nedělejte takový hluk se svým pocitem neviny, ruší to jinak ne zrovna špatný dojem, kterým působíte. Také byste měl být vůbec zdrženlivější v řeči, skoro všechno, co jste předtím řekl, by se dalo vyčíst z vašeho chování, i kdybyste řekl jen pár slov, a kromě toho to pro vás nebylo nic příliš příznivého.“

K. upřeně hleděl na dozorce. Školometská ponaučení tu dostával od člověka, který byl možná mladší než on? Za svou upřímnost byl potre-

stán důtkou? A o důvodu svého zatčení a o tom, kdo ho nařídil, se nedozvěděl nic?

Dostal se do jistého rozrušení, chodil sem a tam, v čemž mu nikdo nebránil, shrnoval si manžety, ohmatával si hruď, uhlazoval si vlasy, prošel kolem těch tří pánů a řekl: „Je to přece nesmyslné," načež se k němu ti tři obrátili a podívali se na něj vstřícně, ale vážně, a nakonec se zase zastavil před dozorcovým stolem. „Státní zástupce Hasterer je můj dobrý přítel," řekl, „můžu mu zatelefonovat?" „Jistě," řekl dozorce, „ale nevím, jaký by to mělo smysl, ledaže byste s ním chtěl probrat nějakou soukromou záležitost." „Jaký smysl?" zvolal K. spíš zděšeně než rozzlobeně. „Kdo vy vlastně jste? Chcete smysl a sám předvádíte tu největší nesmyslnost, jaká existuje. Není to k pláči? Ti páni mě nejdřív přepadli a teď tu sedí nebo postávají a nechávají mě před vámi předvádět krasojízdu. Jaký by mělo smysl telefonovat státnímu zástupci, když jsem prý zatčen? Dobře, telefonovat nebudu." „Ale ano," řekl dozorce a vztáhl ruku k předsíni, kde byl telefon, „jen si prosím zatelefonujte." „Ne, už nechci," řekl K. a šel k oknu. Naproti byla u okna ještě ta společnost, a jen teď, když K. přistoupil k oknu, se zdálo, že ji to v klidném přihlížení trochu vyrušilo. Staří se chtěli zvednout, ale muž za nimi je uklidnil. „Tamhle jsou taky takoví diváci," zavolal K. docela nahlas na dozorce a ukazovákem ukázal ven. „Pryč odtamtud!" zavolal pak naproti. Ti tři také hned ustoupili o pár kroků, ti dva staří dokonce až za muže, který je kryl svým širokým tělem a, soudě podle pohybů jeho úst, říkal něco, čemu na tu vzdálenost nebylo rozumět. Úplně však nezmizeli, ale jako by čekali na chvíli, kdy by se mohli nepozorovaně zase přiblížit k oknu. „Dotěrní, bezohlední lidé!" řekl K., když se obrátil zpátky do pokoje. Dozorce s ním možná souhlasil, jak se K. zdálo, když po něm úkosem pohlédl. Stejně dobře však bylo možné, že vůbec neposlouchal, protože měl jednu ruku pevně přitisknutou na stole a jako by porovnával délku prstů. Ti dva strážci seděli na kufru zakrytém ozdobnou přikrývkou a mnuli si kolena. Ti

tři mladí lidé měli ruce v bok a bezcílně se rozhlíželi. Bylo ticho jako v nějaké zapomenuté kanceláři. „Nuže, pánové," zvolal K. a na okamžik měl pocit, jako by je všechny nesl na svých ramenou, „soudě podle toho, jak vypadáte, je má záležitost asi skončena. Jsem toho názoru, že nejlepší bude už nepřemýšlet o tom, jestli byl váš postup oprávněný, nebo neoprávněný, a dát věci smířlivý závěr vzájemným stiskem ruky. Jste-li téhož názoru, pak prosím –" a přistoupil k dozorcovu stolu a podal mu ruku. Dozorce zvedl oči, hryzal se do rtů a díval se na jeho nataženou ruku, K. pořád ještě věřil, že dozorce ruku přijme. Ten však vstal, vzal tvrdý kulatý klobouk, který ležel na posteli slečny Bürstnerové, a opatrně si ho oběma rukama nasadil, jak se to dělá, když se zkoušejí nové klobouky. „Jak se vám všechno zdá jednoduché!" řekl přitom ke K. „Měli bychom dát věci smířlivý závěr, myslel jste? Ne, ne, to opravdu nejde. Čímž zase vůbec nechci říct, že byste si měl zoufat. Ne, proč taky? Jste jen zatčen, nic víc. To jsem vám měl sdělit, udělal jsem to a také jsem viděl, jak jste to přijal. Pro dnešek to stačí a můžeme se rozloučit, ovšem jen prozatím. Teď asi budete chtít jít do banky?" „Do banky?" zeptal se K. „Myslel jsem, že jsem zatčen." K. se ptal s jistým vzdorem, protože i když jeho podanou ruku nepřijali, cítil se, zvlášť od chvíle, kdy dozorce vstal, na všech těch lidech čím dál nezávislejší. Hrál si s nimi. Měl v úmyslu, kdyby odcházeli, běžet za nimi až k domovní bráně a nabídnout jim své zatčení. Proto také opakoval: „Jak bych mohl jít do banky, když jsem zatčen?" „Ach tak," řekl dozorce, který už byl u dveří, „špatně jste mi porozuměl. Jste zatčen, jistě, ale to vám nemá bránit vykonávat vaše povolání. Ani ve svém obvyklém způsobu života nemáte být omezován." „Pak to být zatčen není nic tak zlého," řekl K. a přistoupil k dozorci až těsně. „Nikdy jsem to nemyslel jinak," řekl dozorce. „Pak se ale zdá, že ani to sdělení o zatčení nebylo příliš nutné," řekl K. a přistoupil ještě blíž. Také ostatní se přiblížili. Všichni teď byli shromážděni v těsném prostoru u dveří. „Byla to moje povinnost," řekl dozorce. „Hloupá povinnost," řekl K.

neústupně. „Možná," odpověděl dozorce, „ale nebudeme takovými řečmi ztrácet čas. Předpokládal jsem, že chcete jít do banky. Protože dáváte pozor na každé slovo, dodávám: nenutím vás jít do banky, jen jsem předpokládal, že chcete. A abych vám to usnadnil a aby byl váš příchod do banky co nejméně nápadný, držel jsem tady pro vás k dispozici tyhle tři pány, vaše kolegy." „Cože?" zvolal K. a užasle se na ty tři zadíval. Tihle tak bezvýrazní, chudokrevní mladí lidé, které měl v paměti pořád jen jako skupinku u fotografií, byli opravdu úředníci z jeho banky, ne kolegové, to bylo příliš řečeno a už to byla mezera v dozorcově vševědoucnosti, ale nižší úředníci z banky to ovšem byli. Jak to mohl K. přehlédnout? Jak moc ho museli zaujmout dozorce a strážci, že tyhle tři nepoznal! Strnulého Rabensteinera, který pořád máchal rukama, plavého Kullicha s hluboko posazenýma očima a Kaminera s nesnesitelným úsměvem, který způsobovala chronická svalová křeč. „Dobré jitro!" řekl K. po chvilce a podal ruku pánům, kteří se korektně uklonili. „Vůbec jsem vás nepoznal. Tak tedy půjdeme do práce, ne?" Páni se smíchem a horlivě přikyvovali, jako by na to celou dobu čekali, jenom když K. postrádal svůj klobouk, který zůstal ležet v jeho pokoji, běželi pro něj všichni jeden za druhým, což přece jen prozrazovalo jisté rozpaky. K. stál bez hnutí a díval se za nimi dvojími otevřenými dveřmi, poslední byl samozřejmě lhostejný Rabensteiner, který se dal jen do elegantního klusu. Kaminer klobouk podal a K. si musel, jak to ostatně v bance bývalo často nutné, výslovně říct, že Kaminerův úsměv není úmyslný, ba že se Kaminer úmyslně usmívat vůbec nedokáže. V předsíni pak celé společnosti otevřela dveře bytu paní Grubachová, která nevypadala vůbec nijak provinile, a K. se jako už tolikrát podíval dolů na tkanici její zástěry, která se tak zbytečně hluboko zařezávala do jejího mohutného těla. Dole se K. s hodinkami v ruce rozhodl vzít si automobil, aby zbytečně nezvětšoval už půlhodinové zpoždění. Kaminer běžel na roh pro vůz, ti dva druzí se zjevně snažili K. rozptýlit, když vtom Kullich ukázal na protější domovní brá-

nu, ve které se právě objevil ten velký muž s plavou bradkou a v první chvíli, trochu v rozpacích z toho, že se teď ukazuje v celé své velikosti, ustoupil ke zdi a opřel se o ni. Staří byli asi ještě na schodech. K. se zlobil na Kullicha, že ho na toho muže upozornil, když ho sám už předtím viděl, ba dokonce ho očekával. „Nedívejte se tam!“ vyhrkl, aniž si všiml, jak nápadný je takový způsob řeči vůči samostatným mužům. Ale žádné vysvětlení nebylo potřeba, protože právě přijel automobil, posadili se a vyjeli. Tu si K. vzpomněl, že si vůbec nevšiml, jak dozorce a strážci odešli, dozorce mu zakryl ty tři úředníky a teď zase úředníci dozorce. To nesvědčilo o velké duchapřítomnosti a K. si předsevzal, že se bude v tomto ohledu bedlivěji pozorovat. Přesto se ještě bezděčně otočil a naklonil se přes zadní část automobilu, aby snad ještě zahlédl dozorce a strážce. Hned se ale zase obrátil zpátky a pohodlně se opřel do rohu vozu, aniž se vůbec pokusil někoho hledat. I když to tak nevypadalo, potřeboval by právě teď povzbuzení, ale páni teď vypadali unavení, Rabensteiner se díval z vozu napravo, Kullich nalevo a k dispozici byl jen Kaminer se svým úšklebkem, z kterého si udělat legraci bohužel nedovolovala lidskost.

Toho jara trávil K. večery obvykle tak, že po práci, pokud to ještě šlo – v kanceláři sedával většinou do devíti –, se sám nebo s některými úředníky trochu prošel a pak šel do pivnice, kde u štamgastského stolu sedával s pány, většinou staršími, obvykle do jedenácti. Z tohoto rozvrhu však byly i výjimky, když například ředitel banky, který si velmi cenil jeho pracovní síly a spolehlivosti, pozval K. na projížďku autem nebo na večeři do své vily. Kromě toho chodil K. jednou týdně za děvčetem jménem Elsa, které v noci až do pozdního rána obsluhovalo jako servírka ve vinárně a přes den přijímalo návštěvy jen v posteli.

Ale tohoto večera – den uběhl rychle v namáhavé práci a s mnoha uctivými i přátelskými blahopřáními k narozeninám – chtěl K. jít hned domů. Myslel na to ve všech malých přestávkách během práce; aniž přesně věděl, co tím myslí, zdálo se mu, jako by ranní události

způsobily v celém bytě paní Grubachové velký nepořádek a jako by právě on byl potřeba, aby se pořádek obnovil. Jakmile ale bude ten pořádek obnoven, bude každá stopa po oněch událostech vymazána a všechno se zase vrátí do starých kolejí. Zvlášť od těch tří úředníků se nebylo čeho bát, zase se ponořili do velkého úřednictva banky a nebylo na nich znát žádnou změnu. K. si je několikrát jednotlivě i společně zavolal do své kanceláře, za žádným jiným účelem než proto, aby je pozoroval; pokaždé je mohl spokojeně propustit.

Když v půl desáté večer přišel před dům, ve kterém bydlel, potkal v domovní bráně mladého chlapíka, který tam stál rozkročený a kouřil dýmku. „Kdo jste?“ zeptal se K. hned a přiblížil se obličejem až k chlapíkovi, v pološeru chodby nebylo moc vidět. „Jsem domovníkův syn, milostpane,“ odpověděl chlapík, vyndal dýmku z úst a ustoupil stranou. „Domovníkův syn?“ zeptal se K. a netrpělivě ťukal holí o zem. „Přeje si milostpán něco? Mám zavolat otce?“ „Ne, ne,“ řekl K. a v jeho hlase bylo cosi shovívavého, jako by ten chlapík provedl něco zlého, ale on mu to odpouštěl. „To je dobré,“ řekl pak a šel dál, ale než vystoupil po schodech, ještě jednou se ohlédl.

Mohl jít rovnou do svého pokoje, ale protože chtěl mluvit s paní Grubachovou, zaklepal hned na její dveře. Seděla s rozpletenou punčochou u stolu, na kterém ležela ještě hromada starých punčoch. K. se roztržitě omlouval, že přichází tak pozdě, ale paní Grubachová byla velmi vlídná a o žádné omluvě nechtěla slyšet, pro něho že má vždycky čas, on přece velmi dobře ví, že je její nejlepší a nejmilejší nájemník. K. se rozhlédl po pokoji, byl zase úplně ve svém dřívějším stavu, i nádobí od snídaně, které ráno stálo na stolku u okna, už bylo uklizené. Ženské ruce toho přece potichu hodně zvládnou, pomyslel si, on by to nádobí snad dokázal na místě rozbít, ale jistě ne odnést. Podíval se na paní Grubachovou s jistou vděčností. „Proč ještě tak pozdě pracujete?“ zeptal se. Seděli teď oba u stolu a K. čas od času zabořil ruku do punčoch. „Práce je hodně,“ řekla, „přes den patřím nájemníkům;

když si chci dát do pořádku své věci, zbývají mi jen večery.“ „Dnes jsem vám asi přidělal ještě práci navíc.“ „Jak to?“ zeptala se a trochu ožila, práce jí spočinula v klíně. „Myslím ty muže, kteří tu dnes ráno byli.“ „Ach tak,“ řekla a vrátila se zase do svého klidu, „to mi žádnou zvláštní práci nedalo.“ K. mlčky přihlížel, jak se znovu chápe pletení. Zdá se, že se diví, že o tom mluvím, pomyslel si, zdá se, že nepovažuje za správné, abych o tom mluvil. Tím důležitější je, abych to udělal. Jen se starou ženou o tom můžu mluvit. „Ale ano, práci to jistě dalo,“ řekl pak, „ale už se to nestane.“ „Ne, to se už stát nemůže,“ řekla přisvědčivě a usmála se na K. skoro teskně. „Myslíte to vážně?“ zeptal se K. „Ano,“ řekla tišeji, „ale hlavně to nesmíte brát moc vážně. Co se všechno na světě neděje! Když se mnou mluvíte tak důvěrně, pane K., můžu vám přece přiznat, že jsem trochu poslouchala za dveřmi a že mi leccos vyprávěli i ti dva strážci. Jde přece o vaše štěstí, a to mi opravdu leží na srdci, víc, než by mi snad příslušelo, protože jsem přece jen bytná. No, tak jsem tedy leccos slyšela, ale nemůžu říct, že by to bylo něco zvlášť zlého. Ne. Jste sice zatčen, ale ne tak, jako se zatýká zloděj. Když člověka zatknou jako zloděje, je to zlé, ale tohle zatčení –. Připadá mi jako něco učeného, promiňte, jestli říkám něco hloupého, připadá mi jako něco učeného, čemu sice nerozumím, ale čemu se ani rozumět nemusí.“

„Vůbec jste neřekla nic hloupého, paní Grubachová, přinejmenším i já s vámi zčásti souhlasím, jenom celou věc posuzuji ještě přísněji než vy a nepovažuji ji dokonce ani za něco učeného, ale vůbec za nic. Byl jsem zaskočen, to je to. Kdybych hned po probuzení vstal, aniž bych se nechal zmást tím, že Anna nepřišla, a bez ohledu na kohokoli, kdo by se mi postavil do cesty, šel k vám, kdybych výjimečně posnídal třeba v kuchyni a nechal si od vás přinést šaty ze svého pokoje, zkrátka kdybych jednal rozumně, nic dalšího by se nestalo, všechno, co se chtělo rozvinout, by bylo uduseno v zárodku. Člověk ale bývá tak málo připravený. V bance například připravený jsem, tam by se mi něco ta-

kového nemohlo stát, mám tam vlastního sluhu, obecný telefon i kancelářský telefon stojí přede mnou na stole, pořád přicházejí lidé, strany a úředníci, a kromě toho a především jsem tam pořád zabraný do práce, a proto duchapřítomný, přímo by mě těšilo, kdybych tam mohl stanout tváří v tvář něčemu takovému. No, už je to pryč a vlastně jsem o tom už vůbec nechtěl mluvit, jen jsem chtěl slyšet váš úsudek, úsudek rozumné ženy, a jsem velmi rád, že se v tom shodujeme. Teď mi ale musíte podat ruku, taková shoda se musí stvrdit stiskem ruky."

Podá mi ruku? Dozorce mi ruku nepodal, pomyslel si a podíval se na ženu jinak než předtím, zkoumavě. Vstala, protože i on vstal, byla trochu nesvá, protože jí nebylo srozumitelné všechno, co K. řekl. Z té nejistoty však řekla něco, co vůbec nechtěla a co se tam ani vůbec nehodilo: „Neberte to přece tak těžce, pane K.," řekla, v hlase měla slzy a ruku mu samozřejmě zapomněla podat. „Nevím o tom, že bych to bral těžce," řekl K., najednou unavený, a pochopil, jak bezcenný je všechen souhlas téhle ženy.

U dveří se K. ještě zeptal: „Je slečna Bürstnerová doma?" „Ne," řekla paní Grubachová a k té suché informaci se usmála s opožděnou, rozumnou účastí. „Je v divadle. Chtěl jste od ní něco? Mám jí něco vyřídit?" „Ach, chtěl jsem s ní jen prohodit pár slov." „Bohužel nevím, kdy přijde; když je v divadle, přichází obvykle pozdě." „To je přece docela jedno," řekl K. a se skloněnou hlavou se už obracel ke dveřím, aby odešel, „chtěl jsem se jí jen omluvit, že jsem dnes zabral její pokoj." „To není nutné, pane K., jste příliš ohleduplný, slečna přece vůbec o ničem neví, od časného rána ještě nebyla doma, a taky už je všechno uklizené, podívejte se sám." A otevřela dveře do pokoje slečny Bürstnerové. „Děkuju, věřím vám," řekl K., ale pak přece jen šel k otevřeným dveřím. Do tmavého pokoje tiše svítil měsíc. Pokud bylo vidět, bylo opravdu všechno na svém místě, ani halenka už nevisela na klice okna. Polštáře na posteli se zdály nápadně vysoké, zčásti ležely v měsíčním světle. „Slečna chodí domů často pozdě," řekl K. a podíval se

na paní Grubachovou, jako by za to nesla odpovědnost ona. „Takoví už jsou mladí lidé!“ řekla paní Grubachová omluvně. „Jistě, jistě,“ řekl K., „ale může to zajít příliš daleko.“ „To může,“ řekla paní Grubachová, „jak máte pravdu, pane K. Možná dokonce i v tomto případě. Slečnu Bürstnerovou jistě nechci pomlouvat, je to hodné, milé děvče, vlídná, pořádná, přesná, pracovitá, toho všeho si velmi vážím, ale jedno je pravda, měla by být hrdější, zdrženlivější. Tento měsíc jsem ji už dvakrát viděla v odlehlých ulicích a pokaždé s jiným pánem. Je mi to velmi trapné, při Bohu to vyprávím jen vám, pane K., ale nebude se dát vyhnout tomu, abych o tom promluvila i se slečnou samotnou. Ostatně to není jediná věc, kvůli které mi připadá podezřelá.“ „Jste úplně na scestí,“ řekl K. vzteky a skoro neschopen to skrýt, „ostatně jste zřejmě i moji poznámku o slečně špatně pochopila, tak to nebylo myšleno. Dokonce vás upřímně varuju, abyste slečně cokoli říkala, úplně se mýlíte, znám slečnu velmi dobře, nic z toho, co jste říkala, není pravda. Ostatně možná zacházím příliš daleko, nechci vám bránit, řekněte jí, co chcete. Dobrou noc.“ „Pane K.,“ řekla paní Grubachová prosebně a spěchala za K. až k jeho dveřím, které už otevřel, „vždyť já se slečnou ještě vůbec mluvit nechci, samozřejmě ji chci předtím ještě dál pozorovat, jen vám jsem se svěřila s tím, co jsem věděla. Nakonec to přece musí být v zájmu každého nájemníka, když se člověk snaží udržet penzion čistý, a o nic jiného mi při tom nejde.“ „Čistota!“ zvolal K. ještě škvírou ve dveřích. „Jestli chcete udržet penzion čistý, musíte nejdřív dát výpověď mně.“ Pak přirazil dveře a tiché klepání už nevnímal.

Zato se rozhodl, protože se mu vůbec nechtělo spát, že zůstane ještě vzhůru a při té příležitosti také zjistí, kdy slečna Bürstnerová přijde. Možná by pak bylo i možné, ať se to hodilo sebeméně, prohodit s ní ještě pár slov. Když ležel v okně a tiskl si unavené oči, napadlo ho na okamžik dokonce, že by paní Grubachovou potrestal a přemluvil slečnu Bürstnerovou, aby spolu s ním dala výpověď. Hned se mu to ale zdálo strašlivě přehnané, a dokonce sám sebe podezíral, že mu jde

o to, kvůli ranním událostem se přestěhovat. Nic by nebylo nesmyslnější a hlavně zbytečnější a opovrženíhodnější.

Když ho omrzelo dívat se ven na prázdnou ulici, lehl si na kanape, předtím ale trochu pootevřel dveře do předsíně, aby každého, kdo vejde do bytu, viděl hned z kanape. Asi do jedenácti ležel klidně na kanape a kouřil doutník. Od té chvíle to tam ale už nevydržel a vyšel si trochu do předsíně, jako by tím mohl urychlit příchod slečny Bürstnerové. Netoužil po ní nijak zvlášť, nedokázal si ani přesně vybavit, jak vypadá, ale teď s ní chtěl mluvit a dráždilo ho, že svým pozdním příchodem vnáší neklid a nepořádek ještě i do konce tohoto dne. Mohla také za to, že dnes nevečeřel a že vynechal návštěvu u Elsy, kterou měl na dnešek v úmyslu. Obojí mohl ovšem ještě dohnat tím, že by teď zašel do vinárny, kde Elsa sloužila. Chtěl to také udělat, ještě později, po rozhovoru se slečnou Bürstnerovou.

Bylo po půl dvanácté, když bylo na schodišti někoho slyšet. K., který zabraný do svých myšlenek hlučně přecházel po předsíni sem a tam, jako by to byl jeho vlastní pokoj, utekl za své dveře. Přišla slečna Bürstnerová. Zatímco zamykala dveře, v zimomřivém chvění si přitahovala hedvábný šál kolem úzkých ramen. V příští chvíli musela jít do svého pokoje, kam K. o půlnoci jistě vniknout nesměl; musel ji tedy oslovit teď, jenže nešťastnou náhodou zapomněl rozsvítit elektrické světlo ve svém pokoji, takže když vystoupil z tmavého pokoje, vypadalo to jako přepadení a přinejmenším ji to muselo hodně vylekat. Ve své bezradnosti, a protože nebylo času nazbyt, zašeptal škvírou ve dveřích: „Slečno Bürstnerová.“ Znělo to jako prosba, ne jako zavolání. „Je tu někdo?“ zeptala se slečna Bürstnerová a rozhlížela se s vytřeštěnýma očima. „To jsem já,“ řekl K. a vystoupil. „Ach, pan K.!“ řekla slečna Bürstnerová s úsměvem. „Dobrý večer,“ a podala mu ruku. „Chtěl jsem s vámi promluvit pár slov, dovolíte mi to teď?“ „Teď?“ zeptala se slečna Bürstnerová. „Musí to být teď? Je to trochu zvláštní, ne?“ „Čekám na vás od devíti.“ „No ano, byla jsem v divadle, o vás jsem přece

nic nevěděla.“ „Podnět k tomu, co vám chci říct, se objevil teprve dnes.“ „Tak, no, já nemám v zásadě nic proti, až na to, že jsem k smrti unavená. Tak tedy pojďte na pár minut do mého pokoje. Tady se v žádném případě bavit nemůžeme, vždyť bychom všechny vzbudili, a to by mi bylo nepříjemné ještě víc kvůli nám než kvůli lidem. Počkejte tady, až u sebe v pokoji rozsvítím, a pak tady zhasněte.“ K. to udělal, ale pak ještě čekal, dokud ho slečna Bürstnerová ze svého pokoje ještě jednou potichu nevyzvala, aby šel dál. „Posaďte se,“ řekla a ukázala na otomanu, sama zůstala stát vzpřímeně u sloupku postele navzdory únavě, o které mluvila; ani svůj malý, ale přemírou květin ozdobený klobouk si nesundala. „Co jste tedy chtěl? Jsem opravdu zvědavá?“ Lehce zkřížila nohy. „Možná řeknete,“ začal K., „že ta věc nebyla tak naléhavá, aby se musela probrat teď, ale –“ „Úvody vždycky přeslechnu,“ řekla slečna Bürstnerová. „To mi usnadňuje úlohu,“ řekl K. „Ve vašem pokoji se dnes ráno, svým způsobem mou vinou, trochu nadělal nepořádek, udělali to cizí lidé proti mé vůli, a přece, jak říkám, mou vinou; za to jsem vás chtěl poprosit o prominutí.“ „Můj pokoj?“ zeptala se slečna Bürstnerová a místo na pokoj se zkoumavě podívala na K. „Je to tak,“ řekl K. a teď se oba poprvé podívali jeden druhému do očí, „způsob, jak se to stalo, nestojí samo o sobě za řeč.“ „Ale to je přece to vlastně zajímavé,“ řekla slečna Bürstnerová. „Ne,“ řekl K. „Nuže,“ řekla slečna Bürstnerová, „nechci se vtírat do tajemství, když trváte na tom, že to není zajímavé, nebudu ani nic namítat. Prominutí, o které prosíte, vám tímto ráda dávám, zvlášť když nemůžu najít ani stopu nějakého nepořádku.“ S dlaněmi položenými hluboko na bocích obešla pokoj. U rohože s fotografiemi se zastavila. „Podívejte se,“ zvolala, „moje fotografie jsou opravdu přeházené. To je ale ošklivé. Někdo tedy byl v mém pokoji bez dovolení.“ K. přikývl a v duchu proklínal úředníka Kaminera, který nikdy nedokázal zkrotit svou pustou, nesmyslnou čilost. „Je zvláštní,“ řekla slečna Bürstnerová, „že jsem nucena vám zakazovat něco, co byste si měl zakázat sám, totiž vcházet

v mé nepřítomnosti do mého pokoje.“ „Vždyť jsem vám vysvětlil, slečno,“ řekl K. a šel také k fotografiím, „že to nebyl já, kdo vám sahal na fotografie; ale když mi nevěříte, musím tedy přiznat, že vyšetřovací komise s sebou přivedla tři bankovní úředníky, a jeden z nich, kterého při nejbližší příležitosti z banky vyhodím, asi ty fotografie vzal do ruky.“ „Ano, byla tu vyšetřovací komise,“ dodal K., protože se na něho slečna tázavě podívala. „Kvůli vám?“ zeptala se slečna. „Ano,“ odpověděl K. „Ne!“ zvolala slečna a zasmála se. „Ale ano,“ řekl K., „myslíte si snad, že jsem bez viny?“ „No, bez viny,“ řekla slečna, „nechci hned vynášet úsudek, který by mohl mít možná vážné následky, také vás přece neznám, nicméně musí to už být těžký zločinec, když na něho hned pošlou vyšetřovací komisi. Ale protože jste přece volný – aspoň z vašeho klidu usuzuji, že jste neutekl z vězení –, nemohl jste spáchat žádný takový zločin.“ „Ano,“ řekl K., „ale vyšetřovací komise přece mohla nahlédnout, že jsem nevinný, nebo aspoň ne tak vinný, jak se předpokládalo.“ „Jistě, to je možné,“ řekla slečna Bürstnerová velmi pozorně. „Vidíte,“ řekl K., „nemáte moc zkušeností se soudními věcmi.“ „Ne, to nemám,“ řekla slečna Bürstnerová, „a už jsem toho často litovala, protože bych chtěla vědět všechno, a právě soudní věci mě neobyčejně zajímají. Soud má zvláštní přitažlivost, ne? Ale své znalosti v tomhle směru si jistě doplním, protože příští měsíc nastupuji jako kancelářská síla do advokátní kanceláře.“ „To je velmi dobře,“ řekl K., „pak mi budete moci v mém procesu trochu pomoct.“ „To by bylo možné,“ řekla slečna Bürstnerová, „proč ne? Ráda uplatním své znalosti.“ „Myslím to i vážně,“ řekl K., „nebo přinejmenším napůl vážně, tak jako vy. Přibírat advokáta, na to je ta věc přece jen příliš malicherná, ale nějakého rádce bych mohl dobře potřebovat.“ „Ano, ale jestli mám být rádcem, musela bych vědět, o co jde,“ řekla slečna Bürstnerová. „V tom je právě háček,“ řekl K., „to sám nevím.“ „Tak jste si ze mě tedy dělal legraci,“ řekla slečna Bürstnerová přehnaně zklamaně, „a to bylo naprosto zbytečné, vybírat si k tomu takhle pozdní noční hodinu.“

A odešla od fotografií, kde spolu tak dlouho stáli. „Ale slečno," řekl K., „já si legraci nedělám. Že mi nechcete věřit! Co vím, to jsem vám už řekl. Dokonce víc, než vím, protože to vůbec nebyla vyšetřovací komise, říkám tomu tak, protože pro to nevím jiné jméno. Vůbec nic se nevyšetřovalo, byl jsem jen zatčen, ale komisí." Slečna Bürstnerová seděla na otomaně a zase se smála. „A jak to tedy bylo?" zeptala se. „Strašné," řekl K., ale teď na to vůbec nemyslel, celý byl pohlcen pohledem na slečnu Bürstnerovou, která si opírala obličej o jednu ruku – loket jí spočíval na polštáři otomany – a druhou rukou si pomalu hladila bok. „To je příliš obecné," řekla slečna Bürstnerová. „Co je příliš obecné?" zeptal se K. Pak si vzpomněl a zeptal se: „Mám vám ukázat, jak to bylo?" Chtěl se pohnout, a přece neodejít. „Už jsem unavená," řekla slečna Bürstnerová. „Přišla jste tak pozdě," řekl K. „Tak to tedy končí tím, že dostávám výčitky, a je to i oprávněné, protože jsem vás už neměla pouštět dovnitř. Nutné to ostatně ani nebylo, jak se ukázalo." „Bylo to nutné, to uvidíte teprve teď," řekl K. „Smím od vaší postele přisunout noční stolek?" „Co vás to napadá?" řekla slečna Bürstnerová. „To samozřejmě nesmíte!" „Pak vám to nemůžu ukázat," řekl K. rozrušeně, jako by mu tím způsobovali nezměrnou škodu. „No, jestli ho potřebujete k předvedení, tak ten stolek klidně odsuňte," řekla slečna Bürstnerová a po chvilce dodala slabším hlasem: „Jsem tak unavená, že dovoluju víc, než je dobré." K. postavil stolek doprostřed pokoje a sedl si za něj. „Musíte si správně představit, jak byly osoby rozmístěny, je to velmi zajímavé. Já jsem dozorce, tamhle na kufru sedí dva strážci, u fotografií stojí tři mladí lidé. Na klice okna visí, to uvádím jen mimochodem, bílá halenka. A teď to začíná. Ano, zapomínám na sebe, nejdůležitější osoba, tedy já, stojím tady před stolkem. Dozorce sedí nesmírně pohodlně, nohu přes nohu, ruku má tady přes opěradlo svěšenou dolů, neotesanec, jaký nemá obdoby. A teď to tedy opravdu začíná. Dozorce volá, jako by mě musel budit, přímo křičí, já musím bohužel, jestli vám to mám přiblížit, také

křičet, ostatně je to jen moje jméno, co takhle křičí.“ Slečna Bürstnerová, která se smíchem poslouchala, si položila ukazovák na ústa, aby mu zabránila v křiku, ale bylo pozdě, K. byl příliš zabraný do role, pomalu zavolal „Josef K.“, ostatně ne tak hlasitě, jak hrozil, ale přece tak, že se to zvolání, když bylo náhle vyraženo, teprve pozvolna rozlévalo po pokoji.

Vtom se na dveře vedlejšího pokoje několikrát zaklepalo, silně, krátce a pravidelně. Slečna Bürstnerová zbledla a položila si ruku na srdce. K. se lekl obzvlášť silně proto, že ještě chvíli nebyl vůbec schopen myslet na nic jiného než na ranní události a na děvče, kterému je předváděl. Sotva se vzpamatoval, skočil ke slečně Bürstnerové a vzal ji za ruku. „Ničeho se nebojte,“ zašeptal, „všechno dám do pořádku. Kdo to ale může být? Tady vedle je přece jen obývací pokoj a v tom nikdo nespí.“ „Ale spí,“ zašeptala slečna Bürstnerová K. do ucha, „od včerejška tu spí synovec paní Grubachové, hejtman. Zrovna není volný žádný jiný pokoj. Taky jsem na to zapomněla. Že jste musel tak křičet! Jsem z toho nešťastná.“ „Na to není vůbec důvod,“ řekl K., a když ted klesla zpátky do polštáře, políbil ji na čelo. „Pryč, pryč,“ řekla a spěšně se zase narovnala, „jděte přece, jděte přece, co chcete, vždyť poslouchá za dveřmi, vždyť všechno slyší. Jak vy mě trápíte!“ „Neodejdu dřív,“ řekl K., „dokud se trochu neuklidníte. Pojďte do druhého rohu pokoje, tam nás nemůže slyšet.“ Nechala se tam odvést. „Neuvažujete o tom,“ řekl, „že jde sice o nepříjemnost pro vás, ale vůbec ne o nebezpečí. Víte, jak mě paní Grubachová, která v téhle věci přece rozhoduje, zvlášť když je hejtman její synovec, přímo zbožňuje a všemu, co řeknu, bezpodmínečně věří. Je na mně ostatně i jinak závislá, protože si ode mě vypůjčila větší obnos. Přijmu jakýkoli váš návrh, jak vysvětlit, že jsme byli spolu, jen když bude aspoň trochu účelný, a zaručuji se, že paní Grubachovou přiměju, aby tomu vysvětlení věřila nejen navenek, ale opravdu a upřímně. Mě přitom nemusíte nijak šetřit. Jestli chcete, aby se rozneslo, že jsem vás přepadl, bude paní Grubachová

zpravena v tomto smyslu a bude tomu věřit, aniž by ke mně ztratila důvěru, tolik na mně lpí.“ Slečna Bürstnerová se tiše a trochu schoulená dívala před sebe na podlahu. „Proč by paní Grubachová nemohla věřit, že jsem vás přepadl,“ dodal K. Před sebou viděl její vlasy, rozdělené pěšinkou, nízko nadýchané, pevně sepjaté zrzavé vlasy. Myslel si, že k němu obrátí pohled, ale ona beze změny držení těla řekla: „Promiňte, vylekalo mě to náhlé klepání, ne tolik následky, které by hejtmanova přítomnost mohla mít. Bylo takové ticho po vašem výkřiku, a tu se zaklepalo, proto jsem se tak lekla, taky jsem seděla blízko dveří, klepalo se skoro vedle mě. Za vaše návrhy děkuji, ale nepřijímám je. Za všechno, co se děje v mém pokoji, mohu nést odpovědnost, a to vůči komukoli. Divím se, že nepostřehnete, jaká urážka pro mě ve vašich návrzích je, vedle dobrých úmyslů ovšem, které jistě uznávám. Ale teď jděte, nechte mě samotnou, teď to potřebuji ještě víc než předtím. Z těch pár minut, o které jste prosil, je teď půl hodiny i víc.“ K. ji vzal za ruku a pak za zápěstí: „Ale nezlobíte se na mě?“ řekl. Setřásla jeho ruku a odpověděla: „Ne, ne, já se nikdy a na nikoho nezlobím.“ Znovu sáhl po jejím zápěstí, teď to snesla a tak ho vedla ke dveřím. Byl pevně rozhodnut odejít. Ale přede dveřmi, jako by nečekal, že tu najde dveře, se zarazil, a této chvíle slečna Bürstnerová využila, aby se vyprostila, otevřela dveře, vklouzla do předsíně a odtamtud ke K. potichu řekla: „Tak pojďte přece, prosím. Podívejte“ – ukázala na hejtmanovy dveře, zpod kterých vycházel pruh světla – „rozsvítil a baví se o nás.“ „Už jdu,“ řekl K., vyběhl, chytil ji, políbil ji na ústa a pak po celém obličeji, jako když žíznivé zvíře honí jazykem po hladině konečně nalezené pramenité vody. Nakonec ji políbil na krk, tam, kde je hrdlo, a tam nechal rty dlouho ležet. Šramot z hejtmanova pokoje ho přiměl vzhlédnout. „Teď už půjdu,“ řekl, chtěl slečnu Bürstnerovou oslovit křestním jménem, ale neznal ho. Unaveně přikývla, napůl už odvrácená mu nechala ruku k políbení, jako by o tom nevěděla, a shrbená odešla do svého pokoje. Krátce nato ležel K. v posteli. Usnul velmi brzy, před

usnutím ještě chvíli přemýšlel o svém chování, byl s ním spokojen, ale divil se, že není spokojen ještě víc; kvůli hejtmanovi si o slečnu Bürstnerovou dělal vážné starosti.

Kapitola druhá: První vyšetřování

K. byl telefonicky vyrozuměn, že příští neděli se v jeho záležitosti bude konat malé vyšetřování. Upozornili ho, že tato vyšetřování budou nyní následovat pravidelně, sice možná ne každý týden, ale přece jen častěji. Na jedné straně je prý v obecném zájmu dovést proces rychle ke konci, na druhé straně však musejí být vyšetřování v každém ohledu důkladná, a přesto nesmějí kvůli námaze, která je s nimi spojena, nikdy trvat příliš dlouho. Proto prý byla zvolena tato cesta rychle za sebou jdoucích, ale krátkých vyšetřování. Neděle byla jako den vyšetřování určena proto, aby K. nebyl rušen ve své pracovní činnosti. Předpokládá se, že s tím souhlasí; kdyby si přál jiný termín, vyjdou mu vstříc, jak jen to půjde. Vyšetřování by byla možná například i v noci, ale to by asi K. nebyl dost svěží. V každém případě se, dokud K. nic nenamítne, zůstane u neděle. Je samozřejmé, že se musí určitě dostavit, na to ho asi není třeba teprve upozorňovat. Bylo mu sděleno číslo domu, kde se má dostavit, byl to dům v odlehlé předměstské ulici, ve které K. ještě nikdy nebyl.

Když K. tu zprávu dostal, zavěsil, aniž odpověděl; byl hned rozhodnutý, že v neděli půjde, bylo to jistě nutné, proces se dával do pohybu a on se mu musel postavit, tohle první vyšetřování mělo být zároveň poslední. Ještě stál zamyšleně u přístroje, když za sebou uslyšel hlas náměstka ředitele, který chtěl telefonovat, ale K. mu stál v cestě. „Špatné zprávy?“ zeptal se náměstek ředitele nedbale, ne aby se něco dozvěděl, ale aby od přístroje odstranil K. „Ne, ne,“ řekl K., ustoupil stranou, ale neodešel. Náměstek ředitele vzal sluchátko, a zatímco če-

kal na telefonní spojení, řekl přes sluchátko: „Jednu otázku, pane K.: udělal byste mi v neděli ráno to potěšení a vyjel si se mnou na mé plachetnici? Bude tam větší společnost, jistě i vaši známí. Mimo jiné státní zástupce Hasterer. Přijdete? Jen přijďte!“ K. se snažil dávat pozor na to, co náměstek ředitele říká. Nebylo to pro něho nedůležité, protože toto pozvání od náměstka ředitele, se kterým nikdy příliš dobře nevycházel, znamenalo pokus o smír z jeho strany a ukazovalo, jak důležitým se K. v bance stal a jak cenné se jeho přátelství, nebo aspoň jeho nestrannost, zdá druhému nejvyššímu úředníkovi banky. Toto pozvání bylo pro náměstka ředitele pokořením, i když bylo řečeno jen přes sluchátko při čekání na telefonní spojení. K. však musel přidat ještě druhé pokoření, řekl: „Mnohokrát děkuji! Ale v neděli bohužel nemám čas, už mám jiný závazek.“ „Škoda,“ řekl náměstek ředitele a věnoval se telefonnímu hovoru, který byl právě spojen. Nebyl to krátký hovor, ale K. ve své roztržitosti zůstal celou tu dobu stát vedle přístroje. Teprve když náměstek ředitele zavěsil, lekl se a řekl, jen aby trochu omluvil, že tu zbytečně stojí: „Teď mi telefonovali, mám někam přijít, ale zapomněli mi říct, v kolik hodin.“ „Tak se zeptejte ještě jednou,“ řekl náměstek ředitele. „Není to tak důležité,“ řekl K., i když tím jeho předchozí, už samo o sobě chabá omluva ještě víc ztratila na síle. Náměstek ředitele ještě při odchodu mluvil o jiných věcech. K. se také nutil odpovídat, ale myslel hlavně na to, že nejlepší bude přijít v neděli v devět hodin dopoledne, protože v tu hodinu začínají ve všední dny pracovat všechny soudy.

V neděli bylo zamračeno. K. byl velmi unavený, protože kvůli oslavě u štamgastského stolu zůstal v hostinci až do pozdní noci, a málem zaspal. Narychlo, aniž měl čas promyslet a dát dohromady různé plány, které si během týdne vymyslel, se oblékl a bez snídaně běžel na předměstí, které mu označili. Kupodivu, i když měl málo času se rozhlížet, potkal ty tři úředníky zapletené do jeho záležitosti, Rabensteinera, Kullicha a Kaminera. První dva přejeli v elektrice napříč přes

cestu K., Kaminer ale seděl na terase kavárny, a právě když K. šel kolem, zvědavě se nakláněl přes zábradlí. Všichni se za ním asi dívali a divili se, jak jejich nadřízený běží; byl to jakýsi vzdor, co K. odradilo od toho, aby jel; ošklivila se mu jakákoli, i ta nejmenší cizí pomoc v této jeho věci, nechtěl také nikoho žádat o službu, a tím ho byť jen zdaleka zasvěcovat, a konečně neměl ani tu nejmenší chuť ponižovat se před vyšetřovací komisí přílišnou dochvilností. Teď ovšem běžel, jen aby tam byl pokud možno v devět, přestože mu ani nebyla určena žádná hodina.

Myslel si, že ten dům pozná už z dálky podle nějakého znamení, které si sám přesně nepředstavoval, nebo podle zvláštního ruchu před vchodem. Ale Juliova ulice, kde měl dům být a na jejímž začátku K. na okamžik zůstal stát, měla po obou stranách skoro úplně jednotvárné domy, vysoké šedé činžáky, ve kterých bydleli chudí lidé. Teď v neděli ráno byla většina oken obsazená, vykláněli se z nich muži v košilích a kouřili nebo opatrně a něžně drželi malé děti u okenního rámu. Jiná okna byla vysoko vyplněná ložním prádlem, nad kterým se letmo objevila rozcuchaná hlava nějaké ženy. Lidé na sebe pokřikovali přes ulici, jedno takové zavolání vyvolalo velký smích právě nad hlavou K. Pravidelně rozmístěné po celé dlouhé ulici byly malé krámky s různými potravinami, ležely pod úrovní ulice a scházelo se do nich po několika schodech. Tam vcházely a vycházely ženy nebo stály na schodech a povídaly si. Jeden ovocnář, který nabízel zboží nahoru do oken a dával při tom stejně málo pozor jako K., ho svým vozíkem málem porazil. Právě začal vražedně hrát gramofon, který si už odsloužil v lepších čtvrtích.

K. šel dál do ulice, pomalu, jako by teď už měl čas nebo jako by ho vyšetřující soudce viděl z nějakého okna, a tedy věděl, že se K. dostavil. Bylo krátce po deváté. Dům ležel dost daleko, byl rozlehlý skoro neobvykle, zvlášť vjezd byl vysoký a široký. Byl zřejmě určen pro nákladní povozy, které patřily k různým skladištím; ta teď zamčená ob-

klopovala velký dvůr a nesla nápisy firem, z nichž některé K. znal z bankovního obchodu. Proti svému obvyklému zvyku se všemi těmi vnějšími věcmi zabýval podrobněji, a tak také chvíli postál u vchodu do dvora. Blízko něho seděl na bedně bosý muž a četl noviny. Na ručním vozíku se houpali dva kluci. U pumpy stálo slabé mladé děvče v noční kazajce, a zatímco jí voda tekla do konve, dívalo se na K. V jednom rohu dvora natahovali mezi dvěma okny provaz, na kterém už viselo prádlo určené k sušení. Dole stál muž a řídil práci několika zavoláními.

K. se obrátil ke schodišti, aby se dostal do vyšetřovací místnosti, pak se ale zase zastavil, protože kromě tohoto schodiště viděl na dvoře ještě tři další schodiště a navíc se zdálo, že malý průchod na konci dvora vede ještě do druhého dvora. Zlobil se, že mu blíže neoznačili, kde ta místnost je, byla to přece zvláštní nedbalost nebo lhostejnost, s jakou s ním jednali, a měl v úmyslu to velmi hlasitě a zřetelně konstatovat. Nakonec přece jen vystoupil po prvním schodišti a v duchu si pohrával se vzpomínkou na výrok strážce Willema, že soud je přitahován vinou, z čehož vlastně vyplývalo, že vyšetřovací místnost musí ležet u toho schodiště, které si K. náhodou vybral.

Cestou nahoru vyrušoval spoustu dětí, které si hrály na schodech, a když procházel jejich řadou, zlostně se na něj dívaly. „Jestli sem budu muset přijít příště zase," řekl si, „musím si buď vzít bonbony, abych si je získal, nebo hůl, abych je natloukl." Těsně před prvním patrem musel dokonce chvíli čekat, než kulička dokončila svou dráhu, dva malí kluci s potměšilými obličeji dospělých darebáků ho mezitím drželi za nohavice; kdyby je chtěl setřást, musel by jim ublížit, a bál se jejich křiku.

V prvním patře začalo vlastní hledání. Protože se přece nemohl ptát po vyšetřovací komisi, vymyslel si truhláře Lanze – to jméno ho napadlo, protože tak se jmenoval hejtman, synovec paní Grubachové – a chtěl se teď ve všech bytech ptát, jestli tu bydlí nějaký truhlář Lanz,

aby tak dostal příležitost nahlédnout do pokojů. Ukázalo se ale, že to většinou šlo bez dalšího, protože skoro všechny dveře byly otevřené a děti vbíhaly dovnitř a vybíhaly ven. Byly to zpravidla malé pokoje s jedním oknem, ve kterých se také vařilo. Některé ženy držely v náručí kojence a volnou rukou pracovaly u plotny. Nejpilněji pobíhala sem a tam dospívající děvčata, oblečená zdánlivě jen do zástěr. Ve všech pokojích byly postele ještě v provozu, leželi v nich nemocní nebo lidé, kteří ještě spali, nebo lidé, kteří se na nich v šatech natahovali. Na byty, které měly zavřené dveře, K. klepal a ptal se, jestli tu bydlí truhlář Lanz. Většinou otevřela nějaká žena, vyslechla otázku a obrátila se do pokoje k někomu, kdo se zvedal z postele. „Pán se ptá, jestli tu bydlí truhlář Lanz." „Truhlář Lanz?" zeptal se ten z postele. „Ano," řekl K., přestože tu vyšetřovací komise nepochybně nebyla, a jeho úkol tu tedy skončil. Mnozí si mysleli, že K. velmi záleží na tom, aby truhláře Lanze našel, dlouho přemýšleli, jmenovali nějakého truhláře, který se ale nejmenoval Lanz, nebo jméno, které mělo s Lanzem jen docela vzdálenou podobnost, nebo se ptali u sousedů nebo doprovodili K. k nějakým daleko vzdáleným dveřím, kde podle jejich názoru takový muž možná bydlel v podnájmu nebo kde byl někdo, kdo by mohl podat lepší informace než oni sami. Nakonec se K. už skoro nemusel ptát sám, ale byl takhle tažen z patra do patra. Litoval svého plánu, který se mu zprvu zdál tak praktický. Před pátým patrem se rozhodl hledání vzdát, rozloučil se s jedním vlídným mladým dělníkem, který ho chtěl vést dál nahoru, a šel dolů. Pak ho ale zase rozzlobila zbytečnost celého toho podniku, vrátil se ještě jednou a zaklepal na první dveře v pátém patře. První, co v malém pokoji uviděl, byly velké nástěnné hodiny, které už ukazovaly deset. „Bydlí tu truhlář Lanz?" zeptal se. „Prosím," řekla mladá žena s černýma zářícíma očima, která zrovna v necičkách prala dětské prádlo, a ukázala mokrou rukou na otevřené dveře vedlejšího pokoje.

K. měl dojem, že vchází na nějaké shromáždění. Středně velký pokoj se dvěma okny zaplňovala tlačenice nejrůznějších lidí – nikdo si příchozího nevšímal –, těsně pod stropem ho obepínala galerie, rovněž úplně obsazená, kde lidé mohli stát jen shrbení a hlavou i zády naráželi do stropu. K., kterému byl vzduch příliš dusný, zase vyšel ven a řekl mladé ženě, která mu nejspíš špatně porozuměla: „Ptal jsem se přece po truhláři, po nějakém Lanzovi?“ „Ano,“ řekla žena, „jděte prosím dovnitř.“ K. by ji možná neuposlechl, kdyby k němu žena nepřistoupila, nechytila kliku a neřekla: „Za vámi musím zavřít, už nesmí nikdo dovnitř.“ „Velmi rozumné,“ řekl K., „ale už teď je tam příliš plno.“ Pak ale přece jen zase vešel.

Mezi dvěma muži, kteří se bavili hned u dveří – jeden dělal oběma daleko předpaženýma rukama pohyb, jako když se počítají peníze, druhý se mu ostře díval do očí –, se po K. natáhla nějaká ruka. Byl to malý chlapec s červenými tvářemi. „Pojďte, pojďte,“ řekl. K. se od něho nechal vést a ukázalo se, že v té zmateně se hemžící tlačenici je přece jen volná úzká cesta, která možná oddělovala dvě strany; svědčilo pro to i to, že K. v prvních řadách napravo i nalevo skoro neviděl jediný obličej obrácený k sobě, jen záda lidí, kteří své řeči a pohyby obraceli jen k lidem ze své strany. Většina byla oblečená černě, ve starých svátečních kabátech, které dlouze a volně splývaly dolů. Jen tohle oblečení K. mátlo, jinak by to celé pokládal za politickou schůzi obvodu.

Na druhém konci sálu, kam K. vedli, stál na velmi nízkém, rovněž přeplněném pódiu napříč postavený stolek a za ním, blízko okraje pódia, seděl malý, tlustý, funící muž, který se právě za velkého smíchu bavil s někým, kdo stál za ním – ten měl loket opřený o opěradlo křesla a nohy překřížené. Občas vymrštil ruku do vzduchu, jako by někoho karikoval. Chlapec, který K. vedl, měl potíže vyřídit své hlášení. Už dvakrát se na špičkách pokusil něco vyřídit, aniž si ho muž nahoře všiml. Teprve když na chlapce upozornil jeden z lidí nahoře na pódiu,

obrátil se k němu muž a nakloněný dolů vyslechl jeho tichou zprávu. Pak vytáhl hodinky a rychle se podíval na K. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami," řekl. K. chtěl něco odpovědět, ale neměl čas, protože sotva muž domluvil, zvedlo se v pravé polovině sálu všeobecné reptání. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami," opakoval teď muž zvýšeným hlasem a rychle se podíval i dolů do sálu. Hned zesílilo i reptání, a protože muž už nic neříkal, utichalo jen pozvolna. V sále bylo teď mnohem větší ticho než při příchodu K. Jen lidé na galerii nepřestávali dělat své poznámky. Pokud se dalo nahoře v tom pološeru, v páře a prachu něco rozeznat, zdálo se, že jsou oblečení hůř než ti dole. Někteří si přinesli polštáře, které si dali mezi hlavu a strop, aby si hlavu neodřeli.

K. se rozhodl, že bude víc pozorovat než mluvit, a proto se vzdal obhajoby kvůli svému údajnému zpoždění a řekl jen: „Možná jsem přišel pozdě, ale teď jsem tady." Následoval potlesk, zase z pravé poloviny sálu. „Lidi, které je snadné si získat," pomyslel si K. a rušilo ho jen ticho v levé polovině sálu, která byla právě za ním a ze které se ozvalo jen docela ojedinělé tleskání. Přemýšlel, co by mohl říct, aby si získal všechny najednou, nebo, kdyby to nešlo, aspoň na čas i ty druhé.

„Ano," řekl muž, „ale já už nejsem povinen vás teď vyslýchat" – zase reptání, tentokrát ale z nedorozumění, protože muž pokračoval a mávl přitom na lidi rukou – „ale výjimečně to dnes ještě udělám. Takové zpoždění se ale už nesmí opakovat. A teď předstupte!" Někdo seskočil z pódia, takže se pro K. uvolnilo místo, a on na ně vystoupil. Stál natlačený těsně u stolu, tlačenice za ním byla tak velká, že se jí musel vzpírat, jestli nechtěl stůl vyšetřujícího soudce, a možná i soudce samotného, shodit z pódia.

Vyšetřující soudce si toho však nevšímal, seděl dost pohodlně ve svém křesle, a když řekl muži za sebou ještě poslední slovo, sáhl po malém zápisníku, jediném předmětu na svém stole. Vypadal jako školní sešit, byl starý a častým listováním úplně zdeformovaný. „Takže,"

řekl vyšetřující soudce, zalistoval v sešitě a obrátil se ke K. tónem, jako když něco zjišťuje, „vy jste malíř pokojů?“ „Ne,“ řekl K., „ale první prokurista velké banky.“ Na tuto odpověď se pravá strana dala do smíchu, tak srdečného, že se K. musel smát s nimi. Lidé se opírali rukama o kolena a otřásali se jako v těžkých záchvatech kašle. Smáli se dokonce i někteří na galerii. Vyšetřující soudce, který se docela rozzlobil a proti lidem dole byl nejspíš bezmocný, si to chtěl vynahradit na galerii, vyskočil, pohrozil galerii a jeho jinak málo nápadné obočí se mu nad očima nahrnulo, huňaté, černé a velké.

Levá polovina sálu však byla pořád tichá, lidé tam stáli v řadách, obličeje měli obrácené k pódiu a slova, která si nahoře vyměňovali, poslouchali stejně klidně jako hluk druhé strany, dokonce trpěli, že někteří z jejich řad tu a tam postupovali společně s druhou stranou. Lidé z levé strany, která ostatně byla méně početná, mohli být v podstatě stejně bezvýznamní jako ti z pravé strany, ale klid jejich chování způsoboval, že se zdáli významnější. Když teď K. začal mluvit, byl přesvědčen, že mluví v jejich duchu.

„Vaše otázka, pane vyšetřující soudce, zda jsem malíř pokojů – vlastně jste se vůbec neptal, ale řekl jste mi to přímo do očí –, je příznačná pro celý způsob řízení, které se proti mně vede. Můžete namítnout, že to vůbec není žádné řízení, a máte velkou pravdu, protože řízením to je jen tehdy, když je za řízení uznám. Ale pro tuto chvíli je tedy uznávám, svým způsobem ze soucitu. Nelze se k němu stavět jinak než soucitně, jestliže ho člověk chce vůbec brát na vědomí. Neříkám, že je to lajdácké řízení, ale rád bych vám toto označení nabídl k sebepoznání.“

K. se zarazil a podíval se dolů do sálu. Co řekl, bylo ostré, ostřejší, než zamýšlel, ale přesto správné. Zasloužilo by si potlesk tu či tam, bylo však úplné ticho, zřejmě se napjatě čekalo na to, co přijde, možná se v tom tichu chystal výbuch, který by všemu udělal konec. Rušilo, že se teď otevřely dveře na konci sálu a vešla ta mladá pradlena, která asi

už dokončila svou práci, a přes veškerou opatrnost, kterou vynaložila, na sebe přitáhla několik pohledů. Jen vyšetřující soudce udělal K. bezprostřední radost, protože se zdálo, že ho ta slova okamžitě zasáhla. Až dosud poslouchal vestoje, protože ho proslov K. zaskočil, když se zrovna kvůli galerii zvedl. Teď v té přestávce se pozvolna posadil, jako by si toho nikdo neměl všimnout. Nejspíš aby uklidnil svůj výraz, vzal znovu do ruky ten sešitek.

„To nic nepomůže," pokračoval K., „i váš sešitek, pane vyšetřující soudce, potvrzuje, co říkám." K. byl spokojen, že v cizím shromáždění slyší jen svá klidná slova, a odvážil se dokonce vyšetřujícímu soudci sešit bez okolků vzít a konečky prstů, jako by se ho štítil, ho zvednout za jeden z prostředních listů, takže hustě popsané, umazané listy se zažloutlými okraji visely dolů na obě strany. „To jsou spisy vyšetřujícího soudce," řekl a nechal sešit spadnout na stůl. „Jen si v nich klidně čtěte dál, pane vyšetřující soudce, této knihy hříchů se opravdu nebojím, i když je mi nepřístupná, protože na ni mohu sáhnout jen dvěma konečky prstů, a ne ji vzít do ruky." Mohlo to být jen znamením hlubokého pokoření, nebo se to tak aspoň muselo chápat, že vyšetřující soudce sáhl po sešitku, tak jak dopadl na stůl, pokusil se ho trochu urovnat a znovu se do něj začetl.

Obličeje lidí v první řadě byly obráceny ke K. tak napjatě, že se na ně chvíli díval dolů. Byli to samí starší muži, někteří měli bílé vousy. Nebyli to snad právě oni, kdo rozhodoval a kdo mohl ovlivnit celé shromáždění, které nevyvedlo z nehybnosti, do níž od řeči K. upadlo, ani pokoření vyšetřujícího soudce?

„Co se stalo mně," pokračoval K. o něco tišeji než předtím a stále znovu přejížděl pohledem obličeje první řady, což jeho řeči dodávalo trochu roztěkaný ráz, „co se stalo mně, je přece jen jednotlivý případ a jako takový není příliš důležitý, protože ho neberu příliš vážně, ale je to znamení řízení, jaké se vede proti mnoha lidem. Za ty se tu stavím, ne za sebe."

Bezděčně zvýšil hlas. Kdesi někdo zatleskal se zdviženýma rukama a zvolal: „Bravo! Proč ne? Bravo! A ještě jednou bravo!“ Ti v první řadě si tu a tam sáhli do vousů, nikdo se kvůli tomu výkřiku neohlédl. Ani K. mu nepřikládal význam, ale přece ho povzbudil; teď už vůbec nepokládal za nutné, aby všichni tleskali, stačilo, když začne celek o věci přemýšlet a jen občas někoho získá přesvědčováním.

„Nechci řečnický úspěch,“ řekl K. na základě této úvahy, „ani by asi nebyl v mých silách. Pan vyšetřující soudce mluví nejspíš mnohem lépe, patří to přece k jeho povolání. Chci jen veřejně projednat veřejný nešvar. Poslyšte: asi před deseti dny jsem byl zatčen, samotné skutečnosti zatčení se směju, ale to sem teď nepatří. Byl jsem ráno přepaden v posteli, možná měli – podle toho, co říkal vyšetřující soudce, to není vyloučeno – rozkaz zatknout nějakého malíře pokojů, který je stejně nevinný jako já, ale vybrali si mě. Vedlejší pokoj obsadili dva hrubí strážci. Kdybych byl nebezpečný lupič, nemohli udělat lepší opatření. Ti strážci byli navíc zpustlá chátra, nažvanili mi plné uši, chtěli se nechat podplatit, chtěli ze mě pod falešnými záminkami vylákat prádlo a šaty, chtěli peníze, aby mi prý přinesli snídani, když předtím mou vlastní snídani přede mnou nestydatě snědli. A to nebylo všechno. Odvedli mě do třetího pokoje před dozorce. Byl to pokoj dámy, které si velmi vážím, a musel jsem přihlížet, jak je ten pokoj kvůli mně, ale bez mé viny přítomností strážců a dozorce svým způsobem znečištěn. Nebylo snadné zůstat klidný. Podařilo se mi to však a zeptal jsem se dozorce úplně klidně – kdyby tu byl, musel by to potvrdit –, proč jsem zatčen. A co odpověděl ten dozorce, kterého ještě teď vidím před sebou, jak sedí v křesle zmíněné dámy jako ztělesnění té nejtupější nadutosti? Pánové, v podstatě neodpověděl nic, možná opravdu nic nevěděl, zatkl mě a byl s tím spokojen. Udělal dokonce ještě něco navíc a přivedl do pokoje té dámy tři nízké zaměstnance mé banky, kteří se zabývali tím, že osahávali fotografie, majetek té dámy, a přeházeli je. Přítomnost těch zaměstnanců měla samozřejmě ještě jiný účel, měli,

stejně jako má bytná a její služka, roznést zprávu o mém zatčení, poškodit mou pověst na veřejnosti a zvláště otřást mým postavením v bance. Nic z toho se ovšem, ani v nejmenším, nepodařilo, dokonce i má bytná, docela prostá osoba – chci tu její jméno vyslovit se vší úctou, jmenuje se paní Grubachová –, dokonce i paní Grubachová byla dost rozumná, aby pochopila, že takové zatčení neznamená víc než lotrovinu, jakou na ulici provedou kluci, na které nikdo dost nedohlíží. Opakuji, mně celá věc způsobila jen nepříjemnosti a přechodnou zlost, ale nemohla mít i horší následky?“

Když se tu K. přerušil a podíval se na mlčícího vyšetřujícího soudce, zdálo se mu, že si všiml, jak soudce právě někomu v davu dává pohledem znamení. K. se usmál a řekl: „Právě tady vedle mě dává pan vyšetřující soudce někomu z vás tajné znamení. Jsou tedy mezi vámi lidé, které odsud shora někdo diriguje. Nevím, jestli to znamení mělo ted vyvolat syčení, nebo potlesk, a tím, že tu věc předčasně prozrazuji, se zcela vědomě vzdávám toho, abych se dozvěděl, co znamenalo. Je mi to úplně jedno a veřejně zmocňuji pana vyšetřujícího soudce, aby svým placeným zaměstnancům tam dole poroučel místo tajnými znameními nahlas slovy, třeba tak, že jednou řekne: Teď syčte, a podruhé: Teď tleskejte.“

Vyšetřující soudce se v rozpacích nebo netrpělivosti vrtěl na křesle sem a tam. Muž za ním, se kterým se už předtím bavil, se k němu znovu naklonil, ať už aby mu obecně dodal odvahy, nebo aby mu dal nějakou zvláštní radu. Dole se lidé bavili potichu, ale živě. Obě strany, které předtím zřejmě zastávaly tak protichůdné názory, se promíchaly, někteří ukazovali prstem na K., jiní na vyšetřujícího soudce. Mlhavý opar v místnosti byl nesmírně obtížný, dokonce bránil podrobněji pozorovat ty, kdo stáli dál. Zvlášť návštěvníky galerie musel rušit, byli nuceni, ovšem s plachými pohledy úkosem po vyšetřujícím soudci, potichu se vyptávat účastníků shromáždění, aby se dozvěděli víc. Od-

povědi se dávaly stejně potichu, pod ochranou rukou přiložených k ústům.

„Hned skončím," řekl K., a protože tu nebyl zvonek, uhodil pěstí do stolu. Hlavy vyšetřujícího soudce a jeho rádce se leknutím okamžitě od sebe odtrhly. „Celá ta věc je mi vzdálená, proto ji posuzuji klidně, a vy můžete, za předpokladu, že vám na tomto takzvaném soudu něco záleží, mít velký prospěch z toho, když mě vyslechnete. Prosím vás, abyste si vzájemné hovory o tom, co uvádím, odložili na později, protože nemám čas a brzy odejdu."

Hned bylo ticho, tak už K. shromáždění ovládal. Už se nekřičelo jeden přes druhého jako na začátku, už se ani netleskalo, ale zdálo se, že jsou už přesvědčeni nebo na nejlepší cestě k tomu.

„Není pochyb," řekl K. velmi tiše, protože ho těšilo napjaté naslouchání celého shromáždění, v tom tichu vznikalo šumění, které bylo dráždivější než ten nejnadšenější potlesk, „není pochyb, že za všemi projevy tohoto soudu, v mém případě tedy za zatčením a za dnešním vyšetřováním, je velká organizace. Organizace, která nezaměstnává jen úplatné strážce, hloupé dozorce a vyšetřující soudce, kteří jsou v nejlepším případě skromní, ale která navíc v každém případě vydržuje soudcovský sbor vysokého a nejvyššího stupně, s nesčetným nevyhnutelným doprovodem sluhů, písařů, četníků a jiných pomocných sil, možná dokonce katů, toho slova se neleknu. A smysl této velké organizace, pánové? Spočívá v tom, že se zatýkají nevinné osoby a proti nim se zahajuje nesmyslné a většinou, jako v mém případě, bezvýsledné řízení. Jak by se při takové nesmyslnosti celku dala zakrýt ta nejhorší korupce úřednictva? To není možné, to by nedokázal ani nejvyšší soudce, dokonce ani sám pro sebe. Proto se strážci snaží ukrást zatčeným šaty z těla, proto dozorci vnikají do cizích bytů, proto mají být nevinní místo výslechu radši ponižováni před celými shromážděními. Strážci mi vyprávěli jen o skladech, kam se dává majetek zatče-

ných, rád bych jednou ta skladiště viděl, kde hnije pracně vydělané jmění zatčených, pokud ho neukradli zlodějští úředníci skladu."

K. byl přerušen ječivým křikem z konce sálu, zastínil si oči, aby tam viděl, protože kalné denní světlo dělalo opar bělavým a oslňovalo. Šlo o tu pradlenu, ve které K. hned při jejím příchodu poznal podstatný rušivý prvek. Jestli teď byla vinna, nebo ne, se poznat nedalo. K. viděl jen, že ji nějaký muž zatáhl do kouta u dveří a tam ji k sobě tiskl. Nevřískala však ona, ale ten muž, roztáhl ústa doširoka a díval se ke stropu. Kolem obou se vytvořil malý kruh, návštěvníci galerie poblíž byli zřejmě nadšení, že vážnost, kterou K. do shromáždění vnesl, byla přerušena tímhle způsobem. K. tam chtěl pod prvním dojmem hned běžet, myslel si také, že všem bude záležet na tom, aby tam zjednali pořádek a aspoň ten pár vykázali ze sálu, ale první řady před ním zůstaly úplně pevné, nikdo se nehnul a nikdo K. nepustil. Naopak, bránili mu, a nějaká ruka – neměl čas se otočit – ho zezadu chytila za límec, staří muži nastavovali paže, K. vlastně už nemyslel na ten pár, měl pocit, jako by mu omezovali svobodu, jako by to se zatčením mysleli vážně, a bezohledně seskočil z pódia. Teď stál tváří v tvář davu. Neposoudil ty lidi správně? Přičítal své řeči příliš velký účinek? Přetvařovali se, dokud mluvil, a teď, když se dostal k závěrům, měli přetvářky dost? Jaké obličeje byly kolem něho! Malá černá očka těkala sem a tam, tváře visely jako u opilců, dlouhé vousy byly tuhé a řídké, a když do nich člověk sáhl, bylo to, jako by jen vytvářel drápy, a ne jako by sahal do vousů. Pod vousy však – a to byl ten vlastní objev, který K. učinil – se na límcích kabátů třpytily odznaky různé velikosti a barvy. Všichni ty odznaky měli, pokud bylo vidět. Všichni patřili k sobě, zdánlivé strany napravo i nalevo, a když se náhle otočil, uviděl stejné odznaky na límci vyšetřujícího soudce, který s rukama v klíně klidně shlížel dolů. „Tak," zvolal K. a vyhodil paže do výšky, náhlé poznání potřebovalo prostor, „vy jste tedy všichni úředníci, jak vidím, vy jste ta zkorumpovaná banda, proti které jsem mluvil, tlačili jste se tu jako posluchači a slídilové,

naoko jste vytvořili strany a jedna tleskala, aby mě vyzkoušela, chtěli jste se naučit, jak se mají svádět nevinní. Nuže, doufám, že jste tu nebyli zbytečně, buď jste se pobavili tím, že od vás někdo čekal obhajobu nevinnosti, anebo – pusť mě, nebo uhodím," zvolal K. na roztřeseného starce, který se k němu přitlačil obzvlášť blízko – „anebo jste se opravdu něco naučili. A s tím vám přeji hodně štěstí ve vašem řemesle." Rychle vzal svůj klobouk, který ležel na kraji stolu, a za všeobecného ticha, v každém případě ticha toho nejdokonalejšího překvapení, se protlačil k východu. Vyšetřující soudce však byl zřejmě ještě rychlejší než K., protože na něho čekal u dveří. „Okamžik," řekl. K. se zastavil, ale nedíval se na vyšetřujícího soudce, ale na dveře, jejichž kliku už držel. „Chtěl jsem vás jen upozornit," řekl vyšetřující soudce, „že jste se dnes – asi jste si to ještě neuvědomil – připravil o výhodu, kterou výslech pro zatčeného v každém případě znamená." K. se zasmál do dveří. „Vy lumpové, všechny výslechy vám daruju," zvolal, otevřel dveře a spěchal ze schodů. Za ním se zvedl hluk shromáždění, které zase ožilo a začalo o událostech diskutovat, jak to dělávají studenti.

Kapitola třetí: V prázdné zasedací síni · Student · Kanceláře

K. během příštího týdne čekal den ze dne na nové vyrozumění, nemohl uvěřit, že by jeho odmítnutí výslechů vzali doslova, a když očekávané vyrozumění do neděle večer opravdu nepřišlo, usoudil, že je mlčky předvolán do stejného domu na stejnou dobu. V neděli se tam tedy znovu vypravil, tentokrát šel rovnou po schodech a chodbách; několik lidí, kteří si ho pamatovali, ho zdravilo u svých dveří, ale už se nemusel nikoho ptát a brzy došel k těm správným dveřím. Na jeho zaklepání mu hned otevřeli, a aniž se dál ohlížel po té známé ženě, která zůstala stát u dveří, chtěl jít rovnou do vedlejšího pokoje. „Dnes není žádné zasedání," řekla žena. „Proč by nemělo být zasedání?" zeptal se a nechtěl tomu věřit. Žena ho však přesvědčila tím, že otevřela dveře vedlejšího pokoje. Byl opravdu prázdný a ve své prázdnotě vypadal ještě žalostněji než minulou neděli. Na stole, který stál beze změny na pódiu, leželo několik knih. „Můžu se na ty knihy podívat?" zeptal se K., ne ze zvláštní zvědavosti, ale jen aby tu nebyl úplně zbytečně. „Ne," řekla žena a zase zavřela dveře, „to není dovoleno. Ty knihy patří vyšetřujícímu soudci." „Ach tak," řekl K. a přikývl, „ty knihy jsou asi zákoníky a ke způsobu tohoto soudnictví patří, že člověka odsoudí nejen nevinného, ale i nevědomého." „Asi to tak bude," řekla žena, která mu přesně nerozuměla. „Tak to zase půjdu," řekl K. „Mám něco vyřídit vyšetřujícímu soudci?" zeptala se žena. „Vy ho znáte?" zeptal se K. „Samozřejmě," řekla žena, „můj muž je přece soudní sluha." Teprve teď si

K. všiml, že pokoj, ve kterém minule stál jen necky, je teď úplně zařízený obývací pokoj. Žena si všimla jeho údivu a řekla: „Ano, máme tu byt zadarmo, ale ve dny zasedání musíme pokoj vyklidit. Postavení mého muže má leckteré nevýhody.“ „Nedivím se ani tak tomu pokoji,“ řekl K. a zlostně se na ni podíval, „jako spíš tomu, že jste vdaná.“ „Narážíte snad na tu příhodu při posledním zasedání, kdy jsem vás vyrušila při řeči?“ zeptala se žena. „Samozřejmě,“ řekl K., „dnes už je to pryč a skoro zapomenuté, ale tehdy mě to přímo rozzuřilo. A teď sama říkáte, že jste vdaná žena.“ „Nebylo to k vaší škodě, že vám řeč přerušili. Potom se o ní ještě velmi nepříznivě mluvilo.“ „Možná,“ řekl K., aby to odvedl jinam, „ale vás to neomlouvá.“ „U všech, kdo mě znají, jsem omluvena,“ řekla žena, „ten, kdo mě tehdy objímal, mě pronásleduje už dlouho. Jinak asi nejsem nijak svůdná, ale pro něho ano. Proti tomu není ochrany, i můj muž se s tím už smířil; jestli si chce udržet místo, musí to trpět, protože ten muž je student a nejspíš se dostane k větší moci. Pořád se za mnou honí, odešel těsně předtím, než jste přišel.“ „Hodí se to ke všemu ostatnímu,“ řekl K., „nepřekvapuje mě to.“ „Chcete tu asi leccos zlepšit?“ zeptala se žena pomalu a zkoumavě, jako by říkala něco, co je nebezpečné pro ni i pro K. „Usoudila jsem to už z vaší řeči, která se mi osobně velmi líbila. Slyšela jsem ovšem jen část, začátek jsem zmeškala a během závěru jsem ležela se studentem na podlaze. – Tady je to tak odporné,“ řekla po chvíli mlčení a vzala K. za ruku. „Myslíte, že se vám podaří dosáhnout nějakého zlepšení?“ K. se usmál a trochu otočil rukou v jejích měkkých dlaních. „Vlastně,“ řekl, „nejsem k tomu ustanoven, abych tu dosahoval zlepšení, jak se vyjadřujete, a kdybyste to řekla například vyšetřujícímu soudci, vysmáli by se vám nebo by vás potrestali. Opravdu bych se do těchhle věcí ze své vůle jistě nepletl a to, jak velmi by tohle soudnictví potřebovalo zlepšit, by mě nikdy nepřipravilo o spánek. Ale tím, že jsem byl údajně zatčen – já jsem totiž zatčen –, jsem byl donucen tu zasáhnout, a to kvůli sobě. Jestli ale přitom mohu nějak prospět i vám,

udělám to samozřejmě velmi rád. Ne snad jen z lásky k bližnímu, ale navíc proto, že i vy můžete pomoci mně.“ „A jak bych to mohla?“ zeptala se žena. „Tím, že mi teď například ukážete ty knihy tamhle na stole.“ „Ale jistě,“ zvolala žena a co nejrychleji ho táhla za sebou. Byly to staré, ohmatané knihy, jedna vazba byla uprostřed skoro přelomená, kusy držely pohromadě jen pár vlákny. „Jak je tu všechno špinavé,“ řekl K. a vrtěl hlavou, a žena, dřív než K. mohl po knihách sáhnout, aspoň povrchně setřela zástěrou prach. K. otevřel první knihu a objevil se neslušný obrázek. Muž a žena seděli nazí na kanape, sprostý záměr kreslíře byl zřetelně znát, ale jeho neobratnost byla tak velká, že nakonec bylo vidět jen muže a ženu, kteří z obrázku vystupovali až příliš tělesně, seděli přehnaně vzpřímeně a kvůli chybné perspektivě se k sobě jen namáhavě obraceli. K. dál nelistoval, jen ještě otevřel titulní list druhé knihy, byl to román s názvem: „Trápení, která musela Grete zakusit od svého muže Hanse.“ „To jsou ty zákoníky, které se tu studují,“ řekl K., „takoví lidé mě mají soudit.“ „Já vám pomůžu,“ řekla žena. „Chcete?“ „Mohla byste to opravdu, aniž byste sama sebe vystavila nebezpečí? Říkala jste přece předtím, že váš muž je velmi závislý na nadřízených.“ „Přesto vám chci pomoct,“ řekla žena, „pojďte, musíme to probrat. O mém nebezpečí už nemluvte, nebezpečí se bojím jen tam, kde se ho bát chci. Pojďte.“ Ukázala na pódium a poprosila ho, aby si s ní sedl na schod. „Máte krásné tmavé oči,“ řekla, když se posadili, a podívala se mu zespodu do tváře, „o mně se říká, že mám taky krásné oči, ale vaše jsou mnohem krásnější. Všimla jsem si jich ostatně hned tehdy, když jste sem poprvé vešel. Byly také důvodem, proč jsem potom přišla sem do shromažďovací místnosti, což jinak nikdy nedělám a co mám dokonce svým způsobem zakázáno.“ ‚Tak to je tedy všechno,‘ pomyslel si K., ‚nabízí se mi, je zkažená jako všichni tady kolem, má dost soudních úředníků, což je pochopitelné, a proto vítá kteréhokoli cizího člověka poklonou kvůli jeho očím.‘ A K. mlčky vstal, jako by své myšlenky vyslovil nahlas, a tím ženě vysvětlil své chování.

„Nemyslím, že byste mi mohla pomoct," řekl, „aby mi někdo skutečně pomohl, musel by mít styky s vysokými úředníky. Vy ale jistě znáte jen ty nízké zaměstnance, kteří se tu v houfech potloukají. Ty jistě znáte velmi dobře a mohla byste u nich leccos prosadit, o tom nepochybuji, ale to největší, co by se u nich dalo prosadit, by bylo pro konečný výsledek procesu naprosto bezvýznamné. Vy byste si tím ale přece jen pohněvala několik přátel. To nechci. Pokračujte ve svém dosavadním vztahu k těm lidem, zdá se mi totiž, že je pro vás nepostradatelný. Neříkám to bez lítosti, protože – abych vám přece jen nějak oplatil vaši poklonu – i vy se mi líbíte, zvlášť když se na mě díváte tak smutně jako teď, k čemuž ostatně vůbec nemáte důvod. Patříte k té společnosti, se kterou musím bojovat, ale cítíte se v ní velmi dobře, dokonce toho studenta milujete, a jestli ho nemilujete, dáváte mu aspoň přednost před svým mužem. To se dalo z vašich slov snadno poznat." „Ne," zvolala, zůstala sedět a jen se chopila ruky K., kterou jí nestihl dost rychle vytrhnout. „Teď nesmíte odejít, nesmíte odejít se špatným úsudkem o mně. To byste opravdu dokázal teď odejít? Jsem opravdu tak bezcenná, že mi nechcete udělat ani tu laskavost a zůstat tu ještě malou chvilku?" „Špatně mi rozumíte," řekl K. a posadil se, „jestli vám opravdu záleží na tom, abych tu zůstal, rád zůstanu, mám přece čas, přišel jsem přece v očekávání, že dnes bude líčení. Tím, co jsem předtím řekl, jsem vás chtěl jen poprosit, abyste v mém procesu pro mě nic nepodnikala. Ale ani to vás nemusí urážet, když uvážíte, že mi na výsledku procesu vůbec nezáleží a že se odsouzení budu jen smát. Za předpokladu, že vůbec dojde ke skutečnému zakončení procesu, o čemž velmi pochybuji. Myslím si spíš, že řízení bylo z lenosti nebo zapomnětlivosti nebo možná dokonce ze strachu úředníků už zastaveno, nebo že bude v nejbližší době zastaveno. Je ovšem také možné, že v naději na nějaký větší úplatek budou proces naoko vést dál, úplně marně, jak už dnes mohu říct, protože já nikoho neuplácím. Byla by to v každém případě laskavost, kterou byste mi mohla prokázat, kdyby-

ste vyšetřujícímu soudci nebo komukoli jinému, kdo rád šíří důležité zprávy, sdělila, že mě nikdy a žádnými kousky, kterých mají páni jistě zásobu, nepřimějí k úplatku. Bylo by to úplně beznadějné, to jim můžete klidně říct. Ostatně si toho možná už sami všimli, a i kdyby ne, tolik mi zase nezáleží na tom, aby se to dozvěděli už teď. Ušetřilo by to přece jen práci těm pánům, ovšem i mně několik nepříjemností, které však rád ponesu, když vím, že každá z nich je zároveň ranou pro ty druhé. A o to, aby to tak bylo, se postarám. Znáte vlastně vyšetřujícího soudce?“ „Samozřejmě,“ řekla žena, „na toho jsem dokonce myslela jako na prvního, když jsem vám nabídla pomoc. Nevěděla jsem, že je to jen nízký úředník, ale když to říkáte, bude to asi pravda. Přesto si myslím, že zpráva, kterou posílá nahoru, má přece jen nějaký vliv. A on píše tolik zpráv. Říkáte, že úředníci jsou líní, všichni jistě ne, zvlášť tenhle vyšetřující soudce ne, ten píše velmi mnoho. Minulou neděli například trvalo zasedání až skoro do večera. Všichni lidé odešli, ale vyšetřující soudce zůstal v sále, musela jsem mu přinést lampu, měla jsem jen malou kuchyňskou lampu, ale on byl s ní spokojen a hned začal psát. Mezitím přišel i můj muž, který měl zrovna tu neděli volno, přinesli jsme nábytek, zase jsme si zařídili pokoj, pak ještě přišli sousedé, povídali jsme si ještě při svíčce, zkrátka zapomněli jsme na vyšetřujícího soudce a šli jsme spát. Najednou v noci, muselo to být už hluboko v noci, se probudím, u postele stojí vyšetřující soudce a zaclání lampu rukou, aby na mého muže nepadalo světlo, byla to zbytečná opatrnost, můj muž má takový spánek, že by ho ani světlo nevzbudilo. Tak jsem se lekla, že jsem málem vykřikla, ale vyšetřující soudce byl velmi vlídný, napomenul mě, ať jsem opatrná, pošeptal mi, že až dosud psal, že mi teď nese lampu zpátky a že nikdy nezapomene na ten pohled, jak mě našel spící. Tím vším jsem vám chtěla jen říct, že vyšetřující soudce opravdu píše spoustu zpráv, zvláště o vás, protože váš výslech byl jistě jedním z hlavních předmětů toho dvoudenního zasedání. Takové dlouhé zprávy přece nemohou být úplně bezvý-

znamné. Kromě toho ale můžete z té příhody přece také vidět, že se vyšetřující soudce o mě uchází a že já právě teď, v té první době – vždyť si mě vůbec musel všimnout teprve teď –, na něj mohu mít velký vliv. Že mu na mně hodně záleží, pro to mám teď ještě jiné důkazy. Včera mi po studentovi, ke kterému má velkou důvěru a který je jeho spolupracovníkem, poslal darem hedvábné punčochy, prý za to, že uklízím zasedací místnost, ale to je jen záminka, protože tahle práce je přece jen moje povinnost a platí za ni mého muže. Jsou to krásné punčochy, podívejte se – natáhla nohy, vytáhla si sukně až po kolena a sama se na punčochy také podívala – jsou to krásné punčochy, ale vlastně přece jen příliš jemné a pro mě se nehodí."

Najednou se zarazila, položila svou ruku na ruku K., jako by ho chtěla uklidnit, a zašeptala: „Tiše, Bertold se na nás dívá." K. pomalu zvedl pohled. Ve dveřích zasedací místnosti stál mladý muž, byl malý, neměl úplně rovné nohy a snažil se dodat si důstojnosti krátkým, řídkým, zrzavým plnovousem, ve kterém neustále přejížděl prsty. K. se na něj zvědavě díval, byl to přece první student té neznámé právní vědy, se kterým se setkal takříkajíc lidsky, muž, který se nejspíš také jednou dostane na vyšší úřednická místa. Student si naproti tomu K. zdánlivě vůbec nevšímal, jen kývl na ženu prstem, který na okamžik vytáhl z vousů, a šel k oknu, žena se naklonila ke K. a zašeptala: „Nezlobte se na mě, moc vás prosím, a nemyslete si o mně nic špatného, teď musím jít k němu, k tomu ohavnému člověku, jen se podívejte na ty jeho křivé nohy. Ale hned se vrátím a pak půjdu s vámi, jestli mě vezmete s sebou, půjdu, kam budete chtít, můžete se mnou dělat, co budete chtít, budu šťastná, když odsud budu pryč na co nejdelší dobu, nejradši ovšem navždy." Ještě pohladila ruku K., vyskočila a běžela k oknu. K. ještě bezděčně chňapl po její ruce do prázdna. Ta žena ho opravdu lákala, a ani po veškerém přemýšlení nenašel žádný pádný důvod, proč by tomu lákání neměl podlehnout. Letmou námitku, že ho ta žena chytá do pasti pro soud, odbyl bez námahy. Jakým způso-

bem by ho mohla chytit? Nezůstával pořád tak svobodný, že by celý soud, aspoň pokud se ho týkal, mohl okamžitě rozbít? Nemohl mít v sebe aspoň tuhle trochu důvěry? A její nabídka pomoci zněla upřímně a možná nebyla bezcenná. A možná nebylo lepší pomsty na vyšetřujícím soudci a jeho kumpánech, než kdyby jim tuhle ženu odloudil a vzal si ji. Mohlo by se pak jednou stát, že vyšetřující soudce po namáhavé práci na prolhaných zprávách o K. najde pozdě v noci postel té ženy prázdnou. A prázdnou proto, že patří K., protože tahle žena u okna, to bujné, ohebné, teplé tělo v tmavých šatech z hrubé, těžké látky patří jedině K.

Když takto odstranil pochybnosti týkající se té ženy, začal mu ten tichý rozhovor u okna trvat příliš dlouho, zaklepal klouby prstů na pódium a pak i pěstí. Student se krátce podíval přes ženino rameno na K., ale nedal se vyrušit, ba dokonce se k ženě přitiskl ještě těsněji a objal ji. Hluboko sklonila hlavu, jako by ho pozorně poslouchala, a když se sklonila, hlasitě ji políbil na krk, aniž se nějak podstatně přerušil v řeči. K. v tom viděl potvrzenou tyranii, kterou nad ní student podle ženiných stížností vykonával, vstal a chodil po pokoji sem a tam. Přitom se po studentovi úkosem díval a přemýšlel, jak by ho mohl co nejrychleji odstranit, a proto mu nebylo nevítané, když student, zřejmě vyrušený tím, jak K. přechází, což se už chvílemi zvrhlo v dupání, poznamenal: „Jestli jste netrpělivý, můžete odejít. Mohl jste odejít už dřív, nikomu byste nechyběl. Ano, dokonce jste měl odejít, a to hned, jak jsem přišel, a to co nejrychleji.“ Mohl se v té poznámce projevit vztek všeho druhu, v každém případě v ní ale byla i povýšenost budoucího soudního úředníka, který mluví k nepohodlnému obžalovanému. K. se zastavil docela blízko něho a s úsměvem řekl: „Jsem netrpělivý, to je pravda, ale té netrpělivosti se dá nejsnáze zbavit tím, že nás opustíte. Jestli jste sem ale přišel snad studovat – slyšel jsem, že jste student –, rád vám udělám místo a odejdu s tou ženou. Ostatně budete ještě muset hodně studovat, než se stanete soudcem. Vaše

soudnictví sice ještě neznám příliš dobře, ale předpokládám, že samotnými hrubými řečmi, které ovšem už umíte vést nestydatě dobře, to zdaleka není hotové.“ „Neměli ho nechávat tak volně pobíhat,“ řekl student, jako by chtěl ženě vysvětlit urážlivou řeč K., „to byl chybný krok. Řekl jsem to vyšetřujícímu soudci. Měli ho mezi výslechy držet aspoň v jeho pokoji. Vyšetřující soudce je někdy nepochopitelný.“ „Zbytečné řeči,“ řekl K. a natáhl ruku k ženě, „pojďte.“ „Ach tak,“ řekl student, „ne, ne, tu nedostanete,“ a se silou, jakou by do něho nikdo neřekl, ji zvedl na jednu ruku a s ohnutými zády, s pohledem něžně upřeným vzhůru k ní, běžel ke dveřím. Jistý strach z K. se přitom nedal přehlédnout, přesto se ho odvážil ještě dráždit, když volnou rukou ženu hladil a tiskl jí paži. K. běžel pár kroků vedle něho, připraven ho chytit, a kdyby to bylo nutné, i škrtit, když vtom žena řekla: „Nic nepomůže, vyšetřující soudce si pro mě posílá, nesmím jít s vámi, tahle malá obluda,“ a přejela přitom studentovi rukou po obličeji, „tahle malá obluda mě nepustí.“ „A vy nechcete být osvobozena!“ vykřikl K. a položil ruku na rameno studenta, který po ní chňapl zuby. „Ne,“ zvolala žena a odstrčila K. oběma rukama, „ne, ne, jen to ne, na co to myslíte! To by byla moje zkáza. Nechte ho přece, ach prosím, nechte ho přece. Vždyť jen plní rozkaz vyšetřujícího soudce a nese mě k němu.“ „Tak ať si běží, a vás už nechci nikdy vidět,“ řekl K., vzteklý zklamáním, a strčil studenta do zad, až na okamžik zakopl, ale hned nato, potěšený, že neupadl, se svým břemenem poskočil tím výš. K. šel pomalu za nimi, chápal, že to byla první nepochybná porážka, kterou od těch lidí utrpěl. Samozřejmě nebyl vůbec důvod se kvůli tomu bát, porážku utrpěl jen proto, že boj sám vyhledal. Kdyby zůstal doma a vedl svůj obvyklý život, byl každému z těch lidí tisíckrát nadřazený a mohl kohokoli z nich jedním kopnutím odklidit z cesty. A představil si tu nejsměšnější scénu, jaká by například nastala, kdyby tenhle žalostný student, tohle nafoukané dítě, tenhle křivonohý vousáč klečel před Elsinou postelí a se sepjatýma rukama prosil o milost. Ta před-

stava se mu tak líbila, že se rozhodl, naskytne-li se k tomu jen nějaká příležitost, vzít studenta jednou s sebou k Else.

Ze zvědavosti K. ještě spěchal ke dveřím, chtěl vidět, kam ženu nesou, student ji přece nebude nést na ruce po ulicích. Ukázalo se, že cesta byla mnohem kratší. Hned naproti dveřím bytu vedlo úzké dřevěné schodiště, nejspíš na půdu, stáčelo se, takže nebylo vidět, kde končí. Po tomto schodišti nesl student ženu nahoru, už velmi pomalu a se sténáním, protože ho dosavadní běh vysílil. Žena dolů ke K. pokynula rukou na pozdrav a pokrčováním ramen se snažila ukázat, že na únosu nemá vinu, mnoho lítosti však v tom pohybu nebylo. K. se na ni díval bezvýrazně, jako na cizí, nechtěl prozradit, že je zklamaný, ani to, že se se zklamáním snadno vyrovná.

Ti dva už zmizeli, ale K. pořád ještě stál ve dveřích. Musel předpokládat, že ho ta žena nejen podvedla, ale že mu i lhala, když tvrdila, že ji nesou k vyšetřujícímu soudci. Vyšetřující soudce přece nebude sedět a čekat na půdě. Dřevěné schodiště nic nevysvětlovalo, ať se na ně člověk díval sebedéle. Tu si K. všiml malého lístku vedle schodů, přešel k němu a přečetl dětským, necvičeným písmem: „Schody do soudních kanceláří.“ Tady na půdě tohoto činžáku tedy byly soudní kanceláře? To nebylo zařízení, které by mohlo vzbuzovat velkou úctu, a pro obžalovaného bylo uklidňující představit si, jak málo peněz má tento soud k dispozici, když umisťuje své kanceláře tam, kam nájemníci, kteří sami patřili k nejchudším, odhazovali své nepotřebné krámy. Ovšem nebylo vyloučeno, že peněz je dost, ale že se na ně úřednictvo vrhá dřív, než se použijí pro soudní účely. To bylo podle dosavadních zkušeností K. dokonce velmi pravděpodobné, jenže pak byla taková zpustlost soudu pro obžalovaného sice ponižující, ale v podstatě ho uklidňovala ještě víc, než by ho uklidňovala chudoba soudu. Teď K. také chápal, že se při prvním výslechu styděli předvolat obžalovaného na půdu a radši ho obtěžovali v jeho bytě. V jakém postavení byl přece K. vůči soudci, který seděl na půdě, zatímco on sám měl v bance velký

pokoj s předsíní a mohl se obrovskou okenní tabulí dívat dolů na rušné náměstí! Neměl ovšem žádné vedlejší příjmy z úplatků nebo zpronevěr a nemohl si ani dát od sluhy přinést do kanceláře ženu na ruce. Toho se ale K., aspoň v tomto životě, rád vzdával.

K. ještě stál před tím lístkem, když po schodech přišel nahoru nějaký muž, podíval se otevřenými dveřmi do obývacího pokoje, odkud bylo vidět i do zasedací místnosti, a nakonec se obrátil na K. s otázkou, jestli tu před chvílí neviděl nějakou ženu. „Vy jste soudní sluha, že?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl muž, „ach tak, vy jste obžalovaný K., ted vás taky poznávám, buďte vítán.“ A podal mu ruku, což K. vůbec nečekal. „Dnes ale není ohlášené žádné zasedání,“ řekl pak soudní sluha, když K. mlčel. „Já vím,“ řekl K. a prohlížel si civilní kabát soudního sluhy, na kterém byly jako jediný úřední odznak vedle několika obyčejných knoflíků také dva pozlacené knoflíky, které jako by byly odpárané ze starého důstojnického pláště. „Před chvilkou jsem mluvil s vaší ženou. Už tu není. Student ji odnesl k vyšetřujícímu soudci.“ „Vidíte,“ řekl soudní sluha, „pořád mi ji odnášejí. Dnes je přece neděle a já nemám povinnost nic dělat, ale jen aby mě odsud dostali pryč, posílají mě s nějakým zbytečným hlášením. A to mě neposílají daleko, takže mám naději, že když si moc pospíším, možná se ještě vrátím včas. Běžím tedy, jak jen můžu, na úřadě, kam mě poslali, své hlášení vykřiknu škvírou ve dveřích tak bez dechu, že mu asi sotva porozuměli, běžím zpátky, ale student si pospíšil ještě víc než já, ovšem měl taky kratší cestu, musel jen seběhnout po schodech z půdy. Kdybych nebyl tak závislý, už dávno bych toho studenta rozmáčkl tady o zeď. Tady vedle toho lístku. O tom pořád sním. Tady, kousek nad podlahou, je přimáčknutý, ruce natažené, prsty roztažené, křivé nohy stočené do kruhu a všude kolem cákance krve. Zatím to byl ale jen sen.“ „Jiná pomoc není?“ zeptal se K. s úsměvem. „Nevím o žádné,“ řekl soudní sluha. „A teď to bude ještě horší, dosud ji nosil jen k sobě, teď ji nosí, což jsem ovšem čekal už dlouho, i k vyšetřujícímu soudci.“ „Copak na tom

vaše žena nemá vůbec žádnou vinu?“ zeptal se K., při té otázce se musel přemáhat, tak silně teď i on cítil žárlivost. „Ale jistě,“ řekl soudní sluha, „má dokonce největší vinu. Vždyť se na něj sama pověsila. Co se jeho týče, ten běhá za všemi ženskými. Jen z tohohle domu ho už vyhodili z pěti bytů, do kterých se vplížil. Moje žena je ovšem nejkrásnější v celém domě, a zrovna já se nesmím bránit.“ „Jestli je to tak, pak ovšem žádná pomoc není,“ řekl K. „Proč ne?“ zeptal se soudní sluha. „Toho studenta, který je zbabělec, by někdo musel jednou, až bude chtít sáhnout na mou ženu, zmlátit tak, aby se už nikdy neodvážil. Ale já to nesmím a jiní mi tu laskavost neudělají, protože se všichni bojí jeho moci. Jen takový muž jako vy by to mohl udělat.“ „Jak to, že zrovna já?“ zeptal se K. udiveně. „Vždyť jste obžalovaný,“ řekl soudní sluha. „Ano,“ řekl K., „ale o to víc bych se přece musel bát, že ten student má, i když snad ne vliv na výsledek procesu, tak nejspíš aspoň vliv na předběžné vyšetřování.“ „Ano, jistě,“ řekl soudní sluha, jako by názor K. byl stejně správný jako jeho vlastní. „U nás se ale zpravidla nevedou procesy, které jsou beznadějné.“ „Nejsem stejného názoru,“ řekl K., „to mi ale nemá bránit, abych si toho studenta při příležitosti nevzal do parády.“ „Byl bych vám velmi vděčný,“ řekl soudní sluha poněkud formálně, zřejmě vlastně přece jen nevěřil, že by se jeho nejvyšší přání mohlo splnit. „Možná by si totéž zasloužili,“ pokračoval K., „i jiní z vašich úředníků, a možná dokonce všichni.“ „Ano, ano,“ řekl soudní sluha, jako by šlo o něco samozřejmého. Pak se na K. podíval důvěřivým pohledem, jakým se na něj přes všechnu vlídnost dosud nedíval, a dodal: „Člověk se prostě pořád bouří.“ Ale rozhovor mu asi přece jen začal být trochu nepříjemný, protože ho přerušil slovy: „Ted se musím hlásit v kanceláři. Chcete jít se mnou?“ „Nemám tam co dělat,“ řekl K. „Mohl byste si prohlédnout kanceláře. Nikdo si vás nebude všímat.“ „Copak stojí za prohlédnutí?“ zeptal se K. váhavě, ale měl velkou chuť jít s ním. „Inu,“ řekl soudní sluha, „myslel jsem, že by vás to

zajímalo.“ „Dobře,“ řekl nakonec K., „půjdu s vámi.“ A vyběhl po schodech nahoru rychleji než soudní sluha.

Když vstoupil, málem upadl, protože za dveřmi byl ještě jeden schod. „Na obecenstvo se tu moc neohlížejí,“ řekl. „Neohlížejí se vůbec,“ řekl soudní sluha, „jen se podívejte tady na tu čekárnu.“ Byla to dlouhá chodba, z níž vedly hrubě stlučené dveře do jednotlivých oddělení půdy. Přestože sem světlo přímo nepronikalo, nebyla tu úplná tma, protože některá oddělení neměla směrem do chodby souvislé stěny z prken, ale jen dřevěné mříže, které ovšem sahaly až ke stropu; jimi pronikalo trochu světla a bylo jimi také vidět jednotlivé úředníky, jak píší u stolů nebo rovnou stojí u mříže a škvírami pozorují lidi na chodbě. Na chodbě bylo, nejspíš proto, že byla neděle, jen málo lidí. Působili velmi skromným dojmem. V téměř pravidelných vzdálenostech od sebe seděli na dvou řadách dlouhých dřevěných lavic, které byly připevněné po obou stranách chodby. Všichni byli zanedbaně oblečení, přestože většina z nich podle výrazu tváře, držení těla, úpravy vousů a mnoha drobných podrobností, které se daly jen stěží přesně určit, patřila k vyšším vrstvám. Protože tu nebyly věšáky, postavili si klobouky pod lavici, nejspíš jeden podle příkladu druhého. Když ti, kteří seděli nejblíž u dveří, zahlédli K. a soudního sluhu, vstali na pozdrav, a protože to viděli ti další, mysleli si, že musejí pozdravit také, takže vstávali všichni, kolem kterých ti dva procházeli. Nikdy nestáli úplně vzpřímeně, záda měli shrbená, kolena podlomená, stáli jako žebráci na ulici. K. počkal na soudního sluhu, který šel kousek za ním, a řekl: „Jak ponížení musejí být.“ „Ano,“ řekl soudní sluha, „jsou to obžalovaní, všichni, které tu vidíte, jsou obžalovaní.“ „Opravdu!“ řekl K. „Pak jsou to tedy moji kolegové.“ A obrátil se k nejbližšímu, k vysokému štíhlému muži, který už byl skoro šedivý. „Na co tu čekáte?“ zeptal se K. zdvořile. To nečekané oslovení však muže zmátlo, a vypadalo to o to trapněji, že šlo zřejmě o člověka zkušeného ve světě, který se jinde jistě dokázal ovládat a nevzdával se snadno převahy, kterou nad

mnohými získal. Tady však na tak jednoduchou otázku nedokázal odpovědět a díval se na ostatní, jako by byli povinni mu pomoci a jako by od něho nikdo nemohl chtít odpověď, kdyby ta pomoc nepřišla. Tu přistoupil soudní sluha a řekl, aby muže uklidnil a povzbudil: „Tady pán se přece jen ptá, na co čekáte. Tak odpovězte.“ Hlas soudního sluhy, který nejspíš znal, zapůsobil lépe: „Čekám –“ začal a zarazil se. Zřejmě zvolil tento začátek, aby odpověděl úplně přesně na položenou otázku, ale teď nenacházel pokračování. Několik čekajících se přiblížilo a obstoupilo skupinku, soudní sluha jim řekl: „Pryč, pryč, uvolněte chodbu.“ Trochu ustoupili, ale ne až ke svým dřívějším místům. Mezitím se tázaný vzpamatoval a odpověděl dokonce s lehkým úsměvem: „Před měsícem jsem ve své věci podal několik důkazních návrhů a čekám na vyřízení.“ „Zdá se, že si dáváte hodně práce,“ řekl K. „Ano,“ řekl muž, „je to přece moje věc.“ „Ne každý smýšlí jako vy,“ řekl K., „já jsem například také obžalovaný, ale tak jistě, jako chci být spasen, jsem nepodal žádný důkazní návrh ani jsem nepodnikl nic jiného v tomto smyslu. Copak to pokládáte za nutné?“ „Nevím přesně,“ řekl muž zase v naprosté nejistotě; zřejmě si myslel, že si z něho K. dělá legraci, a proto by nejradši ze strachu, že udělá nějakou novou chybu, nejspíš celou svou dřívější odpověď zopakoval, ale pod netrpělivým pohledem K. řekl jen: „Co se mě týče, já jsem důkazní návrhy podal.“ „Vy asi nevěříte, že jsem obžalovaný,“ zeptal se K. „Ale prosím, jistě,“ řekl muž a trochu ustoupil stranou, ale v té odpovědi nebyla víra, jen strach. „Vy mi tedy nevěříte?“ zeptal se K. a chytil ho za paži, bezděčně vyzván k tomu pokorným chováním toho muže, jako by ho chtěl donutit, aby uvěřil. Nechtěl mu působit bolest, sáhl na něj také jen docela lehce, přesto však muž vykřikl, jako by ho K. nechytil dvěma prsty, ale rozžhavenými kleštěmi. Ten směšný křik K. definitivně omrzel; jestli mu nevěřili, že je obžalovaný, tím lépe; možná ho ten muž dokonce pokládal za soudce. A teď ho na rozloučenou opravdu chytil pevněji, strčil ho zpátky na lavici a šel dál. „Většina obžalovaných je

tak citlivá," řekl soudní sluha. Za nimi se teď kolem muže, který už přestal křičet, shromáždili skoro všichni čekající a zřejmě se ho podrobně vyptávali na tu příhodu. Proti K. teď šel nějaký strážce, kterého bylo poznat hlavně podle šavle, jejíž pochva byla aspoň podle barvy z hliníku. K. se tomu divil a dokonce na ni sáhl rukou. Strážce, který přišel kvůli tomu křiku, se ptal, co se stalo. Soudní sluha se ho snažil několika slovy uklidnit, ale strážce prohlásil, že se tam přece jen musí podívat sám, zasalutoval a šel dál velmi spěšnými, ale velmi krátkými kroky, které nejspíš odměřovala dna.

K. se o něj a o společnost na chodbě dlouho nestaral, zvlášť když asi v polovině chodby uviděl, že se dá napravo zahnout otvorem bez dveří. Domluvil se se soudním sluhou, jestli je to správná cesta, soudní sluha přikývl a K. tam tedy opravdu zahnul. Bylo mu nepříjemné, že musí jít pořád o krok nebo dva před soudním sluhou, aspoň na tomhle místě to mohlo vypadat, jako by ho přiváděli zatčeného. Čekal tedy na soudního sluhu častěji, ale ten hned zase zůstal pozadu. Nakonec K., aby svému nepohodlí učinil konec, řekl: „Tak jsem viděl, jak to tu vypadá, teď chci odejít." „Ještě jste neviděl všechno," řekl soudní sluha zcela bezelstně. „Nechci vidět všechno," řekl K., který se ostatně opravdu cítil unavený, „chci jít, jak se dostanu k východu?" „Snad jste už nezabloudil," zeptal se soudní sluha udiveně, „půjdete tady až k rohu a pak napravo chodbou rovně až ke dveřím." „Pojďte se mnou," řekl K., „ukažte mi cestu, minu ji, je tu tolik cest." „Je to jediná cesta," řekl soudní sluha teď už vyčítavě, „nemůžu se s vámi zase vracet, musím přece podat své hlášení a už jsem kvůli vám ztratil hodně času." „Pojďte se mnou," opakoval K. teď ostřeji, jako by soudního sluhu konečně přistihl při nepravdě. „Nekřičte přece tak," šeptal soudní sluha, „vždyť jsou tu všude kanceláře. Jestli se nechcete vrátit sám, pojďte ještě kousek se mnou nebo tu počkejte, až vyřídím své hlášení, pak se s vámi rád zase vrátím." „Ne, ne," řekl K., „čekat nebudu a vy teď musíte jít se mnou." K. se ještě vůbec nerozhlédl po místnosti, ve které se

nacházel, teprve teď, když se otevřely jedny z mnoha dřevěných dveří, které byly všude kolem, se tam podíval. Vešla nějaká dívka, kterou nejspíš přivolal hlasitý hovor K., a zeptala se: „Co si pán přeje?“ Za ní v dálce bylo v pološeru vidět, jak se blíží ještě nějaký muž. K. se podíval na soudního sluhu. Ten přece říkal, že si nikdo nebude všímat K., a teď už přicházeli dva, stačilo málo a úřednictvo si ho všimne a bude chtít nějaké vysvětlení, proč tu je. Jediné srozumitelné a přijatelné vysvětlení bylo, že je obžalovaný a chce se dozvědět datum příštího výslechu, ale zrovna tohle vysvětlení dát nechtěl, zvlášť když ani neodpovídalo pravdě, protože přišel jen ze zvědavosti, nebo, což bylo jako vysvětlení ještě nemožnější, z touhy zjistit, že nitro tohoto soudnictví je stejně odporné jako jeho vnějšek. A zdálo se přece, že s tímhle předpokladem měl pravdu, nechtěl pronikat dál, už to, co dosud viděl, ho dost tísnilo, nebyl teď zrovna ve stavu, aby se postavil nějakému vyššímu úředníkovi, jaký se mohl vynořit za každými dveřmi, chtěl odejít, a to se soudním sluhou, nebo sám, když to jinak nepůjde.

Ale jeho němé stání muselo být nápadné a dívka i soudní sluha se na něj opravdu dívali tak, jako by se s ním v příští minutě musela stát nějaká velká proměna, kterou si nechtěli nechat ujít. A ve dveřích stál ten muž, kterého K. předtím zahlédl v dálce, držel se horního trámu nízkých dveří a trochu se pohupoval na špičkách jako netrpělivý divák. Dívka však přece jen první poznala, že chování K. má příčinu v lehké nevolnosti, přinesla křeslo a zeptala se: „Nechcete se posadit?“ K. se hned posadil, a aby měl ještě lepší oporu, opřel se lokty o područky. „Trochu se vám točí hlava, že?“ zeptala se ho. Teď měl její obličej těsně před sebou, měl ten přísný výraz, jaký mají některé ženy právě v době svého nejkrásnějšího mládí. „Nedělejte si s tím starosti,“ řekla, „tady to není nic neobvyklého, skoro každý dostane takový záchvat, když sem přijde poprvé. Jste tu poprvé? No ano, to ale není nic neobvyklého. Slunce tu pálí na krov a horké dřevo dělá vzduch tak dusný a těžký. Proto se to místo pro kancelářské prostory moc nehodí,

i když jinak ovšem poskytuje velké výhody. Ale co se týče vzduchu, ten se ve dnech velkého provozu se stranami, a to je skoro každý den, už skoro nedá dýchat. Když ještě uvážíte, že se tu často věší i prádlo na sušení – nájemníkům se to nedá úplně zakázat –, nebudete se už divit, že se vám udělalo trochu zle. Ale na ten vzduch si člověk nakonec zvykne velmi dobře. Až sem přijdete podruhé nebo potřetí, tu tíseň už skoro nepocítíte. Je vám už lépe?“ K. neodpověděl, bylo mu příliš trapné, že je kvůli té náhlé slabosti vydán napospas zdejším lidem, a kromě toho mu teď, když se dozvěděl příčiny své nevolnosti, nebylo lépe, ale ještě o něco hůř. Dívka si toho hned všimla, a aby ho trochu osvěžila, vzala tyč s hákem, která byla opřená o zeď, a strčila do malého vikýře, který byl přímo nad K. a vedl ven. Napadalo však dovnitř tolik sazí, že dívka musela vikýř hned zase přitáhnout a svým kapesníkem očistit K. ruce od sazí, protože K. byl příliš unavený, aby se o to postaral sám. Byl by tu rád zůstal klidně sedět, dokud nebude dost zesílený, aby mohl odejít, to ale muselo nastat tím dřív, čím méně se o něj budou starat. Teď však dívka navíc řekla: „Tady nemůžete zůstat, tady překážíme provozu.“ – K. se pohledem ptal, jakému provozu tu překáží – „jestli chcete, odvedu vás na ošetřovnu.“ „Pomozte mi, prosím,“ řekla muži ve dveřích, který také hned přistoupil blíž. Ale K. nechtěl na ošetřovnu, právě tomu se přece chtěl vyhnout, aby ho vedli dál, čím dál se dostane, tím to musí být horší. „Však já už můžu jít,“ řekl proto a třesoucí se vstal, rozmazlený pohodlným sezením. Pak se ale nedokázal udržet zpříma. „Přece to nejde,“ řekl a vrtěl hlavou a s povzdechem se zase posadil. Vzpomněl si na soudního sluhu, který by ho přes to všechno snadno vyvedl ven, ale ten už byl zřejmě dávno pryč, K. se díval mezi dívkou a mužem, kteří před ním stáli, ale soudního sluhu nemohl najít.

„Myslím,“ řekl muž, který byl ostatně elegantně oblečen a byl nápadný hlavně šedou vestou, která končila dvěma dlouhými, ostře střiženými cípy, „že pánova nevolnost pochází ze zdejšího ovzduší, bude

proto nejlepší a jemu také nejmilejší, když ho nepovedeme až na ošetřovnu, ale vůbec ven z kanceláří.“ „To je ono,“ zvolal K. a samou radostí skoro vpadl muži do řeči, „hned mi bude jistě lépe, ani nejsem tak slabý, potřebuju jen trochu podepřít v podpaží, nebudu vám dělat mnoho námahy, není to přece ani dlouhá cesta, jen mě doveďte ke dveřím, pak si ještě chvíli sednu na schody a hned se zotavím, já totiž vůbec netrpím takovými záchvaty, mě samého to překvapilo. Jsem přece také úředník a na kancelářský vzduch jsem zvyklý, ale tady je to zřejmě přece jen příliš, sám to říkáte. Byl byste tedy tak laskav a trochu mě vedl, točí se mi totiž hlava a je mi zle, když vstanu sám.“ A zvedl ramena, aby jim oběma usnadnil, aby ho podchytili pod pažemi.

Ale muž výzvy neuposlechl, nechal ruce klidně v kapsách kalhot a hlasitě se rozesmál. „Vidíte,“ řekl dívce, „tak jsem to přece jen trefil správně. Pánovi není dobře jen tady, ne všeobecně.“ Dívka se také usmála, ale lehce muže plácla konečky prstů po paži, jako by si s K. dovolil příliš silný žert. „Ale co si myslíte,“ řekl muž, pořád ještě se smíchem, „já toho pána opravdu chci vyvést ven.“ „Tak je to dobré,“ řekla dívka a na okamžik sklonila svou útlou hlavu. „Nepřikládejte tomu smíchu příliš velký význam,“ řekla dívka ke K., který se zase zesmutněle díval před sebe a zřejmě žádné vysvětlení nepotřeboval, „tenhle pán – smím vás přece představit?“ – pán dal pohybem ruky svolení – „tenhle pán je tedy informátor. Podává čekajícím stranám všechny informace, které potřebují, a protože naše soudnictví není mezi obyvatelstvem příliš známé, chce se hodně informací. Zná odpověď na všechny otázky, jestli budete mít někdy chuť, můžete ho v tom vyzkoušet. To ale není jeho jediná přednost, jeho druhou předností je elegantní oblečení. My, to jest úřednictvo, jsme jednou usoudili, že informátora, který neustále, a to jako první, jedná se stranami, je třeba kvůli důstojnému prvnímu dojmu také elegantně obléknout. My ostatní jsme, jak hned vidíte na mně, bohužel oblečeni velmi špatně a sta-

romódně; nemá ani moc smysl dávat něco za oblečení, protože jsme skoro bez ustání v kancelářích, vždyť tu i spíme. Ale jak jsem řekla, pro informátora jsme jednou pokládali pěkné oblečení za nutné. Protože ho ale nebylo možné dostat od naší správy, která je v tomhle ohledu trochu zvláštní, uspořádali jsme sbírku – přispěly i strany – a koupili jsme mu tenhle pěkný oblek a ještě další. Všechno by teď bylo připraveno, aby udělal dobrý dojem, ale on to svým smíchem zase pokazí a lidi postraší.“ „Tak to je,“ řekl pán posměšně, „ale nechápu, slečno, proč tomu pánovi vyprávíte všechny naše důvěrnosti, nebo spíš proč mu je vnucujete, protože on je přece vůbec nechce slyšet. Jen se podívejte, jak tu sedí, zřejmě zaměstnaný svými vlastními záležitostmi.“ K. neměl ani chuť odporovat, dívka to možná myslela dobře, snad chtěla, aby se rozptýlil nebo aby měl příležitost se sebrat, ale prostředek byl chybný. „Musela jsem mu váš smích vysvětlit,“ řekla dívka. „Vždyť byl urážlivý.“ „Myslím, že by odpustil i horší urážky, když ho nakonec vyvedu ven.“ K. nic neříkal, ani nevzhlédl, snášel, že ti dva o něm jednají jako o nějaké věci, dokonce mu to bylo nejmilejší. Najednou ale ucítil ruku informátora na jedné paži a ruku dívky na druhé. „Tak vzhůru, vy slabý muži,“ řekl informátor. „Mockrát vám oběma děkuji,“ řekl K. radostně překvapen, pomalu vstal a sám si ty cizí ruce položil na místa, kde oporu nejvíc potřeboval. „Vypadá to,“ řekla dívka tiše K. do ucha, když se blížili k chodbě, „jako by mi zvlášť záleželo na tom, abych informátora ukázala v dobrém světle, ale můžete mi věřit, chci přece říct pravdu. Nemá tvrdé srdce. Není povinen vyvádět nemocné strany ven, a přece to dělá, jak vidíte. Možná nikdo z nás není bezcitný, možná bychom všichni rádi pomohli, ale jako soudní úředníci snadno vypadáme, jako bychom byli bezcitní a nechtěli nikomu pomoci. Já tím přímo trpím.“ „Nechcete si tady trochu sednout?“ zeptal se informátor, byli už na chodbě, a právě před tím obžalovaným, kterého K. předtím oslovil. K. se před ním skoro styděl, předtím před ním stál tak vzpřímeně, teď ho museli podpírat dva, jeho klobouk ba-

lancoval informátor na roztažených prstech, účes byl rozcuchaný, vlasy mu visely do zpoceného čela. Obžalovaný si však zřejmě ničeho nevšiml, pokorně stál před informátorem, který se díval přes něj, a snažil se jen omluvit, že tu je. „Vím," řekl, „že mé návrhy dnes ještě nemohou být vyřízeny. Ale přesto jsem přišel, myslel jsem si, že bych tu přece mohl počkat, je neděle, mám přece čas a tady nepřekážím." „Nemusíte se tolik omlouvat," řekl informátor, „vaše pečlivost je přece docela chvályhodná, sice tu zbytečně zabíráte místo, ale přesto vám, dokud mi to nebude obtížné, nechci nijak bránit v tom, abyste průběh své záležitosti pozorně sledoval. Když člověk viděl lidi, kteří své povinnosti hanebně zanedbávali, naučí se mít s lidmi, jako jste vy, trpělivost. Posaďte se." „Jak umí se stranami mluvit," šeptala dívka. K. přikývl, ale hned sebou trhl, když se ho informátor znovu zeptal: „Nechcete si tady sednout?" „Ne," řekl K., „nechci odpočívat." Řekl to co nejrozhodněji, ve skutečnosti by mu ale velmi prospělo, kdyby si sedl. Bylo mu jako při mořské nemoci. Zdálo se mu, že je na lodi, která se ocitla na rozbouřeném moři. Bylo mu, jako by se voda řítila na dřevěné stěny, jako by z hloubi chodby přicházelo hučení jako od přelévajících se vln, jako by se chodba kolébala napříč a jako by čekající strany vlevo i vpravo klesaly a stoupaly. Tím nepochopitelnější byl klid dívky a muže, kteří ho vedli. Byl jim vydán napospas, kdyby ho pustili, musel by padnout jako prkno. Z jejich malých očí létaly sem a tam ostré pohledy, K. cítil jejich pravidelné kroky, aniž je sám dělal, protože ho skoro krok za krokem nesli. Konečně si všiml, že k němu mluví, ale nerozuměl jim, slyšel jen hluk, který všechno naplňoval a skrz který jako by zněl neměnný vysoký tón jako od sirény. „Hlasitěji," zašeptal se skloněnou hlavou a styděl se, protože věděl, že mluvili dost hlasitě, i když pro něj nesrozumitelně. Tu k němu konečně, jako by se zed před nimi protrhla, zavanul svěží průvan a vedle sebe uslyšel: „Nejdřív chce pryč, a pak mu člověk může stokrát říkat, že tady je východ, a on se nehne." K. si všiml, že stojí před východem, který dívka otevřela.

Bylo mu, jako by se mu najednou vrátily všechny síly, a aby okusil předzvěst svobody, vstoupil hned na schod a odtamtud se loučil se svými průvodci, kteří se k němu skláněli. „Mnohokrát děkuji," opakoval, znovu a znovu oběma tiskl ruce a přestal teprve, když se mu zdálo, že poznává, že oni, zvyklí na kancelářský vzduch, špatně snášejí poměrně čerstvý vzduch, který šel od schodiště. Sotva dokázali odpovědět a dívka by se možná zřítila, kdyby K. nesmírně rychle nezavřel dveře. K. pak ještě chvíli stál bez hnutí, s pomocí kapesního zrcátka si upravil vlasy, zvedl svůj klobouk, který ležel na nejbližší podestě – informátor ho tam asi hodil –, a pak seběhl po schodech dolů tak svěže a tak dlouhými skoky, že se toho obratu skoro bál. Takové překvapení mu jeho jinak docela pevné zdraví ještě nikdy nepřipravilo. Chtělo se snad jeho tělo vzbouřit a připravit mu nový proces, když ten starý snášel tak bez námahy? Myšlenku, že by při nejbližší příležitosti zašel k lékaři, docela neodmítl, v každém případě ale chtěl – v tom si mohl poradit sám – všechna příští nedělní dopoledne využít lépe než tohle.

Kapitola čtvrtá: Přítelkyně slečny Bürstnerové

V příští době bylo pro K. nemožné promluvit se slečnou Bürstnerovou byť jen pár slov. Snažil se k ní dostat nejrůznějšími způsoby, ona tomu však pokaždé dokázala zabránit. Přicházel domů hned z kanceláře, zůstával ve svém pokoji sedět na kanape, aniž rozsvítil, a nezabýval se ničím jiným než pozorováním předsíně. Když tudy třeba šla služka a zavřela dveře zdánlivě prázdného pokoje, za chvilku vstal a zase je otevřel. Ráno vstával o hodinu dřív než jindy, aby snad mohl slečnu Bürstnerovou zastihnout samotnou, až půjde do kanceláře. Ale žádný z těch pokusů se nezdařil. Pak jí napsal dopis do kanceláře i do bytu, snažil se v něm ještě jednou ospravedlnit své chování, nabízel jakékoli zadostiučinění, sliboval, že nikdy nepřekročí hranice, které mu vytyčí, a prosil jen o to, aby mu dala možnost s ní jednou promluvit, zvlášť když ani u paní Grubachové nemůže nic podniknout, dokud se s ní předem neporadí, a nakonec jí sdělil, že příští neděli bude celý den čekat ve svém pokoji na nějaké znamení od ní, které by mu dávalo naději, že jeho prosbu splní, nebo které by mu aspoň vysvětlilo, proč ji splnit nemůže, ačkoli přece slíbil, že se jí ve všem podřídí. Dopisy se nevrátily, ale nepřišla ani odpověď. Zato v neděli přišlo znamení, které bylo dost zřetelné. Hned ráno si K. klíčovou dírkou všiml v předsíni zvláštního ruchu, který se brzy vysvětlil. Jedna učitelka francouzštiny, byla to ostatně Němka a jmenovala se Montagová, slabé, bledé, trochu kulhající děvče, které dosud bydlelo ve vlastním pokoji, se stěhovala do pokoje slečny Bürstnerové. Celé hodiny bylo vidět, jak se šourá

předsíní. Pořád ještě zbyl nějaký kus prádla nebo nějaká dečka nebo kniha, které bylo třeba zvlášť přinést a odnést do nového bytu.

Když paní Grubachová přinesla K. snídani – od té doby, co ho tak rozzlobila, nepřenechávala služce ani tu nejmenší obsluhu –, K. se nedokázal udržet a poprvé ji oslovil. „Proč je dnes v předsíni takový hluk?“ zeptal se, zatímco si naléval kávu, „nedalo by se to zastavit? Musí se uklízet zrovna v neděli?“ Přestože K. k paní Grubachové nevzhlédl, přece si všiml, že si jakoby s úlevou oddechla. I tyhle jeho přísné otázky pochopila jako odpuštění nebo jako začátek odpuštění. „Neuklízí se, pane K.,“ řekla, „slečna Montagová se jen stěhuje ke slečně Bürstnerové a přenáší si tam věci.“ Víc neřekla a čekala, jak to K. přijme a jestli jí dovolí mluvit dál. K. ji ale podrobil zkoušce, zamyšleně míchal lžičkou kávu a mlčel. Pak k ní vzhlédl a řekl: „Už jste se vzdala svého dřívějšího podezření kvůli slečně Bürstnerové?“ „Pane K.,“ zvolala paní Grubachová, která čekala jen na tuhle otázku, a natáhla ke K. sepjaté ruce. „Vzal jste si nedávno jednu příležitostnou poznámku tak těžce. Vůbec jsem ani v nejmenším nepomyslela na to, že bych vás nebo kohokoli jiného urazila. Znáte mě přece už dost dlouho, pane K., abyste o tom mohl být přesvědčen. Vy ani nevíte, jak jsem se poslední dny trápila! Já že bych pomlouvala své nájemníky! A vy, pane K., jste tomu věřil! A řekl jste, že bych vám měla dát výpověď! Vám dát výpověď!“ Poslední zvolání se už dusilo v slzách, zvedla si zástěru k obličeji a hlasitě vzlykala.

„Neplačte přece, paní Grubachová,“ řekl K. a díval se z okna, myslel jen na slečnu Bürstnerovou a na to, že si k sobě do pokoje vzala cizí děvče. „Neplačte přece,“ řekl ještě jednou, když se obrátil zpátky do pokoje a paní Grubachová pořád ještě plakala. „Ani já jsem to tehdy nemyslel tak zle. Prostě jsme si navzájem špatně porozuměli. To se může stát i starým přátelům.“ Paní Grubachová si posunula zástěru pod oči, aby viděla, jestli je K. opravdu usmířen. „No ano, je to tak,“ řekl K., a protože podle chování paní Grubachové usoudil, že hejtman

nic neprozradil, odvážil se ještě dodat: „Copak opravdu věříte, že bych se s vámi kvůli nějakému cizímu děvčeti mohl rozkmotřit?“ „No právě, pane K.,“ řekla paní Grubachová, bylo to její neštěstí, že jakmile se jen trochu cítila volněji, hned řekla něco nešikovného. „Pořád jsem se ptala: Proč se pan K. tolik ujímá slečny Bürstnerové? Proč se se mnou kvůli ní hádá, přestože ví, že mi každé jeho zlé slovo bere spánek? Vždyť jsem o slečně neřekla nic jiného, než co jsem viděla na vlastní oči.“ K. k tomu nic neřekl, hned prvním slovem by ji musel vyhnat z pokoje, a to nechtěl. Spokojil se s tím, že pil kávu a nechal paní Grubachovou cítit, že je tu zbytečná. Venku bylo znovu slyšet šouravý krok slečny Montagové, která přecházela celou předsíň. „Slyšíte to?“ zeptal se K. a ukázal rukou ke dveřím. „Ano,“ řekla paní Grubachová a povzdechla si, „chtěla jsem jí pomoct a nechat jí pomoct i službu, ale je umíněná, chce si všechno přestěhovat sama. Divím se slečně Bürstnerové. Mně je často obtížné, že mám slečnu Montagovou v podnájmu, a slečna Bürstnerová si ji dokonce bere k sobě do pokoje.“ „To vás vůbec nemusí trápit,“ řekl K. a rozmačkal zbytky cukru v šálku. „Máte z toho snad nějakou škodu?“ „Ne,“ řekla paní Grubachová, „samo o sobě je mi to docela vítané, uvolní se mi tím pokoj a můžu tam ubytovat svého synovce, hejtmana. Už dlouho jsem se bála, že vás mohl v posledních dnech, kdy jsem ho musela nechat bydlet vedle v obývacím pokoji, rušit. Moc ohled nebere.“ „Co vás nenapadne!“ řekl K. a vstal, „o tom přece nemůže být řeč. Zdá se, že mě asi pokládáte za přecitlivělého, protože nesnesu tohle putování slečny Montagové – ted zase jde zpátky.“ Paní Grubachová si připadala docela bezmocná. „Mám jí, pane K., říct, aby zbytek stěhování odložila? Jestli chcete, udělám to hned.“ „Ale vždyť se má přestěhovat ke slečně Bürstnerové!“ řekl K. „Ano,“ řekla paní Grubachová, nerozuměla tak docela, co K. myslí. „No tak tedy,“ řekl K., „pak si přece musí přenést své věci.“ Paní Grubachová jen přikývla. Tahle němá bezradnost, která navenek nevypadala jinak než vzdor, dráždila K. ještě víc. Začal chodit

po pokoji od okna ke dveřím a zpátky, a tím paní Grubachové vzal možnost odejít, což by jinak asi udělala.

Právě když K. zase jednou došel ke dveřím, ozvalo se zaklepání. Byla to služka a hlásila, že by slečna Montagová ráda s panem K. promluvila pár slov a že ho proto prosí, aby přišel do jídelny, kde na něj čeká. K. si služku zamyšleně vyslechl, pak se s téměř posměšným pohledem obrátil k vylekané paní Grubachové. Ten pohled jako by říkal, že K. tohle pozvání slečny Montagové už dávno předvídal a že se také velmi dobře hodí k tomu trápení, které musel tohle nedělní dopoledne zakoušet od nájemníků paní Grubachové. Poslal služku zpátky s odpovědí, že hned přijde, pak šel ke skříni na šaty, aby si převlékl kabát, a jako odpověď pro paní Grubachovou, která potichu naříkala na tu obtížnou osobu, měl jen prosbu, aby už odnesla nádobí od snídaně. „Vždyť jste se skoro ničeho nedotkl," řekla paní Grubachová. „Ach, tak to přece odneste," zvolal K., bylo mu, jako by slečna Montagová byla nějak přimíšena do všeho a všechno činila odporným.

Když šel předsíní, podíval se na zavřené dveře pokoje slečny Bürstnerové. Nebyl ale pozván tam, ale do jídelny, jejíž dveře bez zaklepání rozrazil.

Byl to velmi dlouhý, ale úzký pokoj s jedním oknem. Bylo tam jen tolik místa, že se do rohů na straně dveří daly našikmo postavit dvě skříně, zatímco zbytek prostoru úplně zabíral dlouhý jídelní stůl, který začínal blízko dveří a sahal až těsně k velkému oknu, které se tím stalo skoro nepřístupným. Stůl už byl prostřený, a to pro mnoho osob, protože v neděli tu skoro všichni nájemníci obědvali.

Když K. vstoupil, šla mu slečna Montagová od okna podél jedné strany stolu naproti. Mlčky se pozdravili. Pak slečna Montagová řekla, s hlavou jako vždy neobvykle vztyčenou: „Nevím, jestli mě znáte." K. se na ni podíval přimhouřenýma očima. „Jistě," řekl, „bydlíte přece u paní Grubachové už delší dobu." „Vy se ale, jak myslím, o penzion moc nestaráte," řekla slečna Montagová. „Ne," řekl K. „Nechcete se

posadit?“ řekla slečna Montagová. Oba mlčky vytáhli dvě židle na samém konci stolu a posadili se proti sobě. Slečna Montagová ale hned zase vstala, protože si nechala kabelku na okenním parapetu, a šla pro ni; šourala se přes celý pokoj. Když se s kabelkou, kterou lehce pohupovala, vrátila, řekla: „Chci s vámi jen z pověření své přítelkyně promluvit pár slov. Chtěla přijít sama, ale dnes se necítí dobře. Prosí vás, abyste ji omluvil a vyslechl místo ní mě. Ani ona by vám nemohla říct nic jiného, než co vám řeknu já. Naopak, myslím, že vám můžu říct dokonce víc, protože jsem přece poměrně nezúčastněná. Nemyslíte?“

„Co by se tak dalo říct?“ odpověděl K., kterého už unavovalo, že vidí oči slečny Montagové neustále upřené na své rty. Osobovala si tím nadvládu už nad tím, co teprve chtěl říct. „Slečna Bürstnerová mi zřejmě nechce povolit osobní rozhovor, o který jsem ji prosil.“ „Tak to je,“ řekla slečna Montagová, „nebo spíš, tak to vůbec není, vyjadřujete se podivně ostře. Obecně se přece rozhovory ani nepovolují, ani se neděje opak. Může se ale stát, že se rozhovory pokládají za zbytečné, a tak je tomu právě tady. Teď, po vaší poznámce, můžu přece mluvit otevřeně. Prosil jste mou přítelkyni písemně nebo ústně o rozmluvu. Moje přítelkyně ale ví, aspoň to musím předpokládat, čeho se ta rozmluva má týkat, a je proto z důvodů, které neznám, přesvědčena, že by nikomu nepřinesla užitek, kdyby k ní opravdu došlo. Ostatně mi o tom vyprávěla teprve včera a jen docela letmo, řekla přitom, že ani vám na té rozmluvě nemůže v každém případě moc záležet, protože jste na takovou myšlenku přišel jen náhodou a sám byste i bez zvláštního vysvětlení, ne-li už teď, tedy velmi brzy, poznal nesmyslnost toho všeho. Odpověděla jsem jí na to, že to může být pravda, ale že bych pro úplné vyjasnění přece jen pokládala za výhodné, aby se vám dostalo výslovné odpovědi. Nabídla jsem se, že ten úkol převezmu, a po nějakém váhání mi přítelkyně ustoupila. Doufám teď ovšem, že jsem jednala i ve vašem smyslu, protože i ta nejmenší nejistota v té nejbezvýznamnější věci je přece vždycky trýznivá, a když se dá, jako v tomto

případě, snadno odstranit, má se to přece radši udělat hned.“ „Děkuji vám,“ řekl K. hned, pomalu vstal, podíval se na slečnu Montagovou, pak přes stůl, pak z okna – protější dům stál ve slunci – a šel ke dveřím. Slečna Montagová šla pár kroků za ním, jako by mu tak docela nedůvěřovala. Přede dveřmi však oba museli ustoupit, protože se otevřely a vstoupil hejtman Lanz. K. ho viděl poprvé zblízka. Byl to vysoký, asi čtyřicetiletý muž s opáleným masitým obličejem. Lehce se uklonil, což platilo i K., pak šel ke slečně Montagové a uctivě jí políbil ruku. V pohybech byl velmi obratný. Jeho zdvořilost ke slečně Montagové nápadně kontrastovala s tím, jak s ní zacházel K. Přesto se zdálo, že se slečna Montagová na K. nezlobí, protože ho dokonce chtěla, jak se K. zdálo, hejtmanovi představit. Ale K. nechtěl být představen, nebyl by schopen být jakkoli přívětivý ani k hejtmanovi, ani ke slečně Montagové, to políbení ruky je pro něho spojilo do skupiny, která ho pod zdáním naprosté neškodnosti a nezištnosti chtěla držet dál od slečny Bürstnerové. K. však věřil, že poznává nejen tohle, poznal také, že slečna Montagová zvolila dobrý, i když dvousečný prostředek. Zveličovala význam vztahu mezi slečnou Bürstnerovou a K., zveličovala především význam vyžádaného rozhovoru a zároveň se to snažila obrátit tak, jako by to byl K., kdo všechno zveličuje. Měla se zmýlit, K. nechtěl nic zveličovat, věděl, že slečna Bürstnerová je malá písařka, která mu dlouho odolávat nebude. Přitom do počtu záměrně vůbec nebral, co se o slečně Bürstnerové dozvěděl od paní Grubachové. To všechno si promýšlel, zatímco sotva pozdravil a odcházel z pokoje. Chtěl jít hned do svého pokoje, ale krátký smích slečny Montagové, který za sebou zaslechl z jídelny, ho přivedl na myšlenku, že by snad mohl oběma, hejtmanovi i slečně Montagové, připravit překvapení. Rozhlédl se a naslouchal, jestli se z některého z okolních pokojů nedá čekat nějaké vyrušení, všude bylo ticho, bylo slyšet jen rozhovor z jídelny a z chodby, která vedla do kuchyně, hlas paní Grubachové. Příležitost se zdála příznivá, K. šel ke dveřím pokoje slečny Bürstnerové

a tiše zaklepal. Protože se nic nehýbalo, zaklepal znovu, ale odpověď pořád nepřicházela. Spala? Nebo jí bylo opravdu zle? Nebo zapírala jen proto, že tušila, že tak tiše může klepat jedině K.? K. předpokládal, že zapírá, a zaklepal silněji, nakonec, protože klepání nemělo úspěch, opatrně otevřel dveře, a ne bez pocitu, že dělá něco nepatřičného a navíc zbytečného. V pokoji nikdo nebyl. Ostatně už skoro nepřipomínal ten pokoj, jak ho K. znal. U stěny teď stály dvě postele za sebou, tři křesla blízko dveří byla zavalená šaty a prádlem, jedna skříň byla otevřená. Slečna Bürstnerová asi odešla, zatímco slečna Montagová v jídelně přemlouvala K. K. tím nebyl nijak zvlášť zdrcen, sotva ještě čekal, že slečnu Bürstnerovou tak snadno zastihne, ten pokus udělal skoro jen ze vzdoru vůči slečně Montagové. O to trapnější mu však bylo, když při zavírání dveří uviděl v otevřených dveřích jídelny slečnu Montagovou a hejtmana, jak spolu mluví. Možná tam stáli už od chvíle, kdy K. otevřel dveře, vyhýbali se jakémukoli zdání, že by snad K. pozorovali, bavili se potichu a sledovali pohyby K. pohledem jen tak, jak se člověk během rozhovoru roztržitě rozhlíží kolem. Ale na K. ty pohledy přece jen těžce doléhaly, pospíšil si, aby se podél stěny dostal do svého pokoje.

Kapitola pátá: Mrskač

Když K. jednoho z příštích večerů procházel chodbou, která oddělovala jeho kancelář od hlavního schodiště – šel tentokrát domů skoro poslední, jen v expedici ještě pracovali dva sluhové v malém kruhu světla jedné žárovky –, uslyšel za jedněmi dveřmi, za kterými vždycky tušil jen komoru na haraburdí, i když ji sám nikdy neviděl, vzdychání. Udiveně se zastavil a ještě jednou napjatě poslouchal, aby zjistil, jestli se nemýlí – chvilku bylo ticho, ale pak se znovu ozvalo vzdychání. – Nejdřív chtěl přivolat jednoho ze sluhů, možná by se hodil svědek, ale pak se ho zmocnila tak nezkrotná zvědavost, že dveře přímo rozrazil. Byla to, jak správně tušil, komora na haraburdí. Za prahem ležely nepotřebné staré tiskopisy a převržené prázdné hliněné lahve od inkoustu. V komoře samé však stáli tři muži, shrbení v té nízké místnosti. Svítila jim svíčka připevněná na polici. „Co tu děláte?“ zeptal se K. překotně, rozčilením bez sebe, ale ne nahlas. Jeden z mužů, který zřejmě ty druhé ovládal a jako první přitáhl pohled, vězel v jakémsi tmavém kožením oblečení, které nechávalo nahý krk hluboko až k prsům a celé paže. Neodpověděl. Ale ti dva druzí zvolali: „Pane! Máme dostat výprask, protože sis na nás stěžoval u vyšetřujícího soudce.“ A teprve teď K. poznal, že jsou to opravdu strážci Franz a Willem a že ten třetí drží v ruce metlu, aby je zbil. „Nuže,“ řekl K. a upřeně se na ně díval, „já jsem si nestěžoval, jen jsem řekl, jak to u mě v bytě proběhlo. A bezvadně jste se přece nechovali.“ „Pane,“ řekl Willem, zatímco Franz se za ním zřejmě snažil krýt před tím třetím, „kdybyste věděl, jak špatně jsme placení, soudil byste nás lépe. Musím živit rodinu

a tady Franz se chtěl ženit, člověk se snaží zbohatnout, jak to jde, samotnou prací se to nepodaří, ani tou nejnamáhavější. Vaše jemné prádlo mě zlákalo, strážcům je samozřejmě zakázáno tak jednat, bylo to nesprávné, ale je tradicí, že prádlo patří strážcům, vždycky to tak bylo, věřte mi to; je to přece taky pochopitelné, co takové věci ještě znamenají pro toho, kdo má to neštěstí, že ho zatknou. Když to ovšem potom veřejně vynese na světlo, pak musí přijít trest." „O tom, co teď říkáte, jsem nevěděl, a vůbec jsem nežádal, abyste byli potrestáni, šlo mi o princip." „Franzi," obrátil se Willem k druhému strážci, „neříkal jsem ti, že ten pán nežádal, abychom byli potrestáni? Teď slyšíš, že ani nevěděl, že musíme být potrestáni." „Nedej se takovými řečmi obměkčit," řekl ten třetí ke K., „trest je stejně spravedlivý jako nevyhnutelný." „Neposlouchej ho," řekl Willem a přerušil se jen proto, aby si ruku, přes kterou dostal ránu metlou, rychle přitiskl k ústům, „trestají nás jen proto, že jsi nás udal. Jinak by se nám nic nestalo, i kdyby se zjistilo, co jsme udělali. Dá se tomu říkat spravedlnost? My dva, ale hlavně já, jsme se jako strážci dlouhou dobu velmi osvědčili – ty sám musíš uznat, že z hlediska úřadu jsme hlídali dobře –, měli jsme vyhlídky na postup a jistě bychom se brzy stali také mrskači, jako je tenhle, který měl prostě štěstí, že ho nikdo neudal, protože takové udání se opravdu stává jen velmi zřídka. A teď, pane, je všechno ztraceno, naše kariéra skončila, budeme muset dělat ještě mnohem podřadnější práce, než je strážní služba, a kromě toho teď dostaneme ten strašně bolestivý výprask." „Copak může metla tak bolet?" zeptal se K. a zkoumal metlu, kterou mrskač před ním máchal. „Vždyť se budeme muset svléknout úplně donaha," řekl Willem. „Ach tak," řekl K. a pozorně si mrskače prohlédl, byl opálený jako námořník a měl divoký, svěží obličej. „Není žádná možnost ušetřit ty dva výprasku?" zeptal se ho. „Ne," řekl mrskač a s úsměvem zavrtěl hlavou. „Svlékněte se," poručil strážcům. A ke K. řekl: „Nemusíš jim všechno věřit, strachem z výprasku už trochu zblbli. Co tady tenhle například" – ukázal na Willema – „vyprá-

věl o své možné kariéře, je přímo směšné. Podívej se, jak je tlustý – první rány metlou se vůbec ztratí v sádle. – Víš, čím tak ztloustl? Má ve zvyku sníst všem zatčeným snídani. Nesnědl i tvou snídani? No vidíš, já to říkal. Ale muž s takovým břichem se nikdy a nikdy nemůže stát mrskačem, to je naprosto vyloučeno.“ „Jsou i takoví mrskači,“ tvrdil Willem, který si právě rozepínal opasek u kalhot. „Ne,“ řekl mrskač a přejel mu metlou po krku tak, že sebou trhl, „nemáš poslouchat, ale svlékat se.“ „Dobře bych tě odměnil, kdybys je nechal jít,“ řekl K. a vytáhl náprsní tašku, aniž se na mrskače ještě jednou podíval – takové obchody se nejlépe vyřizují, když oba klopí oči. „To bys mě pak asi chtěl udat taky,“ řekl mrskač, „a ještě mi obstarat výprask. Ne, ne!“ „Buď přece rozumný,“ řekl K., „kdybych chtěl, aby ti dva byli potrestáni, přece bych je teď nechtěl vykoupit. Mohl bych prostě zabouchnout tady ty dveře, nechtít nic dalšího vidět ani slyšet a jít domů; jenže to nedělám, naopak mi vážně záleží na tom, abych je osvobodil; kdybych byl tušil, že mají být potrestáni nebo že by vůbec mohli být potrestáni, nikdy bych jejich jména neuvedl. Já je totiž vůbec nepokládám za vinné, vinná je organizace, vinní jsou vysocí úředníci.“ „Tak to je,“ zvolali strážci a hned dostali ránu přes svá už obnažená záda. „Kdybys tady pod svou metlou měl nějakého vysokého soudce,“ řekl K. a během řeči tiskl dolů metlu, která se už zase chtěla zvednout, „opravdu bych ti nebránil, abys do něj tloukl, naopak, ještě bych ti dal peníze, abys nabral síly pro dobrou věc.“ „To, co říkáš, zní sice věrohodně,“ řekl mrskač, „ale já se uplatit nedám. Jsem zaměstnán, abych mrskal, tak mrskám.“ Strážce Franz, který se dosud, možná v očekávání, že zásah K. dobře dopadne, držel dost zpátky, teď přistoupil, oblečený už jen v kalhotách, ke dveřím, poklekl, zavěsil se na paži K. a šeptal: „Jestli nedokážeš prosadit, aby nás oba ušetřili, zkus aspoň osvobodit mě. Willem je starší než já, ve všech ohledech méně citlivý, taky už jednou před pár lety dostal lehký trest bitím, já ale ještě nejsem zneuctěný, a k tomu, co jsem udělal, mě přece přivedl jen Willem, který je mým

učitelem v dobrém i ve zlém. Dole před bankou čeká moje ubohá nevěsta, jak to dopadne, já se tak bídně stydím.“ O kabát K. si utřel obličej, úplně zalitý slzami. „Už nečekám,“ řekl mrskač, chopil metlu oběma rukama a pustil se do Franze, zatímco Willem se krčil v koutě a tajně se díval, aniž se odvážil otočit hlavu. Tu se zvedl křik, který Franz vyrazil, jednolitý a neměnný, jako by nevycházel z člověka, ale z nějakého mučeného nástroje, celá chodba jím zněla, celý dům to musel slyšet. „Nekřič,“ zvolal K., nedokázal se udržet, a zatímco napjatě hleděl tím směrem, odkud museli přijít sluhové, strčil do Franze, ne silně, ale přece dost silně na to, aby ten, kdo byl bez sebe, upadl a v křeči šmátral rukama po podlaze; ranám však neunikl, metla ho našla i na zemi; zatímco se pod ní svíjel, její špička se pravidelně zvedala a klesala. A už se v dálce objevil jeden sluha a pár kroků za ním druhý. K. rychle zabouchl dveře, přistoupil k jednomu z blízkých oken do dvora a otevřel ho. Křik úplně přestal. Aby sluhy nenechal přijít blíž, zavolal: „To jsem já.“ „Dobrý večer, pane prokuristo,“ ozvalo se zpátky. „Stalo se něco?“ „Ne, ne,“ odpověděl K., „to jen na dvoře křičí pes.“ Když se sluhové přece jen nehýbali, dodal: „Můžete zůstat u své práce.“ Aby se nemusel pouštět do rozhovoru se sluhy, vyklonil se z okna. Když se po chvilce zase podíval do chodby, byli už pryč. K. ale teď zůstal u okna, do komory se jít neodvažoval a domů jít také nechtěl. Byl to malý čtyřhranný dvůr, do kterého se díval dolů, všude kolem byly kancelářské prostory, všechna okna už byla tmavá, jen ta nejvyšší zachycovala odlesk měsíce. K. se pohledem usilovně snažil proniknout do tmy jednoho kouta dvora, kde do sebe vjelo několik ručních vozíků. Trápilo ho, že se mu nepodařilo bití zabránit, ale nebyla to jeho vina, že se to nepodařilo, kdyby Franz nekřičel – jistě, muselo to hodně bolet, ale v rozhodující chvíli se člověk musí ovládnout –, kdyby nekřičel, byl by K., aspoň velmi pravděpodobně, ještě našel nějaký prostředek, jak mrskače přemluvit. Když bylo celé nejnižší úřednictvo jen sebranka, proč by zrovna mrskač, který měl ten nejnelid-

štější úřad, měl být výjimkou? K. si také dobře všiml, jak mu při pohledu na bankovku zazářily oči, s bitím to zřejmě myslel vážně jen proto, aby částku úplatku ještě trochu zvýšil. A K. by nešetřil, opravdu mu záleželo na tom, aby strážce osvobodil; když už teď začal bojovat proti zkaženosti tohoto soudnictví, bylo samozřejmé, že zasáhne i z téhle strany. Ale ve chvíli, kdy Franz začal křičet, bylo samozřejmě po všem. K. nemohl dopustit, aby přišli sluhové a možná ještě všelijací další lidé a překvapili ho při vyjednávání se společností v komoře na haraburdí. Takovou obětavost od K. opravdu nikdo nemohl žádat. Kdyby to byl zamýšlel udělat, bylo by skoro jednodušší, kdyby se K. sám svlékl a nabídl se mrskači místo strážců. Ostatně by mrskač takové zastoupení jistě nepřijal, protože by tím, aniž by něco získal, přece těžce porušil svou povinnost, a nejspíš by ji porušil dvojnásob, protože K. měl být, dokud bylo jeho řízení v běhu, pro všechny zaměstnance soudu asi nedotknutelný. Ovšem tady mohla platit i zvláštní ustanovení. V každém případě K. nemohl udělat nic jiného než zabouchnout dveře, přestože tím ani teď pro K. ještě zdaleka nebylo odstraněno každé nebezpečí. Že nakonec ještě do Franze strčil, bylo politování-hodné a dalo se to omluvit jen jeho rozčilením.

V dálce uslyšel kroky sluhů; aby nebyl nápadný, zavřel okno a šel směrem k hlavnímu schodišti. U dveří komory se na chvilku zastavil a naslouchal. Bylo úplné ticho. Ten muž mohl strážce ubít k smrti, vždyť mu byli úplně vydáni napospas. K. už natáhl ruku po klice, ale pak ji zase stáhl. Pomoci už nemohl nikomu a sluhové museli každou chvíli přijít; zavázal se ale sám sobě, že tu věc ještě vynese na světlo a že skutečné viníky, vysoké úředníky, z nichž se mu ještě žádný neodvážil ukázat, podle svých sil náležitě potrestá. Když scházel po venkovním schodišti banky, pozorně sledoval všechny chodce, ale ani v širším okolí nebylo vidět žádné děvče, které by na někoho čekalo. Franzova poznámka, že na něj čeká nevěsta, se ukázala jako lež, ovšem odpustitelná, která měla jen ten účel, aby vzbudila větší soucit.

Ani příštího dne nemohl K. dostat strážce z hlavy; při práci byl roztržitý, a aby ji zvládl, musel zůstat v kanceláři ještě o něco déle než den předtím. Když na cestě domů zase šel kolem komory na haraburdí, ze zvyku ji otevřel. Nad tím, co uviděl místo očekávané tmy, se nedokázal vzpamatovat. Všechno bylo beze změny, tak jak to našel předešlého večera, když otevřel dveře. Tiskopisy a lahve od inkoustu hned za prahem, mrskač s metlou, strážci ještě úplně oblečení, svíčka na polici, a strážci začali naříkat a volali: Pane! K. okamžitě zabouchl dveře a ještě do nich tloukl pěstmi, jako by pak byly pevněji zavřené. Skoro s pláčem běžel ke sluhům, kteří klidně pracovali u kopírovacích strojů a udiveně se v práci zarazili. „Vykliďte už konečně tu komoru na haraburdí," zvolal. „Vždyť se tu topíme ve špíně." Sluhové byli ochotni to udělat příštího dne, K. přikývl, teď pozdě večer je už nemohl nutit do té práce, jak to vlastně měl v úmyslu. Na chvíli se posadil, aby měl sluhy chvilku nablízku, přeházel několik kopií, čímž, jak se domníval, vzbuzoval zdání, že je kontroluje, a pak, protože pochopil, že sluhové se neodváží odejít zároveň s ním, šel unavený a bez myšlenek domů.

Kapitola šestá: Strýc · Leni

Jednoho odpoledne – K. měl právě před uzávěrkou pošty hodně práce – se mezi dvěma sluhy, kteří přinášeli spisy, protlačil do pokoje strýc Josefa K., Karl, malý statkář z venkova. K. se při tom pohledu lekl méně, než se už před delší dobou lekl při představě, že strýc přijede. Strýc přijet musel, to bylo pro K. jisté už asi měsíc. Už tehdy si myslel, že ho vidí, jak trochu shrbený, s promáčknutým panamákem v levici, mu už zdálky natahuje pravici a s bezohledným spěchem mu ji podává přes psací stůl a shazuje všechno, co mu stojí v cestě. Strýc měl vždycky naspěch, protože ho pronásledovala nešťastná myšlenka, že při svém vždy jen jednodenním pobytu v hlavním městě musí stihnout vyřídit všechno, co si předsevzal, a že si navíc nesmí nechat ujít ani žádný rozhovor, obchod nebo zábavu, které se mu náhodou naskytnou. K., který byl strýci jako svému bývalému poručníkovi zvlášť zavázán, mu přitom musel pomáhat se vším možným a kromě toho ho nechat u sebe přenocovat. „Strašidlo z venkova“, tak mu K. říkával.

Hned po pozdravu – na to, aby se posadil do lenošky, kam ho K. zval, neměl čas – poprosil strýc o krátký rozhovor s K. mezi čtyřma očima. „Je to nutné,“ řekl a namáhavě polykal, „pro můj klid je to nutné.“ K. hned poslal sluhy z pokoje s pokynem, aby nikoho nepouštěli dovnitř. „Co jsem to slyšel, Josefe?“ zvolal strýc, když byli sami, sedl si na stůl a nacpal pod sebe, aniž se podíval, různé papíry, aby se mu lépe sedělo. K. mlčel, věděl, co přijde, ale protože po namáhavé práci náhle povolil, oddal se nejprve příjemné malátnosti a díval se oknem na protější stranu ulice, ze které bylo z jeho místa vidět jen malý troj-

úhelníkový výsek, kus prázdné zdi domu mezi dvěma výklady. „Ty se díváš z okna," zvolal strýc se zdviženými pažemi, „proboha, Josefe, tak mi přece odpověz. Je to pravda, může to vůbec být pravda?" „Milý strýčku," řekl K. a vytrhl se ze své roztržitosti, „vždyť já vůbec nevím, co ode mě chceš." „Josefe," řekl strýc varovně, „pravdu jsi říkal vždycky, pokud vím. Mám tvá poslední slova pokládat za špatné znamení?" „Tuším přece, co chceš," řekl K. poslušně, „nejspíš jsi slyšel o mém procesu." „Tak to je," odpověděl strýc a pomalu přikyvoval, „slyšel jsem o tvém procesu." „A od koho?" zeptal se K. „Napsala mi to Erna," řekl strýc, „s tebou se přece nestýká, ty se o ni bohužel moc nestaráš, a přesto se to dozvěděla. Dnes jsem ten dopis dostal a samozřejmě jsem sem hned přijel. Z žádného jiného důvodu, ale zdá se, že je to dostatečný důvod. Můžu ti přečíst to místo z dopisu, které se tě týká." Vytáhl dopis z náprsní tašky. „Tady to je. Píše: Josefa jsem už dlouho neviděla, minulý týden jsem jednou byla v bance, ale Josef byl tak zaměstnaný, že mě k němu nepustili; čekala jsem skoro hodinu, ale pak jsem musela domů, protože jsem měla hodinu klavíru. Ráda bych s ním mluvila, snad se brzy naskytne příležitost. K svátku mi poslal velkou krabici čokolády, bylo to od něj moc milé a pozorné. Tehdy jsem vám to zapomněla napsat, teprve teď, když se ptáte, jsem si na to vzpomněla. Čokoláda totiž, to musíte vědět, v penzionátu hned zmizí, sotva si člověk uvědomí, že dostal darem čokoládu, už je pryč. Ale co se týče Josefa, chtěla jsem vám ještě něco říct. Jak jsem se zmínila, v bance mě k němu nepustili, protože zrovna jednal s nějakým pánem. Když jsem chvíli klidně čekala, zeptala jsem se jednoho sluhy, jestli to jednání bude trvat ještě dlouho. Řekl, že asi ano, protože jde nejspíš o ten proces, který se vede proti panu prokuristovi. Zeptala jsem se, co je to za proces, jestli se nemýlí, ale on řekl, že se nemýlí, že je to proces, a to těžký proces, víc ale že neví. On sám by panu prokuristovi rád pomohl, protože je to dobrý a spravedlivý pán, ale neví, jak by to měl udělat, a jen by si přál, aby se ho ujali nějací vlivní páni. To se jistě

také stane a nakonec to dobře dopadne, zatím to ale, jak prý může poznat z nálady pana prokuristy, vůbec dobře nevypadá. Těm řečem jsem samozřejmě nepřikládala velký význam, snažila jsem se toho prostoduchého sluhu i uklidnit, zakázala jsem mu o tom mluvit před ostatními a celé to pokládám za tlachání. Přesto by možná bylo dobré, kdybys ty, nejmilejší tatínku, při své příští návštěvě chtěl té věci přijít na kloub, bude pro tebe snadné zjistit něco bližšího, a kdyby to opravdu bylo nutné, zasáhnout prostřednictvím svých velkých vlivných známostí. Kdyby to ale nutné nebylo, což je přece nejpravděpodobnější, dá to aspoň brzy tvé dceři příležitost tě obejmout, což by ji potěšilo.“ „Hodné dítě,“ řekl strýc, když dočetl, a utřel si z očí několik slz. K. přikývl, kvůli různým vyrušením poslední doby na Ernu úplně zapomněl, zapomněl dokonce i na její narozeniny, a historka o čokoládě byla zřejmě vymyšlená jen proto, aby ho před strýcem a tetou vzala v ochranu. Bylo to velmi dojemné a vstupenkami do divadla, které jí odteď chtěl pravidelně posílat, jistě ne dost odměněné, ale na návštěvy v penzionátu a na rozhovory s malou osmnáctiletou gymnazistkou se teď necítil. „A co tomu teď říkáš?“ zeptal se strýc, který kvůli dopisu zapomněl na všechen spěch a rozčilení a zřejmě si ho četl ještě jednou. „Ano, strýčku,“ řekl K., „je to pravda.“ „Pravda?“ zvolal strýc. „Co je pravda? Jak to může být pravda? Jaký proces? Snad ne trestní proces?“ „Trestní proces,“ odpověděl K. „A ty tu klidně sedíš a máš na krku trestní proces?“ zvolal strýc, který byl čím dál hlasitější. „Čím jsem klidnější, tím je to pro výsledek lepší,“ řekl K. unaveně. „Neboj se.“ „To mě nemůže uklidnit,“ zvolal strýc, „Josefe, milý Josefe, mysli na sebe, na své příbuzné, na naše dobré jméno. Dosud jsi byl naší ctí, nesmíš se stát naší hanbou. Tvůj postoj,“ podíval se na K. s hlavou nakloněnou na stranu, „se mi nelíbí, takhle se nechová nevinně obžalovaný, který je ještě při síle. Řekni mi jen rychle, oč jde, abych ti mohl pomoct. Jde samozřejmě o banku?“ „Ne,“ řekl K. a vstal, „ale mluvíš příliš nahlas, milý strýčku, sluha nejspíš stojí u dveří a poslouchá. To

je mi nepříjemné. Radši odejdeme. Pak ti na všechny otázky odpovím, jak nejlépe to půjde. Vím velmi dobře, že rodině dlužím vysvětlení.“ „Správně,“ křičel strýc, „velmi správně, jen si pospěš, Josefe, pospěš si.“ „Musím ještě jen dát několik pokynů,“ řekl K. a zavolal si telefonem svého zástupce, který za několik okamžiků vstoupil. Strýc mu ve svém rozčilení ukázal rukou, že si ho zavolal K., o čemž by jinak také nebylo pochyb. K., který stál před psacím stolem, vysvětloval tichým hlasem a s pomocí různých písemností tomu mladému muži, který chladně, ale pozorně poslouchal, co je třeba dnes v jeho nepřítomnosti ještě vyřídit. Strýc rušil, nejdřív tím, že tam stál s vytřeštěnýma očima a nervózně se kousal do rtů, i když ovšem neposlouchal, ale už to zdání rušilo dost. Pak ale chodil po pokoji sem a tam a tu a tam se zastavil u okna nebo před nějakým obrazem, přičemž pokaždé propukl v různá zvolání, jako: „Je mi to naprosto nepochopitelné“ nebo „Tak mi jen řekněte, co z toho má být.“ Mladý muž dělal, že si ničeho nevšímá, klidně vyslechl pokyny K. až do konce, také si leccos poznamenal a odešel, když se uklonil K. i strýci, který mu ale zrovna stál zády, díval se z okna a nataženýma rukama mačkal záclony. Dveře se ještě skoro nezavřely, když strýc zvolal: „Konečně ten panák odešel, teď už můžeme jít i my. Konečně!“ Bohužel nebylo žádného prostředku, jak strýce přimět, aby ve vstupní hale, kde postávalo několik úředníků a sluhů a kterou zrovna přecházel i náměstek ředitele, nechal otázek kvůli procesu. „Tak, Josefe,“ začal strýc a odpovídal na úklony okolostojících lehkým salutováním, „teď mi otevřeně řekni, co je to za proces.“ K. utrousil několik nic neříkajících poznámek, také se trochu zasmál a teprve na schodech strýci vysvětlil, že před lidmi nechtěl mluvit otevřeně. „Správně,“ řekl strýc, „ale teď mluv.“ Poslouchal se skloněnou hlavou a krátkými, spěšnými tahy kouřil doutník. „Především, strýčku,“ řekl K., „vůbec nejde o proces před obyčejným soudem.“ „To je zlé,“ řekl strýc. „Cože?“ řekl K. a podíval se na strýce. „Že je to zlé, myslím,“ opakoval strýc. Stáli na venkovním schodišti, které vedlo na

ulici; protože se zdálo, že vrátný poslouchá, stáhl K. strýce dolů; pohltil je čilý pouliční ruch. Strýc, který se do K. zavěsil, se už tak naléhavě na proces nevyptával, dokonce chvíli šli mlčky dál. „Ale jak se to stalo?“ zeptal se konečně strýc a zastavil se tak náhle, že se mu lidé, kteří šli za ním, vylekaně vyhnuli. „Takové věci přece nepřicházejí náhle, připravují se dlouho, musely tu být nějaké příznaky, proč jsi mi nenapsal? Víš, že pro tebe udělám všechno, jsem přece do jisté míry pořád ještě tvůj poručník a až dodnes jsem na to byl hrdý. Samozřejmě ti pomůžu i teď, jenže teď, když už proces běží, je to velmi těžké. Nejlepší by v každém případě bylo, kdyby sis teď vzal krátkou dovolenou a přijel k nám na venkov. Taky jsi trochu pohubl, teď to vidím. Na venkově se posílíš, to ti udělá dobře, vždyť tě jistě čeká hodně námahy. Kromě toho ale budeš tím do jisté míry mimo dosah soudu. Tady mají všechny možné mocenské prostředky, které nutně a automaticky používají i proti tobě; na venkov by ale museli nejdřív delegovat nějaké orgány, nebo by se na tebe mohli snažit působit jen dopisy, telegraficky, telefonicky. To ovšem účinek oslabí, sice tě to neosvobodí, ale nechá tě to vydechnout.“ „Mohli by mi přece zakázat odjet,“ řekl K., kterého strýcova řeč trochu vtáhla do svého myšlenkového pochodu. „Nemyslím, že by to udělali,“ řekl strýc zamyšleně, „tak velkou ztrátu moci tvým odjezdem neutrpí.“ „Myslel jsem,“ řekl K. a vzal strýce pod paží, aby mu mohl zabránit v zastavování, „že tomu všemu budeš přikládat ještě menší význam než já, a teď to sám bereš tak těžce.“ „Josefe,“ zvolal strýc a chtěl se mu vykroutit, aby se mohl zastavit, ale K. ho nepustil, „ty ses proměnil, vždycky jsi přece všechno tak správně chápal, a zrovna teď tě to opouští? Copak chceš ten proces prohrát? Víš, co to znamená? To znamená, že tě prostě škrtnou. A že celé příbuzenstvo bude strženo s tebou, nebo aspoň poníženo až na zem. Josefe, vzchop se přece. Tvoje lhostejnost mě připravuje o rozum. Když se na tebe člověk podívá, skoro by uvěřil tomu přísloví: ‚Mít takový proces znamená už ho prohrát.‘“ „Milý strýčku,“ řekl K., „to rozčilování je tak

zbytečné, je zbytečné na tvé straně a bylo by zbytečné i na mé. Rozčilováním se procesy nevyhrávají, nech trochu platit i mé praktické zkušenosti, tak jako já si tvých, i když mě překvapují, vždycky a i ted velmi vážím. Když říkáš, že by proces postihl i rodinu – což já za svou osobu vůbec nemůžu pochopit, ale to je vedlejší –, rád tě ve všem poslechnu. Jen pobyt na venkově nepokládám ani v tvém smyslu za výhodný, protože by to znamenalo útěk a vědomí viny. Kromě toho jsem tady sice víc pronásledován, ale můžu taky sám tu věc víc hnát dopředu.“ „Správně,“ řekl strýc tónem, jako by se teď konečně sbližovali, „ten návrh jsem dal jen proto, že jsem viděl, že kdybys tu zůstal, tvoje lhostejnost by tu věc ohrozila, a pokládal jsem za lepší, abych pro tebe pracoval místo tebe. Jestli ji ale chceš ze všech sil hnát dopředu sám, je to samozřejmě mnohem lepší.“ „V tom bychom tedy byli zajedno,“ řekl K. „A máš teď nějaký návrh, co mám nejdřív udělat?“ „Samozřejmě si to musím ještě rozmyslet,“ řekl strýc, „musíš uvážit, že teď už dvacet let jsem skoro nepřetržitě na venkově, a čich pro takové věci přitom slábne. Různé důležité styky s osobnostmi, které se tu možná lépe vyznají, se samy od sebe uvolnily. Na venkově jsem trochu opuštěný, to přece víš. Sám si toho člověk všimne vlastně až při takových příležitostech. Zčásti mě tvoje věc také překvapila, i když jsem podivně už po Ernině dopise něco takového tušil a dnes, když jsem tě uviděl, jsem to věděl skoro jistě. Ale to je jedno, nejdůležitější teď je neztrácet čas.“ Už během řeči stál na špičkách a mával na automobil, a teď, zatímco řidiči zároveň volal adresu, táhl K. za sebou do vozu. „Pojedeme teď k advokátu Huldovi,“ řekl, „byl to můj spolužák. Jistě to jméno taky znáš? Ne? To je ale zvláštní. Má přece jako obhájce a advokát chudých značnou pověst. Já k němu ale mám velkou důvěru hlavně jako k člověku.“ „Je mi vhod všechno, co podnikneš,“ řekl K., přestože mu ten spěšný a naléhavý způsob, jakým strýc s tou záležitostí zacházel, byl nepříjemný. Nebylo moc potěšitelné jet jako obžalovaný k advokátovi chudých. „Nevěděl jsem,“ řekl, „že si v takové věci člověk

může přibrat i advokáta.“ „Ale samozřejmě,“ řekl strýc, „to je přece samozřejmé. Proč ne? A teď mi vyprávěj, abych byl o té věci přesně zpraven, všechno, co se dosud stalo.“ K. hned začal vyprávět a nic nezamlčel, jeho naprostá otevřenost byla jediný protest, který si mohl dovolit proti strýcovu názoru, že proces je velká hanba. Jméno slečny Bürstnerové zmínil jen jednou a letmo, ale to na otevřenosti nic neubíralo, protože slečna Bürstnerová s procesem nijak nesouvisela. Zatímco vyprávěl, díval se z okna a pozoroval, jak se právě blíží k tomu předměstí, kde byly soudní kanceláře, upozornil na to strýce, ale ten tu shodu nepokládal za nijak zvlášť nápadnou. Vůz zastavil před tmavým domem. Strýc hned v přízemí zazvonil u prvních dveří; zatímco čekali, s úsměvem cenil své velké zuby a šeptal: „Osm hodin, neobvyklá doba pro návštěvy stran. Huld mi to ale nebude mít za zlé.“ V kukátku ve dveřích se objevily dvě velké černé oči, chvilku se dívaly na oba hosty a zmizely; dveře se ale neotevřely. Strýc a K. si navzájem potvrdili, že ty dvě oči viděli. „Nová pokojská, která se bojí cizích lidí,“ řekl strýc a zaklepal znovu. Oči se znovu objevily, teď by se skoro dalo říct, že jsou smutné, možná to byl ale jen klam, který působil otevřený plynový plamen, jenž kousek nad jejich hlavami silně syčel, ale dával málo světla. „Otevřete,“ zvolal strýc a udeřil pěstí do dveří, „jsme přátelé pana advokáta.“ „Pan advokát je nemocný,“ zašeptal někdo za nimi. Ve dveřích na druhém konci malé chodby stál pán v županu a velmi tichým hlasem jim to sdělil. Strýc, který už byl kvůli dlouhému čekání vzteky bez sebe, se prudce otočil, zvolal: „Nemocný? Vy říkáte, že je nemocný?“ a šel k němu skoro výhrůžně, jako by ten pán byl ta nemoc. „Už vám otevřeli,“ řekl pán, ukázal na advokátovy dveře, přitáhl si župan a zmizel. Dveře se opravdu otevřely, mladé děvče – K. poznal ty tmavé, trochu vypoulené oči – stálo v dlouhé bílé zástěře v předsíni a drželo v ruce svíčku. „Příště otevřete dřív,“ řekl strýc místo pozdravu, zatímco děvče udělalo malé pukrle. „Pojď, Josefe,“ řekl pak ke K., který se pomalu protahoval kolem děvčete. „Pan advokát je

nemocný," řekla dívka, protože strýc se nezdržoval a spěchal k jedněm dveřím. K. ještě na dívku užasle hleděl, když už se otočila, aby zase zamkla dveře bytu, měla obličej zakulacený jako panenka, oblé byly nejen bledé tváře a brada, ale i spánky a okraje čela. „Josefe," zvolal strýc znovu, a dívky se zeptal: „Je to to srdce?" „Myslím, že ano," řekla dívka, mezitím stačila jít se svíčkou napřed a otevřít dveře pokoje. V koutě pokoje, kam světlo svíčky ještě nedosáhlo, se v posteli zvedl obličej s dlouhým plnovousem. „Leni, kdo to přichází?" zeptal se advokát, který byl oslněný svíčkou a hosty nepoznal. „To je Albert, tvůj starý přítel," řekl strýc. „Ach, Albert," řekl advokát a nechal se zase klesnout do podušek, jako by před touhle návštěvou nebylo třeba se přetvařovat. „Je to opravdu tak zlé?" zeptal se strýc a posadil se na okraj postele. „Já tomu nevěřím. Je to záchvat tvé srdeční choroby a přejde jako ty dřívější." „Možná," řekl advokát tiše, „ale je to horší, než to kdy bylo. Těžce dýchám, vůbec nespím a každým dnem ztrácím síly." „Tak," řekl strýc a svou velkou rukou si pevně přitiskl panamák na koleno. „To jsou špatné zprávy. Máš ostatně správnou péči? Je to tu taky tak smutné, tak tmavé. Je to už dávno, co jsem tu byl naposledy, tehdy mi to tu připadalo přívětivější. Ani tvoje slečinka tady se nezdá moc veselá, nebo se přetvařuje." Dívka pořád ještě stála se svíčkou blízko u dveří; pokud se dalo z jejího neurčitého pohledu poznat, dívala se spíš na K. než na strýce, i teď, když o ní mluvil. K. se opíral o křeslo, které si přisunul do blízkosti dívky. „Když je člověk tak nemocný jako já," řekl advokát, „musí mít klid. Mně tu smutno není." Po krátké přestávce dodal: „A Leni mě dobře ošetřuje, je hodná." Strýce to ale nemohlo přesvědčit, proti ošetřovatelce byl viditelně zaujatý, a i když nemocnému nic neodporoval, sledoval přece ošetřovatelku přísnými pohledy, když teď šla k posteli, postavila svíčku na noční stolek, sklonila se nad nemocným a při rovnání podušek si s ním šeptala. Skoro zapomněl na ohled k nemocnému, vstal, chodil za ošetřovatelkou sem a tam, a K. by se nebyl divil, kdyby ji zezadu chytil za sukně

a odtáhl od postele. K. sám se na všechno klidně díval, advokátova nemoc mu dokonce nebyla tak docela nevítaná, horlivosti, kterou strýc pro jeho věc projevil, se postavit nemohl, a to, že se teď ta horlivost bez jeho přičinění stočila jinam, přijímal rád. Tu strýc řekl, možná jen v úmyslu urazit ošetřovatelku: „Slečno, prosím, nechte nás chvilku o samotě, potřebuji se svým přítelem probrat osobní záležitost.“ Ošetřovatelka, která byla ještě hluboko skloněná nad nemocným a zrovna uhlazovala prostěradlo u stěny, jen otočila hlavu a řekla velmi klidně, což bylo nápadně odlišné od strýcových řečí, které se vzteky zadrhávaly a pak se zase přelévaly: „Vidíte přece, pán je tak nemocný, nemůže probírat žádné záležitosti.“ Strýcova slova nejspíš zopakovala jen z pohodlnosti, ale i nezúčastněný by to mohl pochopit jako posměch, a strýc samozřejmě vyskočil, jako by ho něco štíplo. „Ty zatracená,“ řekl v prvním bublání rozčilení ještě dost nesrozumitelně, K. se lekl, přestože něco podobného čekal, a běžel ke strýci s pevným úmyslem zacpat mu oběma rukama ústa. Naštěstí se ale za dívkou nemocný zvedl, strýc se zatvářil zachmuřeně, jako by polykal něco odporného, a pak řekl klidněji: „Samozřejmě jsme ještě nepřišli o rozum; kdyby to, co žádám, nebylo možné, nežádal bych to. Prosím, teď odejděte.“ Ošetřovatelka stála vzpřímeně u postele, celá obrácená ke strýci, a jednou rukou, jak se K. zdálo, hladila advokátovu ruku. „Před Leni můžeš říct všechno,“ řekl nemocný, nepochybně tónem naléhavé prosby. „Netýká se to mě,“ řekl strýc, „není to moje tajemství.“ A otočil se, jako by už nehodlal vyjednávat, ale ještě dával chvilku na rozmyšlenou. „A koho se to týká?“ zeptal se advokát hasnoucím hlasem a zase si lehl. „Mého synovce,“ řekl strýc, „taky jsem ho přivedl.“ A představil: prokurista Josef K. „Ó,“ řekl nemocný mnohem čileji a natáhl ke K. ruku, „promiňte, vůbec jsem si vás nevšiml. Jdi, Leni,“ řekl pak ošetřovatelce, která se už vůbec nebránila, a podal jí ruku, jako by šlo o rozloučení na dlouhou dobu. „Ty jsi tedy,“ řekl konečně strýci, který se usmířeně přiblížil, „nepřišel navštívit nemocného, ale přicházíš v obchodních

věcech.“ Bylo to, jako by advokáta dosud ochromovala představa návštěvy u nemocného, tak posílený teď vypadal, ustavičně zůstával opřený o loket, což muselo být dost namáhavé, a pořád znovu si popotahoval za jeden pramen uprostřed plnovousu. „Vypadáš už mnohem zdravěji,“ řekl strýc, „co je ta čarodějnice venku.“ Přerušil se, zašeptal: „Vsadím se, že poslouchá,“ a skočil ke dveřím. Ale za dveřmi nikdo nebyl, strýc se vrátil, ne zklamaný, protože to, že neposlouchala, mu připadalo jako ještě větší zlomyslnost, ale zato rozhořčený. „Křivdíš jí,“ řekl advokát, aniž ošetřovatelku dál bránil; možná tím chtěl vyjádřit, že žádnou obranu nepotřebuje. Ale mnohem účastnějším tónem pokračoval: „Co se týče záležitosti tvého pana synovce, byl bych ovšem šťastný, kdyby moje síly mohly na tak nesmírně obtížný úkol stačit; velmi se bojím, že stačit nebudou, v každém případě nechci nic nechat nevyzkoušené; kdybych nestačil, mohl by se přece přibrat ještě někdo jiný. Abych byl upřímný, ta věc mě příliš zajímá, než abych se dokázal přemoci a vzdát se jakékoli účasti. Jestli to moje srdce nevydrží, najde tu aspoň důstojnou příležitost, aby úplně selhalo.“ K. měl dojem, že z celé té řeči nerozumí ani slovo, podíval se na strýce, aby přece našel nějaké vysvětlení, ale ten seděl se svíčkou v ruce na nočním stolku, z něhož už se na koberec skutálela lahvička s lékem, přikyvoval ke všemu, co advokát říkal, se vším souhlasil a tu a tam se podíval na K. s výzvou, aby souhlasil také. Vyprávěl snad strýc advokátovi o procesu už dřív? Ale to bylo nemožné, všechno, co se předtím stalo, tomu odporovalo. „Nerozumím –“ řekl proto. „Ano, snad jsem vám já špatně porozuměl?“ zeptal se advokát stejně udiveně a rozpačitě jako K. „Možná jsem byl ukvapený. O čem jste se mnou tedy chtěli mluvit? Myslel jsem, že jde o váš proces?“ „Samozřejmě,“ řekl strýc a pak se obrátil na K.: „Co tedy chceš?“ „Ano, ale odkud vůbec něco víte o mně a o mém procesu?“ zeptal se K. „Ach tak,“ řekl advokát s úsměvem, „jsem přece advokát, stýkám se se soudními kruhy, mluví se tam o různých procesech, a ty nápadnější si člověk pamatuje, zvlášť když se tý-

kají synovce nějakého přítele. To přece není nic zvláštního.“ „Co tedy chceš?“ obrátil se strýc ještě jednou na K. „Jsi tak neklidný.“ „Vy se stýkáte s těmi soudními kruhy?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl advokát. „Ptáš se jako dítě,“ řekl strýc. „S kým jiným bych se měl stýkat než s lidmi ze svého oboru?“ dodal advokát. Znělo to tak nevyvratitelně, že K. vůbec neodpověděl. „Vy přece pracujete u soudu v justičním paláci, a ne u toho na půdě,“ chtěl říct, ale nedokázal se přemoci, aby to opravdu řekl. „Musíte přece uvážit,“ pokračoval advokát tónem, jako by vysvětloval něco samozřejmého, zbytečně a jen mimochodem, „musíte přece uvážit, že z takového styku mám i velké výhody pro svou klientelu, a to v mnoha ohledech, nesmí se o tom ani vždycky mluvit. Samozřejmě jsem teď kvůli své nemoci trochu omezen, ale přesto mě navštěvují dobří přátelé od soudu a leccos se přece dozvím. Dozvím se možná víc než mnozí, kteří v nejlepším zdraví tráví celý den u soudu. Tak mám například právě teď milou návštěvu.“ A ukázal do tmavého kouta pokoje. „A kde?“ zeptal se K. v prvním překvapení skoro hrubě. Nejistě se rozhlížel; světlo malé svíčky zdaleka nedosahovalo k protější stěně. A tam v koutě se opravdu něco začalo hýbat. Ve světle svíčky, kterou teď strýc zvedl vysoko, bylo vidět, že tam u malého stolku sedí nějaký starší pán. Snad vůbec nedýchal, když zůstal tak dlouho nepovšimnut. Teď obřadně vstal, zřejmě nespokojený s tím, že na něj někdo upozornil. Bylo to, jako by rukama, kterými pohyboval jako krátkými křídly, chtěl odvrátit všechna představování a pozdravy, jako by v žádném případě nechtěl ostatní svou přítomností rušit a jako by naléhavě prosil, aby ho zase přesadili do tmy a na jeho přítomnost zapomněli. To mu ale teď už nebylo možné dopřát. „Vy jste nás totiž překvapili,“ řekl advokát na vysvětlenou a povzbudivě přitom pánovi pokynul, aby přistoupil blíž, což ten pomalu, váhavě, s rozhlížením, a přece s jistou důstojností udělal, „pan ředitel kanceláře – ach tak, promiňte, nepředstavil jsem – tady můj přítel Albert K., tady jeho synovec prokurista Josef K. a tady pan ředitel kanceláře –

pan ředitel kanceláře byl tedy tak laskav a navštívil mě. Cenu takové návštěvy může vlastně ocenit jen zasvěcený, který ví, jak je milý pan ředitel kanceláře zavalený prací. No, ale přesto přišel, pokojně jsme si povídali, pokud to moje slabost dovolovala, sice jsme Leni nezakázali pouštět návštěvy dovnitř, protože se žádné nečekaly, ale přece jsme byli toho názoru, že máme zůstat sami, pak ale přišly tvoje rány pěstí, Alberte, pan ředitel kanceláře se odsunul i s křeslem a stolem do kouta, teď se ale ukazuje, že možná, to jest, jestli je o to zájem, máme co probrat společně a velmi dobře se zase můžeme přisunout k sobě. – Pane řediteli kanceláře," řekl se skloněnou hlavou a podlézavým úsměvem a ukázal na křeslo blízko postele. „Bohužel můžu zůstat už jen pár minut," řekl ředitel kanceláře vlídně, rozvalil se v křesle a podíval se na hodinky, „povinnosti mě volají. V každém případě si ale nechci nechat ujít příležitost seznámit se s přítelem svého přítele." Lehce sklonil hlavu ke strýci, který se zdál novou známostí velmi uspokojen, ale svou povahou nedokázal vyjádřit pocity oddanosti a slova ředitele kanceláře doprovázel rozpačitým, ale hlasitým smíchem. Ošklivý pohled! K. mohl klidně všechno pozorovat, protože o něj se nikdo nestaral, ředitel kanceláře se, jak to zřejmě měl ve zvyku, když už ho jednou vytáhli na světlo, zmocnil vlády nad rozhovorem, advokát, jehož počáteční slabost možná měla sloužit jen k tomu, aby novou návštěvu odehnala, pozorně poslouchal s rukou u ucha, strýc jako nosič svíčky – balancoval svíčku na stehně a advokát se tam často starostlivě díval – se brzy zbavil rozpaků a byl už jen nadšený, jak způsobem, jakým ředitel kanceláře mluvil, tak jemnými vlnivými pohyby rukou, kterými řeč doprovázel. Ředitel kanceláře, možná dokonce úmyslně, úplně přehlížel K., který se opíral o sloupek postele, a K. sloužil starým pánům jen jako posluchač. Ostatně sotva věděl, o čem je řeč, a myslel hned na ošetřovatelku a na to, jak špatně s ní strýc zacházel, hned na to, jestli ředitele kanceláře už jednou neviděl, možná dokonce na tom shromáždění při svém prvním vyšetřování.

I kdyby se snad mýlil, ředitel kanceláře by se mezi účastníky shromáždění v první řadě, mezi ty staré pány s řídkými vousy, výtečně hodil.

Tu všechny přiměl zbystřit sluch hluk z předsíně, jako když se rozbíjí porcelán. „Podívám se, co se stalo," řekl K. a pomalu vyšel ven, jako by ostatním ještě dával příležitost, aby ho zadrželi. Sotva vstoupil do předsíně a chtěl se ve tmě vyznat, položila se na ruku, kterou ještě držel dveře, malá ruka, mnohem menší než ruka K., a tiše dveře zavřela. Byla to ošetřovatelka, která tu čekala. „Nic se nestalo," šeptala, „jen jsem hodila talíř o zeď, abych vás vylákala ven." V rozpacích K. řekl: „Já jsem na vás taky myslel." „Tím lépe," řekla ošetřovatelka, „pojďte." Po několika krocích došli ke dveřím z matného skla, které ošetřovatelka před K. otevřela. „Jen vejděte," řekla. Byla to zřejmě advokátova pracovna; pokud se dalo vidět v měsíčním světle, které ted silně osvětlovalo jen malý čtyřhranný kus podlahy u každého z obou velkých oken, byla zařízená těžkým starým nábytkem. „Sem," řekla ošetřovatelka a ukázala na tmavou truhlu s vyřezávaným dřevěným opěradlem. Ještě když se posadil, rozhlížel se K. po pokoji, byl to vysoký, velký pokoj, klientela advokáta chudých si tu musela připadat ztracená. K. jako by viděl ty drobné krůčky, kterými návštěvníci postupovali k obrovskému psacímu stolu. Pak na to ale zapomněl a měl oči už jen pro ošetřovatelku, která seděla těsně vedle něho a skoro ho tiskla k postrannímu opěradlu. „Myslela jsem," řekla, „že za mnou přijdete ven sám, aniž bych vás musela teprve volat. Bylo to přece zvláštní. Nejdřív jste se na mě hned od vstupu nepřetržitě díval, a pak jste mě nechal čekat. Říkejte mi ostatně Leni," dodala ještě rychle a bez souvislosti, jako by se z tohohle rozhovoru nesměla promeškat ani chvilka. „Rád," řekl K. „Co se ale týče té zvláštnosti, Leni, ta se dá snadno vysvětlit. Zaprvé jsem přece musel poslouchat tlachání těch starých pánů a nemohl jsem bezdůvodně utéct, zadruhé ale nejsem drzý, spíš nesmělý, a ani vy, Leni, jste opravdu nevypadala, že by se vás dalo získat jedním skokem." „O to nejde," řekla Leni, položila paži přes opě-

radlo a podívala se na K., „ale nelíbila jsem se vám a nejspíš se vám nelíbím ani teď." „Líbit se, to by přece nebylo mnoho," řekl K. vyhýbavě. „Ó!" řekla s úsměvem a poznámkou K. i tím malým zvoláním získala jistou převahu. Proto K. chvilku mlčel. Protože už si na tmu v pokoji zvykl, mohl rozeznat různé podrobnosti zařízení. Zvlášť mu padl do oka velký obraz, který visel napravo od dveří, naklonil se dopředu, aby ho lépe viděl. Představoval muže v soudcovském taláru; seděl na vysokém trůnu, jehož zlacení z obrazu na mnoha místech vystupovalo. Neobvyklé bylo, že ten soudce tam neseděl v klidu a důstojnosti, ale levou paži pevně tiskl k opěradlu a k postranní opěrce, pravou paži však měl úplně volnou a jen rukou svíral postranní opěrku, jako by chtěl v příštím okamžiku s prudkým a snad pobouřeným pohybem vyskočit, aby řekl něco rozhodujícího, nebo dokonce vyhlásil rozsudek. Obžalovaného si bylo zřejmě třeba představit u paty schodů, jejichž nejvyšší stupně, pokryté žlutým kobercem, byly ještě vidět na obraze. „Možná je to můj soudce," řekl K. a ukázal prstem na obraz. „Já ho znám," řekla Leni a také vzhlédla k obrazu, „chodí sem často. Ten obraz je z doby jeho mládí, ale nikdy se mu nemohl ani trochu podobat, protože je skoro maličký. Přesto se dal na obraze takhle vytáhnout do délky, protože je nesmyslně ješitný jako všichni tady. Ale i já jsem ješitná a velmi nespokojená s tím, že se vám vůbec nelíbím." Na tu poslední poznámku odpověděl K. jen tím, že Leni objal a přitáhl k sobě, tiše mu položila hlavu na rameno. K tomu ostatnímu ale řekl: „Jakou má hodnost?" „Je vyšetřující soudce," řekla, chopila se ruky K., kterou ji objímal, a hrála si s jeho prsty. „Zase jen vyšetřující soudce," řekl K. zklamaně, „vysocí úředníci se schovávají. Ale sedí přece na trůnu." „To je všechno vymyšlené," řekla Leni s obličejem skloněným nad rukou K., „ve skutečnosti sedí na kuchyňské židli, na které je složená stará koňská deka. Ale musíte pořád myslet na svůj proces?" dodala pomalu. „Ne, vůbec ne," řekl K., „nejspíš na něj myslím dokonce příliš málo." „To není ta chyba, kterou děláte," řekla Leni, „jste příliš neú-

stupný, tak jsem to slyšela.“ „Kdo to řekl?“ zeptal se K., cítil její tělo na své hrudi a díval se dolů na její bohaté tmavé, pevně stočené vlasy. „Prozradila bych příliš mnoho, kdybych to řekla,“ odpověděla Leni. „Neptejte se, prosím, na jména, ale zbavte se té chyby, nebuďte už tak neústupný, proti tomuhle soudu se přece nedá bránit, člověk se musí přiznat. Přiznejte se přece při nejbližší příležitosti. Teprve pak je možnost vyklouznout, teprve pak. Ale ani to není možné bez cizí pomoci, kvůli té pomoci se ale nemusíte bát, tu vám chci poskytnout sama.“ „Vy se hodně vyznáte v tomhle soudu a v podvodech, které jsou tu nutné,“ řekl K., a protože se k němu tiskla až příliš, zvedl si ji na klín. „Tak je to dobré,“ řekla a uvelebila se mu na klíně, uhladila si sukni a upravila halenku. Pak se mu oběma rukama zavěsila kolem krku, zaklonila se a dlouho se na něj dívala. „A když se nepřiznám, pak mi nemůžete pomoci?“ zeptal se K. na zkoušku. Získávám si pomocnice, pomyslel si skoro udiveně, nejdřív slečnu Bürstnerovou, pak ženu soudního sluhy a nakonec tuhle malou ošetřovatelku, která, jak se zdá, má po mně nepochopitelnou potřebu. Jak mi sedí na klíně, jako by to bylo její jediné správné místo! „Ne,“ odpověděla Leni a pomalu zavrtěla hlavou, „pak vám nemůžu pomoci. Ale vy přece mou pomoc vůbec nechcete, nezáleží vám na ní, jste umíněný a nedáte se přesvědčit.“ „Máte milenku?“ zeptala se po chvilce. „Ne,“ řekl K. „Ale ano,“ řekla. „Ano, opravdu,“ řekl K., „jen si představte, zapřel jsem ji, a přitom u sebe nosím dokonce její fotografii.“ Na její prosby jí ukázal Elsinu fotografii, schoulená na jeho klíně si ten obrázek prohlížela. Byl to momentní snímek, Elsu vyfotografovali po vířivém tanci, jaký ráda tančila ve vinárně, sukně jí ještě vlála kolem těla v záhybech otáčky, ruce měla opřené o pevné boky a s napjatým krkem se smála stranou; komu ten smích patřil, se z obrázku nedalo poznat. „Je silně stažená v šněrovačce,“ řekla Leni a ukázala na místo, kde to podle jejího názoru bylo vidět. „Nelíbí se mi, je neohrabaná a hrubá. Ale možná je k vám jemná a přívětivá, to by se podle obrázku dalo usuzovat. Taková velká

silná děvčata často nic jiného neumějí, než být jemná a přívětivá. Ale dokázala by se pro vás obětovat?“ „Ne,“ řekl K., „není ani jemná a přívětivá, ani by se pro mě nedokázala obětovat. Taky jsem dosud ani jedno, ani druhé od ní nežádal. Ba ani ten obrázek jsem si ještě neprohlížel tak pozorně jako vy.“ „Tak vám na ní tedy vůbec moc nezáleží,“ řekla Leni, „tak to tedy vůbec není vaše milenka.“ „Ale je,“ řekl K. „Své slovo neberu zpátky.“ „Ať je tedy teď vaše milenka,“ řekla Leni, „ale moc by vám nechyběla, kdybyste ji ztratil nebo ji vyměnil za někoho jiného, například za mě.“ „Jistě,“ řekl K. s úsměvem, „to by bylo myslitelné, ale ona má proti vám jednu velkou výhodu, nic neví o mém procesu, a i kdyby o něm něco věděla, nemyslela by na něj. Nesnažila by se mě přemlouvat k povolnosti.“ „To není žádná výhoda,“ řekla Leni. „Jestli nemá jiné výhody, neztrácím odvahu. Má nějakou tělesnou vadu?“ „Tělesnou vadu?“ zeptal se K. „Ano,“ řekla Leni, „já mám totiž takovou malou vadu, podívejte.“ Roztáhla prostředníček a prsteníček pravé ruky, mezi nimiž sahala spojovací blanka skoro až k hornímu kloubu krátkých prstů. K. si ve tmě hned nevšiml, co mu chce ukázat, proto mu tam vedla ruku, aby si to ohmatal. „Jaká hříčka přírody,“ řekl K., a když si prohlédl celou ruku, dodal: „Jaký hezký drápek!“ S jakousi pýchou se Leni dívala, jak K. užasle pořád znovu roztahuje a zase k sobě skládá ty její dva prsty, až je nakonec letmo políbil a pustil. „Ó!“ zvolala ale hned, „vy jste mě políbil!“ Spěšně, s otevřenými ústy, se mu po kolenou vyšplhala na klín, K. k ní skoro zděšeně vzhlížel, teď, když mu byla tak blízko, šla z ní hořká, dráždivá vůně jako z pepře, přitáhla si jeho hlavu, sklonila se přes něj a kousala a líbala ho na krku, kousala ho dokonce do vlasů. „Vyměnil jste ji za mě,“ volala chvílemi, „vidíte, teď jste ji za mě přece jen vyměnil!“ Tu jí sklouzlo koleno, s malým výkřikem skoro spadla na koberec, K. ji objal, aby ji ještě udržel, a byl stažen dolů k ní. „Teď patříš mně,“ řekla.

„Tady máš klíč od domu, přijď, kdy budeš chtít,“ byla její poslední slova a ještě při odchodu ho do zad zasáhl bezcílný polibek. Když vyšel

z domovní brány, padal slabý déšť, chtěl jít doprostřed ulice, aby snad ještě zahlédl Leni v okně, když vtom z automobilu, který čekal před domem a kterého si K. ve své roztržitosti vůbec nevšiml, vyrazil strýc, chytil ho za paže a přirazil ho k domovní bráně, jako by ho tam chtěl přibít. „Chlapče," zvolal, „jak jsi to jen mohl udělat! Své věci, která byla na dobré cestě, jsi strašně uškodil. Zalezeš si s nějakou malou špinavou holkou, která je navíc zjevně advokátova milenka, a zůstaneš celé hodiny pryč. Nehledáš ani nějakou záminku, nic netajíš, ne, jsi úplně otevřený, běžíš za ní a zůstaneš u ní. A mezitím sedíme pohromadě, strýc, který se pro tebe namáhá, advokát, kterého je pro tebe třeba získat, a hlavně ředitel kanceláře, ten velký pán, který tvou věc v jejím nynějším stadiu přímo ovládá. Chceme se radit, jak by se ti dalo pomoct, já musím s advokátem zacházet opatrně, on zase s ředitelem kanceláře, a ty bys přece měl všechny důvody, abys mě aspoň podporoval. Místo toho zůstaneš pryč. Nakonec se to nedá utajit, no, jsou to zdvořilí, obratní muži, nemluví o tom, šetří mě, ale nakonec se ani oni už nedokážou přemáhat, a protože o té věci mluvit nemůžou, zmlknou. Celé minuty jsme tam mlčky seděli a poslouchali, jestli přece jen konečně nepřijdeš. Všechno marně. Nakonec ředitel kanceláře, který zůstal mnohem déle, než původně chtěl, vstane, rozloučí se, zřejmě mě lituje, aniž mi může pomoct, s nepochopitelnou laskavostí ještě chvíli čeká ve dveřích, pak odejde. Byl jsem samozřejmě šťastný, že je pryč, už mi docházel vzduch k dýchání. Na nemocného advokáta to všechno zapůsobilo ještě silněji, ten dobrý člověk vůbec nemohl mluvit, když jsem se s ním loučil. Nejspíš jsi přispěl k jeho úplnému zhroucení, a tak urychluješ smrt muže, na kterém jsi závislý. A mě, svého strýce, necháš tady v dešti – jen sáhni, jsem úplně promočený – celé hodiny čekat."

Kapitola sedmá: Advokát · Továrník · Malíř

Jednoho zimního dopoledne – venku v kalném světle padal sníh – seděl K. navzdory časné hodině už nesmírně unavený ve své kanceláři. Aby se uchránil aspoň před nejnižšími úředníky, dal sluhovi příkaz, aby nikoho z nich nepouštěl dovnitř, protože je prý zaměstnán nějakou větší prací. Ale místo aby pracoval, otáčel se v křesle, pomalu přesouval několik předmětů na stole, pak ale, aniž o tom věděl, nechal celou paži nataženou ležet na desce stolu a zůstal se skloněnou hlavou nehybně sedět.

Myšlenka na proces ho už neopouštěla. Už několikrát uvažoval, jestli by nebylo dobré vypracovat obhajovací spis a podat ho u soudu. Chtěl v něm předložit krátký životopis a u každé jen trochu důležité události vysvětlit, z jakých důvodů tehdy jednal tak, jak jednal, jestli je podle jeho nynějšího úsudku takové jednání třeba zavrhnout, nebo schválit, a jaké důvody může uvést pro to či ono. Výhody takového obhajovacího spisu oproti pouhé obhajobě advokátem, který ostatně ani jinak nebyl bez vady, byly nepochybné. K. přece vůbec nevěděl, co advokát podniká; mnoho to v každém případě nebylo, už celý měsíc si ho k sobě nezavolal a ani při žádné z dřívějších porad neměl K. dojem, že by pro něj ten muž mohl mnoho dosáhnout. Především se ho skoro vůbec na nic nevyptával. A přitom tu bylo tolik věcí, na které se bylo třeba ptát. Ptát se, to bylo to hlavní. K. měl pocit, jako by všechny potřebné otázky dokázal položit sám. Advokát místo toho, aby se ptal, buď sám vyprávěl, nebo proti němu mlčky seděl, nakláněl se, nejspíš kvůli svému slabému sluchu, trochu přes psací stůl, tahal se za pra-

men vousů uprostřed svého plnovousu a díval se dolů na koberec, možná právě na místo, kde K. ležel s Leni. Občas mu dal několik prázdných napomenutí, jaká se dávají dětem. Řeči stejně neužitečné jako nudné, za které K. při konečném vyúčtování nehodlal zaplatit ani haléř. Když advokát usoudil, že ho dost ponížil, začal ho obvykle zase trochu povzbuzovat. Už prý vyhrál, vyprávěl pak, mnoho podobných procesů, úplně nebo zčásti. Procesů, které, i když ve skutečnosti možná nebyly tak těžké jako tento, byly navenek ještě beznadějnější. Seznam těch procesů má tady v zásuvce – přitom zaklepal na některou zásuvku stolu –, spisy bohužel ukázat nemůže, protože jde o úřední tajemství. Přesto teď ta velká zkušenost, kterou ve všech těch procesech získal, přijde K. vhod. Začal samozřejmě hned pracovat a první podání je už skoro hotové. Je velmi důležité, protože první dojem, který obhajoba udělá, často určí celý směr řízení. Bohužel se někdy stává, na to ho ovšem musí upozornit, že se první podání u soudu vůbec nečtou. Prostě je založí ke spisům a poukážou na to, že výslech a pozorování obžalovaného jsou zatím důležitější než všechno psané. Když je navrhovatel neodbytný, dodají, že před rozhodnutím, až bude všechen materiál shromážděn, samozřejmě v souvislosti přezkoumají všechny spisy, tedy i toto první podání. Bohužel ani to většinou neplatí, první podání se obvykle někam založí nebo se úplně ztratí, a i když se zachová až do konce, jak se advokát ovšem dozvěděl jen z doslechu, sotva ho kdo čte. To všechno je politováníhodné, ale ne úplně neoprávněné. Ať K. přece nepřehlíží, že řízení není veřejné, může se stát veřejným, pokud to soud pokládá za nutné, zákon ale veřejnost nepředepisuje. Proto jsou také spisy soudu, především obžalovací spis, obžalovanému a jeho obhajobě nepřístupné, člověk proto obecně neví, nebo aspoň neví přesně, proti čemu má první podání mířit, a podání proto vlastně může jen náhodou obsahovat něco, co má pro věc význam. Opravdu výstižná a průkazná podání se dají vypracovat teprve později, když v průběhu výslechů obžalovaného vystoupí zřetelněji

jednotlivé body obžaloby a jejich zdůvodnění, nebo když se dají uhodnout. Za těchto poměrů je obhajoba samozřejmě ve velmi nevýhodném a obtížném postavení. Ale i to je záměr. Obhajoba totiž zákonem není vlastně povolena, ale jen trpěna, a dokonce i o tom, jestli se z příslušného místa zákona má vyčíst aspoň to trpění, se vede spor. Přísně vzato proto vůbec neexistují advokáti, které by soud uznával, všichni, kdo před tímto soudem vystupují jako advokáti, jsou v podstatě jen pokoutní advokáti. To samozřejmě na celý stav působí velmi ponižujícím dojmem, a až K. příště půjde do soudních kanceláří, může si přece, aby i tohle jednou viděl, prohlédnout místnost pro advokáty. Ze společnosti, která je tam pohromadě, se nejspíš zděsí. Už ta úzká nízká komora, která jim byla přidělena, ukazuje pohrdání, jaké soud k těmto lidem chová. Světlo dostává komora jen malým vikýřem, který je tak vysoko, že když se chce člověk podívat ven – přičemž mu ostatně kouř z komína, který stojí těsně před ním, vlétne do nosu a začerní obličej –, musí si nejdřív najít kolegu, který si ho vezme na záda. V podlaze té komory – abychom uvedli ještě jeden příklad těch poměrů – je už víc než rok díra, ne tak velká, aby jí člověk propadl, ale dost velká na to, aby se do ní celou nohou zabořil. Místnost pro advokáty je na druhé půdě; když se tedy někdo propadne, visí mu noha dolů do první půdy, a to právě do chodby, kde čekají strany. Není přehnané, když se v advokátních kruzích takovým poměrům říká hanebné. Stížnosti u správy nemají sebemenší úspěch, zato advokátům je co nejpřísněji zakázáno dát v místnosti na vlastní náklady cokoli změnit. Ale i toto zacházení s advokáty má své zdůvodnění. Obhajobu chtějí co nejvíc vyřadit, všechno má záviset na samotném obžalovaném. V podstatě to není špatné stanovisko, nic by ale nebylo mylnějšího než z toho vyvozovat, že u tohoto soudu jsou advokáti pro obžalovaného zbyteční. Naopak, u žádného jiného soudu nejsou tak nutní jako u tohoto. Řízení je totiž obecně tajné nejen před veřejností, ale i před obžalovaným. Samozřejmě jen pokud je to možné, je to ale možné ve velmi širokém

rozsahu. Ani obžalovaný totiž nemá do soudních spisů nahlédnutí, a z výslechů usuzovat na spisy, které jsou jejich podkladem, je velmi obtížné, zejména však pro obžalovaného, který je přece podjatý a má všechny možné starosti, které ho rozptylují. Tady teď zasahuje obhajoba. U výslechů obhájci zpravidla nesmějí být přítomni, musí proto po výsleších, a to pokud možno ještě u dveří vyšetřovací místnosti, obžalovaného o výslechu vyzpovídat a z těch často už velmi rozmazaných zpráv vybrat, co se pro obhajobu hodí. Ale to není to nejdůležitější, protože tímhle způsobem se člověk mnoho nedozví, i když samozřejmě i tady jako všude zdatný muž zjistí víc než jiní. To nejdůležitější přesto zůstávají osobní styky advokáta, v nich spočívá hlavní cena obhajoby. K. už přece asi z vlastních zážitků pochopil, že ta úplně nejnižší organizace soudu není docela dokonalá, že jsou v ní zaměstnanci, kteří zapomínají na své povinnosti a dají se uplatit, čímž přísná uzavřenost soudu do jisté míry dostává trhliny. Sem se teď vtírá většina advokátů, tady se podplácí a vyzvídá, ano, aspoň dřív se dokonce vyskytly případy krádeží spisů. Nedá se popřít, že tímto způsobem se dají pro obžalovaného na okamžik docílit některé dokonce překvapivě příznivé výsledky, s tím se pak ti malí advokáti naparují a lákají novou klientelu, ale pro další průběh procesu to neznamená buď nic, nebo nic dobrého. Skutečnou cenu mají jen poctivé osobní styky, a to s vyššími úředníky, čímž se samozřejmě myslí jen vyšší úředníci nižších stupňů. Jen tím se dá průběh procesu ovlivnit, zprvu sice jen nepozorovaně, později ale čím dál zřetelněji. To samozřejmě dokáže jen málo advokátů, a tady byla volba K. velmi šťastná. Jen snad ještě jeden nebo dva advokáti by se mohli prokázat podobnými styky jako doktor Huld. Ti se ovšem o společnost v místnosti pro advokáty nestarají a také s ní nemají nic společného. O to užší je ale jejich spojení se soudními úředníky. Není dokonce ani vždycky nutné, aby doktor Huld chodil k soudu, čekal v předsíních vyšetřujících soudců, až se náhodou objeví, a podle jejich nálady dosáhl úspěchu, většinou jen zdánlivého, nebo

ani toho ne. Ne, K. to přece viděl sám, úředníci, a mezi nimi docela vysocí, přicházejí sami, ochotně podávají informace, otevřené nebo aspoň snadno vyložitelné, probírají další průběh procesů, ano, v jednotlivých případech se dokonce nechají přesvědčit a cizí názor rádi přijmou. Ovšem právě v tomto posledním ohledu se jim nesmí příliš důvěřovat, ať vyslovují svůj nový, pro obhajobu příznivý úmysl sebeurčitěji, přece třeba jdou rovnou do své kanceláře a na příští den vydají soudní usnesení, které obsahuje pravý opak a je pro obžalovaného možná ještě mnohem přísnější než jejich první úmysl, od něhož prý úplně upustili. Proti tomu se samozřejmě nedá bránit, protože to, co řekli mezi čtyřma očima, je zkrátka řečeno jen mezi čtyřma očima a nepřipouští žádný veřejný závěr, i kdyby se obhajoba nemusela také jinak snažit, aby si přízeň těch pánů udržela. Na druhé straně je ovšem také pravda, že se ti páni s obhajobou, samozřejmě jen s obhajobou znalou věci, nespojují snad jen z lásky k lidem nebo z přátelských citů, ale že jsou na ni v jistém ohledu také odkázáni. Tady se právě projevuje nevýhoda soudní organizace, která už ve svých počátcích stanoví tajné podávání zpráv. Úředníkům chybí spojení s obyvatelstvem, na obvyklé středně těžké procesy jsou dobře vybaveni, takový proces se po své dráze odvaluje skoro sám a potřebuje jen tu a tam postrčit, ale tváří v tvář docela prostým případům, stejně jako zvlášť obtížným, jsou často bezradní, protože jsou neustále, ve dne v noci, sevřeni ve svém zákoně, nemají správný smysl pro lidské vztahy, a ten jim v takových případech těžce chybí. Pak přicházejí k advokátovi pro radu a za nimi nese sluha spisy, které jsou jinak tak tajné. U tohohle okna bylo možné zastihnout leckteré pány, od kterých by to člověk nejméně čekal, jak se přímo bezútěšně dívají ven do uličky, zatímco advokát u svého stolu studoval spisy, aby jim mohl dát dobrou radu. Ostatně právě při takových příležitostech je vidět, jak neobyčejně vážně ti páni berou své povolání a jak velice si zoufají nad překážkami, které svou povahou nemohou zdolat. Jejich postavení není ani jinak

lehké a člověk jim nesmí křivdit a pokládat jejich postavení za lehké. Hodnostní řád a stupňování soudu jsou nekonečné a ani pro zasvěceného nejsou přehledné. Řízení před soudními dvory je ale obecně tajné i pro nižší úředníky, proto mohou věci, které zpracovávají, v jejich dalším průběhu sotva kdy úplně sledovat, soudní věc se tedy objeví v jejich zorném poli, aniž často vědí, odkud přichází, a jde dál, aniž se dozvědí kam. Poučení tedy, které lze čerpat ze studia jednotlivých stadií procesu, z konečného rozhodnutí a jeho důvodů, těmto úředníkům uniká. Smějí se zabývat jen tou částí procesu, kterou jim zákon vymezil, a o tom, co následuje, tedy o výsledcích své vlastní práce, vědí většinou méně než obhajoba, která přece zpravidla zůstává s obžalovaným ve spojení skoro až do konce procesu. I v tomto směru se tedy mohou od obhajoby dozvědět leccos cenného. Diví se ještě K., když má tohle všechno na paměti, podrážděnosti úředníků, která se někdy vůči stranám projevuje – každý má tu zkušenost – urážlivým způsobem? Všichni úředníci jsou podráždění, i když se zdají klidní. Samozřejmě musí kvůli tomu zvlášť mnoho trpět malí advokáti. Vypráví se například tato historka, která se velmi podobá pravdě. Jeden starý úředník, dobrý tichý pán, studoval bez přestávky den a noc obtížnou soudní věc, kterou zvlášť zamotala podání advokáta – tihle úředníci jsou opravdu pilní jako nikdo jiný. K ránu tedy, po čtyřiadvacetihodinové a nejspíš nepříliš vydatné práci, šel ke vchodovým dveřím, postavil se tam do zálohy a každého advokáta, který chtěl vejít, shodil ze schodů. Advokáti se shromáždili dole na podestě a radili se, co mají dělat; na jedné straně nemají vlastně žádný nárok na to, aby je pustili dovnitř, proto proti úředníkovi právně nemohou skoro nic podniknout a musí se také, jak už bylo řečeno, střežit, aby proti sobě nepopudili úřednictvo. Na druhé straně je ale pro ně každý den, který nestráví u soudu, ztracený, a proto jim velmi záleželo na tom, aby se dostali dovnitř. Nakonec se dohodli, že starého pána unaví. Znovu a znovu vyslali jednoho advokáta, který vyběhl po schodech nahoru a pak se za co největší-

ho, ovšem pasivního odporu nechal shodit dolů, kde ho kolegové zachytili. Trvalo to asi hodinu, pak se starý pán, který byl přece už vyčerpaný i z noční práce, opravdu unavil a vrátil se do své kanceláře. Ti dole tomu zprvu vůbec nechtěli věřit a nejdřív vyslali jednoho, aby se podíval za dveře, jestli je tam opravdu prázdno. Teprve pak vešli dovnitř a nejspíš se ani neodvážili reptat. Advokátům totiž – a i ten nejmenší přece dokáže poměry aspoň zčásti přehlédnout – je naprosto vzdálená myšlenka, že by chtěli u soudu zavádět nebo prosazovat nějaká zlepšení, zatímco – a to je velmi příznačné – skoro každý obžalovaný, i docela prostoduší lidé, začne hned při úplně prvním vstupu do procesu myslet na návrhy na zlepšení a často tím mrhá časem a silou, které by se daly využít mnohem lépe jinak. Jediné správné je smířit se s danými poměry. I kdyby bylo možné zlepšit jednotlivosti – je to ale nesmyslná pověra –, dosáhl by člověk v nejlepším případě něčeho pro budoucí případy, sám sobě by ale nesmírně uškodil tím, že by vzbudil zvláštní pozornost úřednictva, které je vždycky pomstychtivé. Jen nevzbuzovat pozornost! Chovat se klidně, i kdyby se to člověku sebevíc příčilo! Snažit se pochopit, že tento velký soudní organismus do jisté míry věčně visí ve vzduchu a že když člověk na svém místě sám něco změní, podtrhne si sice půdu pod nohama a sám se může zřítit, kdežto velký organismus si za tu malou poruchu snadno na jiném místě – všechno přece souvisí se vším – opatří náhradu a zůstane nezměněn, pokud se snad, což je dokonce pravděpodobné, nestane ještě uzavřenějším, ještě pozornějším, ještě přísnějším, ještě zlejším. Ať člověk přece přenechá práci advokátovi, místo aby ji rušil. Výčitky sice moc nepomohou, zvlášť když se jejich příčina nedá vysvětlit v celém svém významu, ale říct se to přece musí, jak moc K. své věci uškodil tím, jak se choval k řediteli kanceláře. Tohoto vlivného muže je už skoro třeba vyškrtnout ze seznamu těch, u kterých se dá pro K. něco podniknout. I letmé zmínky o procesu přeslechne se zřejmým úmyslem. V mnohém jsou úředníci přece jako děti. Často je mohou nevinné maličkosti,

mezi které ovšem chování K. bohužel nepatřilo, tak zranit, že přestanou mluvit i s dobrými přáteli, odvracejí se od nich, když je potkají, a všemožně jim v čemkoli překážejí. Pak se ale jednou, k překvapení, bez zvláštního důvodu nechají rozesmát malým žertem, který se člověk odváží jen proto, že všechno vypadá beznadějně, a jsou usmířeni. Jednat s nimi je zkrátka zároveň těžké i lehké, zásady pro to skoro neexistují. Někdy je až k podivu, že jediný průměrný život stačí k tomu, aby člověk pochopil tolik, aby tu mohl s jakýmsi úspěchem pracovat. Přicházejí ovšem chmurné hodiny, jaké má přece každý, kdy si člověk myslí, že nedosáhl toho nejmenšího, kdy se mu zdá, jako by dobře skončily jen ty procesy, které byly od začátku určeny k dobrému výsledku, jak by se to stalo i bez pomoci, zatímco všechny ostatní byly ztraceny, navzdory všemu pobíhání, vší námaze, všem malým zdánlivým úspěchům, ze kterých měl člověk takovou radost. Pak se člověku ovšem už nic nezdá jisté a na určité otázky by se ani neodvážil popřít, že procesy, které by svou povahou dopadly dobře, svedl na scestí právě svou pomocí. I to je přece jakýsi druh sebedůvěry, ale je to jediný, který pak zbývá. Takovým záchvatům – jsou to samozřejmě jen záchvaty, nic víc – jsou advokáti vystaveni zvlášť tehdy, když jim někdo náhle vezme z rukou proces, který dovedli dost daleko a vedli uspokojivě. To je asi to nejhorší, co se advokátovi může stát. Proces jim přitom neodebírá obžalovaný, to se snad nestává nikdy, obžalovaný, který si jednou vzal určitého advokáta, u něj musí zůstat, ať se stane cokoli. Jak by se vůbec mohl, když už jednou přijal pomoc, ještě udržet sám? To se tedy nestává, ale někdy se stane, že proces nabere směr, kam ho advokát už nesmí následovat. Proces i obžalovaný i všechno se advokátovi prostě odebere; pak už nepomohou ani ty nejlepší styky s úředníky, protože ani oni sami nic nevědí. Proces totiž vstoupil do stadia, kdy se už nesmí poskytovat žádná pomoc, kdy ho zpracovávají nepřístupné soudní dvory, kdy už pro advokáta není dosažitelný ani obžalovaný. Člověk pak jednoho dne přijde domů a najde na svém stole

všechna ta četná podání, která v té věci se vší pílí a s nejkrásnějšími nadějemi sepsal, byla vrácena, protože se nesmějí přenést do nového stadia procesu, jsou to bezcenné cáry. Přitom proces ještě nemusí být prohraný, vůbec ne, aspoň pro takový předpoklad není žádný rozhodující důvod, člověk prostě o procesu už nic neví a už se o něm nic nedozví. Takové případy jsou ovšem naštěstí výjimkou, a i kdyby proces K. měl být takovým případem, je zatím ještě daleko od takového stadia. Tady je ale ještě hojná příležitost pro práci advokáta, a že bude využita, tím si K. může být jistý. Podání, jak už bylo řečeno, ještě nebylo předloženo, s tím ale také není naspěch, mnohem důležitější jsou úvodní porady s rozhodujícími úředníky, a ty už proběhly. S různým úspěchem, jak je třeba otevřeně přiznat. Je mnohem lepší zatím neprozrazovat podrobnosti, které by na K. mohly působit jen nepříznivě a naplnit ho přílišnou nadějí nebo přílišnou úzkostí, řekne se jen tolik, že se někteří vyslovili velmi příznivě a projevili také velkou ochotu, zatímco jiní se vyjádřili méně příznivě, ale svou pomoc přesto nikterak neodmítli. Výsledek je tedy celkově velmi potěšitelný, jen z něj nelze vyvozovat zvláštní závěry, protože všechna předběžná jednání začínají podobně a teprve další vývoj ukáže, jakou ta předběžná jednání mají cenu. V každém případě není ještě nic ztraceno, a kdyby se přece jen ještě podařilo získat ředitele kanceláře – k tomu účelu už bylo zahájeno ledacos –, pak je celá věc, jak říkají chirurgové, čistá rána a člověk může klidně očekávat, co přijde.

V takových a podobných řečech byl advokát nevyčerpatelný. Opakovaly se při každé návštěvě. Vždycky došlo k pokroku, nikdy se ale nedalo sdělit, jakého druhu ten pokrok je. Na prvním podání se neustále pracovalo, ale nebylo hotové, což se většinou při příští návštěvě ukázalo jako jistá výhoda, protože poslední doba, což se nedalo předvídat, by byla pro jeho předání velmi nepříznivá. Když K. někdy, úplně zmožený těmi řečmi, poznamenal, že to přece i se zřetelem ke všem obtížím jde velmi pomalu kupředu, dostalo se mu odpovědi, že to vů-

bec nejde pomalu, zato by už byli mnohem dál, kdyby se K. obrátil na advokáta včas. To však bohužel zanedbal a to zanedbání přinese ještě další nevýhody, nejen časové.

Jediným blahodárným přerušením těchto návštěv byla Leni, která to vždycky dovedla zařídit tak, aby advokátovi přinesla čaj, když tam byl K. Pak stála za K., zdánlivě se dívala, jak advokát, s jakousi hltavostí hluboko skloněný k šálku, nalévá a pije čaj, a potajmu nechávala K., aby ji chytil za ruku. Bylo naprosté ticho. Advokát pil, K. tiskl Leni ruku a Leni se někdy odvážila K. jemně pohladit po vlasech. „Ty jsi ještě tady?“ zeptal se advokát, když dopil. „Chtěla jsem odnést nádobí,“ řekla Leni, ještě jednou si naposledy stiskli ruce, advokát si otřel ústa a s novou silou začal do K. hučet.

Byla to útěcha, nebo zoufalství, čeho chtěl advokát dosáhnout? K. to nevěděl, zato brzy pokládal za jisté, že jeho obhajoba není v dobrých rukou. Mohlo to být všechno pravda, co advokát vyprávěl, i když bylo průhledné, že se chce co nejvíc stavět do popředí a že nejspíš ještě nikdy nevedl tak velký proces, jaký byl podle jeho mínění proces K. Podezřelé ale zůstávaly ty neustále zdůrazňované osobní styky s úředníky. Musely se snad využívat výhradně ku prospěchu K.? Advokát nikdy nezapomněl poznamenat, že jde jen o nižší úředníky, tedy o úředníky ve velmi závislém postavení, pro jejichž postup mohly mít určité obraty procesů nejspíš význam. Nepoužívali snad advokáta k tomu, aby dosáhli takových obratů, které jsou pro obžalovaného samozřejmě vždycky nepříznivé? Možná to nedělali v každém procesu, jistě, to nebylo pravděpodobné, pak zase byly asi procesy, v jejichž průběhu poskytovali advokátovi za jeho služby výhody, protože jim přece také muselo záležet na tom, aby jeho pověst zůstala nepoškozená. Jestli to ale bylo opravdu tak, jakým způsobem zasáhnou do procesu K., který byl, jak advokát vysvětloval, velmi obtížný, a tedy důležitý proces a hned zpočátku vzbudil u soudu velkou pozornost? Nemohlo být příliš pochybné, co udělají. Náznaky toho bylo přece vidět už v tom, že

první podání ještě pořád nebylo předloženo, ačkoli proces trval už měsíce, a že podle advokátových údajů bylo všechno teprve v počátcích, což se samozřejmě velmi hodilo k tomu, aby se obžalovaný ukolébal a držel v bezmoci, a pak aby ho náhle přepadli rozhodnutím, nebo aspoň oznámením, že vyšetřování, uzavřené v jeho neprospěch, se postupuje vyšším úřadům.

Bylo naprosto nutné, aby K. zasáhl sám. Právě ve stavech velké únavy, jako bylo toto zimní dopoledne, kdy mu všechno bezděčně táhlo hlavou, bylo toto přesvědčení neodbytné. Pohrdání, které dříve k procesu cítil, už neplatilo. Kdyby byl na světě sám, mohl by proces snadno přezírat, i když bylo ovšem také jisté, že by pak proces vůbec nevznikl. Teď ho ale strýc už zatáhl k advokátovi, svou roli hrály ohledy na rodinu; jeho postavení už nebylo úplně nezávislé na průběhu procesu, on sám se neopatrně, s jakýmsi nevysvětlitelným zadostiučiněním, před známými o procesu zmínil, jiní se o něm dozvěděli neznámým způsobem, vztah ke slečně Bürstnerové jako by kolísal podle procesu – zkrátka, neměl už skoro na vybranou, jestli proces přijme, nebo odmítne, stál uprostřed něj a musel se bránit. Jestli byl unavený, bylo to zlé.

K přehnaným starostem ovšem zatím nebyl důvod. Dokázal se v bance za poměrně krátkou dobu vypracovat do svého vysokého postavení a udržet se v tom postavení, uznávaný všemi, teď musel jen ty schopnosti, které mu to umožnily, trochu obrátit k procesu, a nebylo pochyb, že to musí dobře dopadnout. Především bylo nutné, má-li se něčeho dosáhnout, předem odmítnout každou myšlenku na nějakou možnou vinu. Žádná vina nebyla. Proces nebyl nic jiného než velký obchod, jaký už často s prospěchem pro banku uzavřel, obchod, v němž, jak bylo pravidlem, číhala různá nebezpečí, která bylo zkrátka třeba odvrátit. K tomu účelu si ovšem člověk nesměl zahrávat s myšlenkami na nějakou vinu, ale musel se co nejpevněji držet myšlenky na vlastní prospěch. Z tohoto hlediska bylo také nevyhnutelné odebrat

advokátovi zastoupení velmi brzy, nejlépe ještě dnes večer. Podle advokátových vyprávění to sice bylo něco neslýchaného a nejspíš velmi urážlivého, ale K. nemohl strpět, aby jeho úsilí v procesu narazilo na překážky, které možná způsobil jeho vlastní advokát. Až se jednou advokáta zbaví, musí se podání hned předložit a pokud možno každý den naléhat, aby se k němu přihlíželo. K tomu účelu by samozřejmě nestačilo, aby K. seděl jako ti ostatní na chodbě a klobouk si stavěl pod lavici. On sám nebo ženy nebo jiní poslové musejí den co den chodit za úředníky a nutit je, aby se místo koukání přes mříž na chodbu posadili ke svému stolu a studovali podání K. Od tohoto úsilí se nesmí upustit, všechno se musí zorganizovat a hlídat, soud by jednou měl narazit na obžalovaného, který dokáže hájit své právo.

I kdyby si však K. troufal tohle všechno provést, potíže se sepsáním podání byly ohromující. Dříve, ještě tak před týdnem, dokázal jen s pocitem studu myslet na to, že by jednou mohl být nucen takové podání udělat sám; že by to také mohlo být obtížné, na to vůbec nepomyslel. Vzpomínal si, jak jednou dopoledne, když byl zrovna zavalen prací, najednou všechno odstrčil stranou a vzal si blok, aby na zkoušku načrtl myšlenkový postup takového podání a případně ho dal k dispozici těžkopádnému advokátovi, a jak se právě v tu chvíli otevřely dveře ředitelny a s hlasitým smíchem vstoupil náměstek ředitele. Pro K. to tehdy bylo velmi trapné, přestože se náměstek ředitele samozřejmě nesmál podání, o kterém nic nevěděl, ale burzovnímu vtipu, který právě slyšel, vtipu, k jehož pochopení byla potřeba kresba, kterou teď náměstek ředitele, skloněný nad jeho stolem, provedl jeho tužkou, kterou mu vzal z ruky, na bloku, který byl určen pro podání.

Dnes už K. o studu nic nevěděl, podání se udělat muselo. Když na ně nenajde čas v kanceláři, což bylo velmi pravděpodobné, pak ho musí udělat doma po nocích. Kdyby ani noci nestačily, musí si vzít dovolenou. Jen nezůstat stát na půli cesty, to bylo nejen v obchodech, ale vždycky a všude to nejnesmyslnější. Podání ovšem znamenalo skoro

nekonečnou práci. Člověk nemusel mít nijak zvlášť úzkostnou povahu, a přece mohl snadno dospět k přesvědčení, že podání nebude nikdy možné dokončit. Ne z lenosti nebo z úskočnosti, které jediné mohly bránit advokátovi v jeho dokončení, ale proto, že v nevědomosti o obžalobě, která byla vznesena, a dokonce o jejích možných rozšířeních, bylo nutné vybavit si v paměti celý život v nejmenších činech a událostech, vylíčit ho a ze všech stran přezkoumat. A jak smutná byla taková práce navíc. Možná se hodila k tomu, aby jednou po odchodu do penze zaměstnávala zdětinštělého ducha a pomáhala mu trávit dlouhé dny. Ale teď, kdy K. potřeboval všechny myšlenky ke své práci, kdy každá hodina, protože byl ještě na vzestupu a už znamenal hrozbu pro náměstka ředitele, ubíhala co nejrychleji a kdy si chtěl jako mladý člověk užívat krátké večery a noci, teď měl začít se sepisováním toho podání. Zase jeho přemýšlení vyústilo do nářků. Skoro bezděčně, jen aby tomu udělal konec, nahmatal prstem knoflík elektrického zvonku, který vedl do předsíně. Zatímco ho tiskl, vzhlédl k hodinám. Bylo jedenáct hodin, dvě hodiny, dlouhou drahocennou dobu, prosnil a byl samozřejmě ještě zmoženější než předtím. Přece jen ten čas nebyl ztracený, učinil rozhodnutí, která mohla mít cenu. Sluhové mu kromě různé pošty přinesli dvě navštívenky pánů, kteří na K. čekali už delší dobu. Byli to zrovna velmi důležití zákazníci banky, které vlastně v žádném případě neměli nechat čekat. Proč přišli v tak nevhodnou dobu? – a proč, jako by se zase ptali ti páni za zavřenými dveřmi, využívá pilný K. nejlepší obchodní dobu pro soukromé záležitosti? Unavený tím, co bylo předtím, a unavený očekáváním toho, co přijde, vstal K., aby přijal prvního.

Byl to malý čilý pán, továrník, kterého K. dobře znal. Litoval, že vyrušil K. při důležité práci, a K. zase litoval, že nechal továrníka tak dlouho čekat. Už tuhle lítost ale vyslovil tak mechanicky a s tak skoro falešným přízvukem, že by si toho továrník musel všimnout, kdyby nebyl úplně zaujat obchodní záležitostí. Místo toho spěšně vytahoval

ze všech kapes účty a tabulky, rozkládal je před K., vysvětloval různé položky, opravil malou početní chybu, které si všiml dokonce i při tomhle letmém přehledu, připomněl K. podobný obchod, který s ním uzavřel asi před rokem, mimochodem se zmínil, že se tentokrát o ten obchod uchází jiná banka s největšími oběťmi, a nakonec zmlkl, aby se teď dozvěděl, jaký na to má K. názor. Na začátku K. továrníkovu řeč také opravdu dobře sledoval, myšlenka na ten důležitý obchod pak zaujala i jeho, bohužel ne natrvalo, brzy přestal poslouchat, pak ještě chvíli přikyvoval hlavou k hlasitějším továrníkovým zvoláním, ale nakonec i to přestal dělat a omezil se na to, že se díval na lysou hlavu skloněnou nad papíry a ptal se sám sebe, kdy továrník konečně pozná, že celá jeho řeč je zbytečná. Když teď zmlkl, myslel si K. zprvu opravdu, že se to stalo proto, aby mu dal příležitost přiznat, že není schopen poslouchat. Jen s lítostí však podle napjatého pohledu továrníka, který byl zřejmě připraven na všechny námitky, poznal, že v obchodní poradě se musí pokračovat. Sklonil tedy hlavu jako před rozkazem a začal tužkou pomalu přejíždět sem a tam nad papíry, tu a tam se zastavil a upřeně se zahleděl na nějakou číslici. Továrník tušil námitky, možná ty číslice opravdu nebyly pevné, možná nebyly to rozhodující, každopádně továrník přikryl papíry rukou a začal znovu, těsně přisednutý ke K., obecný výklad obchodu. „Je to obtížné," řekl K., ohrnul rty, a protože papíry, to jediné uchopitelné, byly zakryté, klesl bez opory k postrannímu opěradlu. Dokonce jen slabě vzhlédl, když se otevřely dveře ředitelny a objevil se v nich, ne docela zřetelně, asi jako za závojem z gázy, náměstek ředitele. K. o tom dál nepřemýšlel, ale jen sledoval bezprostřední účinek, který pro něj byl velmi potěšitelný. Továrník totiž okamžitě vyskočil z křesla a spěchal náměstkovi ředitele vstříc, K. by ho však byl rád udělal ještě desetkrát hbitějším, protože se bál, že náměstek ředitele by mohl zase zmizet. Byl to zbytečný strach, páni se setkali, podali si ruce a šli spolu ke stolu K. Továrník si stěžoval, že u prokuristy našel tak málo zájmu o obchod, a ukázal na

K., který se pod pohledem náměstka ředitele znovu sklonil nad papíry. Když se pak ti dva opřeli o psací stůl a továrník se dal do toho, aby si náměstka ředitele získal, bylo K., jako by se nad jeho hlavou dva muži, jejichž velikost si představoval přehnaně, dohadovali o něm samém. Pomalu se snažil opatrně vzhůru obrácenýma očima zjistit, co se nahoře děje, vzal ze stolu, aniž se tam podíval, jeden z papírů, položil si ho na otevřenou dlaň a pomalu ho zvedal, zatímco sám vstával, nahoru k pánům. Nemyslel přitom na nic určitého, jednal jen s pocitem, že by se takhle musel chovat, až jednou dokončí velké podání, které ho mělo úplně zbavit viny. Náměstek ředitele, který se rozhovoru účastnil s veškerou pozorností, se na papír jen letmo podíval, vůbec nepřečetl, co tam stálo, protože co bylo důležité pro prokuristu, bylo pro něj nedůležité, vzal mu ho z ruky, řekl: „Děkuji, už všechno vím," a klidně ho zase položil zpátky na stůl. K. se na něj zahořkle podíval ze strany. Náměstek ředitele si toho ale vůbec nevšiml, nebo ho to, pokud si toho všiml, jen povzbudilo, často se nahlas zasmál, jednou pohotovou odpovědí přivedl továrníka do zjevných rozpaků, z nichž ho však hned vytrhl tím, že sám sobě vznesl námitku, a nakonec ho pozval, aby přešel do jeho kanceláře, kde by mohli záležitost dovést do konce. „Je to velmi důležitá věc," řekl továrníkovi, „to plně chápu. A panu prokuristovi" – i při téhle poznámce mluvil vlastně jen k továrníkovi – „jistě bude milé, když mu to sejmeme z ramen. Ta věc vyžaduje klidnou úvahu. On ale dnes vypadá velmi přetížený, také na něj přece v předsíni někteří lidé čekají už celé hodiny." K. měl ještě tak tak dost duchapřítomnosti, aby se od náměstka ředitele odvrátil a svůj přátelský, ale strnulý úsměv věnoval jen továrníkovi, jinak vůbec nezasáhl, jen se trochu předkloněný opíral oběma rukama o psací stůl jako příručí za pultem a díval se, jak ti dva páni za dalších řečí berou papíry ze stolu a mizí v ředitelně. Ve dveřích se továrník ještě otočil, řekl, že se ještě neloučí, ale samozřejmě panu prokuristovi podá zprávu o výsledku porady, a také že mu musí ještě něco krátce sdělit.

Konečně byl K. sám. Vůbec nepomýšlel na to, aby pustil dovnitř nějakou jinou stranu, a jen nejasně si uvědomil, jak příjemné je, že lidé venku jsou v domnění, že ještě jedná s továrníkem a že z toho důvodu k němu nesmí vstoupit nikdo, ani sluha ne. Šel k oknu, posadil se na parapet, jednou rukou se držel kliky a díval se ven na náměstí. Sníh pořád padal, ještě se vůbec nevyjasnilo.

Dlouho tak seděl, aniž věděl, co mu vlastně dělá starosti, jen čas od času se trochu polekaně podíval přes rameno ke dveřím do předsíně, kde se mu mylně zdálo, že slyší nějaký hluk. Protože ale nikdo nepřišel, uklidnil se, šel k umyvadlu, umyl se studenou vodou a s volnější hlavou se vrátil na své místo u okna. Rozhodnutí vzít obhajobu do vlastních rukou se mu teď jevilo závažnější, než původně předpokládal. Dokud obhajobu přenechával advokátovi, byl procesem vlastně ještě málo zasažen, pozoroval ho z dálky a proces na něj bezprostředně skoro nemohl dosáhnout, mohl se podívat, kdykoli chtěl, jak jeho věc stojí, ale mohl také zase hlavu stáhnout, kdykoli chtěl. Teď naproti tomu, kdyby vedl obhajobu sám, se musel aspoň pro tuto chvíli soudu úplně vystavit, výsledkem toho mělo sice být později jeho úplné a definitivní osvobození, ale aby ho dosáhl, musel se zatím v každém případě vydat do mnohem většího nebezpečí než dosud. Kdyby o tom chtěl pochybovat, pak by ho dnešní setkání s náměstkem ředitele a s továrníkem mohlo dostatečně přesvědčit o opaku. Jak tam jen seděl, úplně omámený už pouhým rozhodnutím hájit se sám? A jak to mělo být později? Jaké dny ho čekaly! Najde cestu, která skrz to všechno povede k dobrému konci? Neznamenala snad pečlivá obhajoba – a všechno ostatní bylo nesmyslné –, neznamenala snad pečlivá obhajoba zároveň nutnost co nejvíc se uzavřít přede vším ostatním? Přestojí to šťastně? A jak se mu to podaří provést v bance? Nešlo přece jen o podání, na které by snad stačila dovolená, i když žádost o dovolenou by zrovna teď byla velkým riskem, šlo přece o celý proces, jehož trvání

se nedalo dohlédnout. Jaká překážka byla náhle hozena do cesty kariéře K.!

A teď měl pracovat pro banku? – Podíval se na psací stůl. – Teď měl pouštět dovnitř strany a jednat s nimi? Zatímco se jeho proces valil dál, zatímco nahoře na půdě seděli soudní úředníci nad spisy tohoto procesu, měl obstarávat obchody banky? Nevypadalo to jako mučení, které, uznané soudem, s procesem souviselo a provázelo ho? A vzali by snad v bance při posuzování jeho práce ohled na jeho zvláštní situaci? Nikdo a nikdy. Úplně neznámý jeho proces přece nebyl, i když ještě nebylo docela jasné, kdo o něm ví a kolik. K náměstkovi ředitele však ta zvěst snad ještě nepronikla, jinak by už bylo zřetelně vidět, jak by ji bez jakékoli kolegiálnosti a lidskosti proti K. využil. A ředitel? Jistě, byl ke K. dobře nakloněn a nejspíš by, jakmile by se o procesu dozvěděl, chtěl, pokud by to záleželo na něm, ulehčit K. leccos, ale jistě by s tím neprorazil, protože teď, kdy protiváha, kterou K. dosud tvořil, začínala slábnout, čím dál víc podléhal vlivu náměstka ředitele, který navíc využíval i ředitelova chorobného stavu k posílení vlastní moci. V co tedy mohl K. doufat? Možná takovými úvahami oslaboval svou odolnost, ale bylo přece také nutné neklamat sám sebe a vidět všechno tak jasně, jak to v tu chvíli bylo možné.

Bez zvláštního důvodu, jen aby se zatím ještě nemusel vrátit ke stolu, otevřel okno. Šlo otevřít jen ztěžka, musel kliku otočit oběma rukama. Pak oknem, celou jeho šířkou i výškou, vtáhla do pokoje mlha smíšená s kouřem a naplnila ho slabým pachem spáleniny. Dovnitř zavanulo i několik sněhových vloček. „Ošklivý podzim," řekl za K. továrník, který přišel od náměstka ředitele a nepozorovaně vstoupil do pokoje. K. přikývl a neklidně se díval na továrníkovu aktovku, ze které teď ten asi vytáhne papíry, aby mu sdělil výsledek jednání s náměstkem ředitele. Továrník však sledoval pohled K., poklepal na aktovku a řekl, aniž ji otevřel: „Chcete slyšet, jak to dopadlo. Uzavřený obchod už mám skoro v kapse. Rozkošný člověk, váš náměstek ředitele, ale

vůbec ne neškodný.“ Zasmál se, potřásl K. rukou a chtěl rozesmát i jeho. Ale K. se teď zase zdálo podezřelé, že mu továrník nechce ukázat papíry, a na továrníkově poznámce nenacházel nic k smíchu. „Pane prokuristo,“ řekl továrník, „vy asi trpíte počasím. Vypadáte dnes tak sklesle.“ „Ano,“ řekl K. a sáhl si rukou na spánek, „bolest hlavy, rodinné starosti.“ „Velmi správně,“ řekl továrník, který byl uspěchaný člověk a nedokázal nikoho v klidu vyslechnout, „každý má svůj kříž.“ K. bezděčně udělal krok ke dveřím, jako by chtěl továrníka vyprovodit, ten však řekl: „Měl bych pro vás, pane prokuristo, ještě jedno malé sdělení. Velmi se obávám, že vás tím možná obtěžuji zrovna dnes, ale v poslední době jsem u vás byl už dvakrát a pokaždé jsem to zapomněl. Když to ale budu odkládat ještě dál, nejspíš to úplně ztratí smysl. To by ale byla škoda, protože v podstatě moje sdělení snad přece jen není bezcenné.“ Dřív než měl K. čas odpovědět, přistoupil továrník těsně k němu, lehce mu zaklepal kotníkem prstu na prsa a řekl tiše: „Vy máte proces, že?“ K. ustoupil a hned zvolal: „To vám řekl náměstek ředitele.“ „Ale ne,“ řekl továrník, „odkud by to náměstek ředitele měl vědět?“ „Od vás?“ zeptal se K. už mnohem klidněji. „Tu a tam se něco dozvím o soudu,“ řekl továrník, „toho se právě týká to sdělení, které jsem vám chtěl dát.“ „Tolik lidí je se soudem ve spojení!“ řekl K. se skloněnou hlavou a odvedl továrníka k psacímu stolu. Posadili se zase jako předtím a továrník řekl: „Bohužel to není moc, co vám mohu sdělit. Ale v takových věcech se nemá zanedbávat ani to nejmenší. Kromě toho mě to ale nutkalo vám nějak pomoci, i kdyby moje pomoc byla sebeskromnější. Byli jsme přece až dosud dobří obchodní přátelé, ne? Nu tedy.“ K. se chtěl omluvit za své chování při dnešní poradě, ale továrník nesnesl žádné přerušení, strčil si aktovku vysoko pod paži, aby ukázal, že spěchá, a pokračoval: „O vašem procesu vím od jistého Titorelliho. Je to malíř, Titorelli je jen jeho umělecké jméno, jeho skutečné jméno vůbec neznám. Už léta ke mně čas od času chodí do kanceláře a nosí malé obrázky, za které mu – je to skoro žebrák – vždycky

dám jakousi almužnu. Jsou to ostatně hezké obrázky, krajiny s vřesovištěm a podobně. Ty prodeje – oba jsme si na ně už zvykli – probíhaly docela hladce. Jednou se ale ty návštěvy přece jen opakovaly příliš často, vyčítal jsem mu to, dali jsme se do řeči, zajímalo mě, jak se může uživit jen malováním, a ke svému údivu jsem se dozvěděl, že jeho hlavním zdrojem příjmů je malování portrétů. Pracuje pro soud, řekl. Pro jaký soud, zeptal jsem se. A teď mi vyprávěl o tom soudu. Vy si asi nejlépe dovedete představit, jak jsem byl z těch vyprávění udivený. Od té doby při každé jeho návštěvě slyším nějaké novinky o soudu a dostávám tak postupně velký vhled do té věci. Titorelli je ovšem upovídaný a často ho musím odbýt, nejen proto, že jistě také lže, ale hlavně proto, že obchodník jako já, který se pod vlastními obchodními starostmi skoro hroutí, se nemůže ještě mnoho starat o cizí věci. Ale to jen tak mimochodem. Možná – tak jsem si teď pomyslel – by vám Titorelli mohl trochu pomoci, zná mnoho soudců, a i kdyby sám snad neměl velký vliv, může vám přece dát rady, jak se dá dostat k různým vlivným lidem. A i kdyby ty rady samy o sobě neměly být rozhodující, budou podle mého názoru ve vašich rukou přece mít velký význam. Vždyť jste skoro advokát. Já vždycky říkám: prokurista K. je skoro advokát. Ach, já nemám kvůli vašemu procesu žádné starosti. Chcete ale teď za Titorellim zajít? Na moje doporučení jistě udělá všechno, co bude moci. Opravdu si myslím, že byste tam měl jít. Samozřejmě to nemusí být dnes, někdy, při příležitosti. Ovšem – to ještě chci říct – tím, že vám tu radu dávám zrovna já, nejste ani v nejmenším zavázán za Titorellim opravdu jít. Ne, jestli si myslíte, že se bez Titorelliho obejdete, je jistě lepší nechat ho úplně stranou. Možná už máte úplně přesný plán a Titorelli by vám ho mohl narušit. Ne, pak tam samozřejmě v žádném případě nechoďte. Jistě to také stojí přemáhání, nechat si radit od takového chlapíka. Nu, jak chcete. Tady je doporučující dopis a tady adresa.“

K. zklamaně vzal dopis a strčil ho do kapsy. I v nejpříznivějším případě byl prospěch, který mu doporučení mohlo přinést, nepoměrně menší než škoda, která spočívala v tom, že továrník o jeho procesu věděl a že malíř tu zprávu šířil dál. Sotva se dokázal přinutit, aby továrníkovi, který už byl na cestě ke dveřím, poděkoval pár slovy. „Zajdu tam," řekl, když se s továrníkem u dveří loučil, „nebo mu, protože jsem teď velmi zaměstnaný, napíšu, ať někdy přijde ke mně do kanceláře." „Já jsem věděl," řekl továrník, „že najdete nejlepší východisko. Ovšem myslel jsem, že byste se raději vyhnul tomu, abyste lidi, jako je ten Titorelli, zval do banky a mluvil tu s ním o procesu. Také není vždycky výhodné dávat z ruky dopisy takovým lidem. Ale vy jste si jistě všechno promyslel a víte, co smíte udělat." K. přikývl a doprovodil továrníka ještě přes předsíň. Ale přes vnější klid se sám sebe velice lekl. Že Titorellimu napíše, řekl vlastně jen proto, aby továrníkovi nějak ukázal, že si doporučení váží a že hned zvažuje možnosti, jak se s Titorellim sejít, ale kdyby Titorelliho pomoc pokládal za cennou, nebyl by váhal mu opravdu napsat. Nebezpečí, která by z toho mohla vzejít, ale poznal teprve díky továrníkově poznámce. Mohl se opravdu už tak málo spolehnout na vlastní rozum? Jestliže bylo možné, že by nějakého pochybného člověka výslovným dopisem pozval do banky, aby ho tam, oddělen od náměstka ředitele jen jedněmi dveřmi, prosil o rady ohledně svého procesu, nebylo pak možné, a dokonce velmi pravděpodobné, že přehlíží i jiná nebezpečí nebo že se do nich řítí? Ne vždycky stál vedle něj někdo, kdo by ho varoval. A právě teď, kdy chtěl vystoupit se soustředěnými silami, se musely objevit takové pochybnosti o jeho vlastní ostražitosti, jaké dosud neznal! Měly snad potíže, které cítil při vykonávání své kancelářské práce, teď začít i v procesu? Teď ovšem už vůbec nechápal, jak bylo možné, že chtěl Titorellimu napsat a pozvat ho do banky.

Ještě nad tím vrtěl hlavou, když k němu přistoupil sluha a upozornil ho na tři pány, kteří tu v předsíni seděli na lavici. Čekali už dlouho, až

je ke K. pustí. Teď, když sluha s K. mluvil, vstali a každý chtěl využít příznivé příležitosti, aby se ke K. dostal dřív než ostatní. Když byli v bance tak bezohlední a nechali je tu v čekárně ztrácet čas, nechtěli už ani oni brát žádné ohledy. „Pane prokuristo," řekl už jeden z nich. Ale K. si od sluhy dal přinést zimník, a zatímco si ho s pomocí sluhy oblékal, řekl ke všem třem: „Promiňte, pánové, bohužel teď nemám čas vás přijmout. Velice vás prosím za prominutí, ale musím vyřídit naléhavou obchodní pochůzku a hned odejít. Sami jste přece viděli, jak dlouho mě teď zdrželi. Byli byste tak laskaví a přišli zítra nebo kdykoli jindy? Nebo bychom ty věci možná probrali telefonicky? Nebo mi snad chcete teď krátce říct, oč jde, a já vám pak dám podrobnou písemnou odpověď. Nejlepší by ovšem bylo, kdybyste přišli příště." Tyto návrhy K. uvedly pány, kteří tedy podle všeho čekali úplně zbytečně, v takový úžas, že se na sebe mlčky dívali. „Jsme tedy dohodnuti?" zeptal se K., který se otočil po sluhovi, jenž mu teď přinášel i klobouk. Otevřenými dveřmi do pokoje K. bylo vidět, jak venku sněžení velmi zesílilo. K. si proto vyhrnul límec zimníku a zapnul si ho vysoko pod krkem.

Vtom právě vyšel z vedlejšího pokoje náměstek ředitele, s úsměvem se podíval, jak K. v zimníku jedná s pány, a zeptal se: „Vy teď odcházíte, pane prokuristo." „Ano," řekl K. a narovnal se, „mám obchodní pochůzku." Ale náměstek ředitele se už obrátil k pánům. „A co páni?" zeptal se. „Myslím, že čekají už dlouho." „Už jsme se dohodli," řekl K. Ale teď se páni už nedali udržet, obstoupili K. a prohlásili, že by nečekali celé hodiny, kdyby jejich záležitosti nebyly důležité a kdyby se nemusely probrat teď, a to podrobně a mezi čtyřma očima. Náměstek ředitele je chvíli poslouchal, prohlížel si také K., který držel klobouk v ruce a místy z něj čistil prach, a pak řekl: „Pánové, vždyť je tu velmi jednoduché řešení. Jestli se spokojíte se mnou, převezmu velmi rád jednání místo pana prokuristy. Vaše záležitosti se samozřejmě musí probrat hned. Jsme obchodníci jako vy a umíme čas obchodníků

správně ocenit. Nechcete jít sem dál?“ A otevřel dveře, které vedly do předsíně jeho kanceláře.

Jak si jen náměstek ředitele dovedl přivlastnit všechno, čeho se K. teď z nouze musel vzdát! Nevzdával se ale K. víc, než bylo bezpodmínečně nutné? Zatímco s neurčitými a, jak si musel přiznat, velmi malými nadějemi běžel k neznámému malíři, utrpěla tady jeho vážnost nenapravitelnou škodu. Nejspíš by bylo mnohem lepší zase si zimník svléknout a aspoň ty dva pány, kteří přece stejně ještě museli vedle čekat, pro sebe znovu získat. K. by se o to možná i pokusil, kdyby ted ve svém pokoji nezahlédl náměstka ředitele, jak něco hledá v regálu s knihami, jako by byl jeho vlastní. Když se K. rozčileně přiblížil ke dveřím, zvolal náměstek ředitele: „Ach, vy jste ještě neodešel.“ Obrátil k němu obličej, jehož mnohé napjaté vrásky jako by nedokazovaly stáří, ale sílu, a hned zase začal hledat. „Hledám opis smlouvy,“ řekl, „který prý podle tvrzení zástupce firmy máte u sebe. Nechcete mi pomoct hledat?“ K. udělal krok, ale náměstek ředitele řekl: „Děkuji, už jsem ho našel,“ a s velkým balíkem spisů, který obsahoval nejen opis smlouvy, ale jistě ještě mnoho jiného, se vrátil do svého pokoje.

Teď na něj nestačím, řekl si K., ale až budou jednou moje osobní potíže odstraněny, pak to opravdu má pocítit jako první, a to pokud možno hořce. Touto myšlenkou trochu uklidněn dal K. sluhovi, který mu už dlouho držel otevřené dveře na chodbu, příkaz, aby při příležitosti ohlásil řediteli, že je na obchodní pochůzce, a skoro šťastný, že se bude moci nějakou dobu věnovat své věci úplněji, opustil banku.

Jel hned k malíři, který bydlel na předměstí, které leželo na úplně opačné straně než to, kde byly soudní kanceláře. Byla to ještě chudší čtvrť, domy ještě temnější, uličky plné špíny, která pomalu plula po rozteklém sněhu. V domě, kde malíř bydlel, bylo otevřené jen jedno křídlo velké brány, v druhém však byl dole ve zdi vylomený otvor, ze kterého právě, když se K. blížil, vystříkla odporná žlutá kouřící tekutina, před níž utekla krysa do nedaleké stoky. Dole u schodů leželo na

zemi na břiše malé dítě a plakalo, ale bylo ho sotva slyšet kvůli hluku, který všechno přehlušoval a ozýval se z klempířské dílny na druhé straně průjezdu. Dveře dílny byly otevřené, tři tovaryši stáli v půlkruhu kolem nějakého výrobku a tloukli do něj kladivy. Velká plotna bílého plechu, která visela na zdi, vrhala bledé světlo, které pronikalo mezi dva tovaryše a osvětlovalo obličeje a pracovní zástěry. K. na všechno vrhl jen letmý pohled, chtěl to tu mít co nejrychleji za sebou, jen malíře několika slovy vyzpovídat a hned se zase vrátit do banky. Kdyby tu měl jen ten nejmenší úspěch, mělo to ještě dobře zapůsobit na jeho dnešní práci v bance. Ve třetím patře musel zvolnit krok, byl úplně bez dechu, schody stejně jako patra byly nadměrně vysoké a malíř prý bydlel úplně nahoře v podkrovní komůrce. Také vzduch byl velmi dusný, nebyl tu světlík, úzké schodiště bylo po obou stranách sevřeno zdmi, ve kterých byla jen tu a tam, skoro úplně nahoře, malá okénka. Právě když se K. na chvilku zastavil, vyběhlo z jednoho bytu několik malých děvčat a se smíchem spěchala dál po schodech nahoru. K. šel pomalu za nimi, dohonil jedno z děvčat, které klopýtlo a zůstalo za ostatními, a zeptal se ho, zatímco stoupali vedle sebe dál: „Bydlí tady malíř Titorelli?“ Děvče, sotva třináctileté, trochu hrbaté, do něj na to šťouchlo loktem a podívalo se na něj ze strany nahoru. Ani její mládí, ani její tělesná vada nedokázaly zabránit tomu, že už byla úplně zkažená. Ani se neusmála, ale dívala se na K. vážně, ostrým, vyzývavým pohledem. K. dělal, jako by si jejího chování nevšiml, a zeptal se: „Znáš malíře Titorelliho?“ Přikývla a zeptala se sama: „Co od něj chcete?“ K. se zdálo výhodné, aby se o Titorellim ještě rychle trochu poučil: „Chci se od něj nechat namalovat,“ řekl. „Nechat namalovat?“ zeptala se, přehnaně otevřela ústa, lehce plácla K. rukou, jako by řekl něco neobyčejně překvapivého nebo nešikovného, oběma rukama si zvedla beztak velmi krátkou sukýnku a běžela, jak nejrychleji mohla, za ostatními děvčaty, jejichž křik se už nezřetelně ztrácel ve výšce. Na příští zatáčce schodů však K. potkal zase všechna děvčata. Hrbatá

je zřejmě o úmyslu K. zpravila a děvčata na něj čekala. Stála po obou stranách schodiště, tiskla se ke zdi, aby K. mezi nimi pohodlně prošel, a uhlazovala si rukou zástěrky. Všechny obličeje i tohle stavění do špalíru představovaly směs dětinskosti a zvrhlosti. Nahoře v čele děvčat, která se teď za K. se smíchem semkla, byla hrbatá, která se ujala vedení. K. jí vděčil za to, že hned našel správnou cestu. Chtěl totiž stoupat rovně dál, ona mu ale ukázala, že musí zvolit odbočku schodiště, aby se dostal k Titorellimu. Schody, které k němu vedly, byly obzvlášť úzké, velmi dlouhé, bez zatáčky, daly se přehlédnout v celé délce a nahoře je přímo uzavíraly Titorelliho dveře. Tyto dveře, které na rozdíl od zbytku schodiště osvětlovalo poměrně jasně malé okénko nadsvětlíku, šikmo nad nimi zasazené, byly sbité z nenabílených trámů, na které bylo červenou barvou širokými tahy štětce namalováno jméno Titorelli. K. byl se svou družinou sotva v polovině schodů, když se nahoře, zřejmě kvůli hluku mnoha kroků, trochu pootevřely dveře a ve škvíře se objevil muž, nejspíš oblečený jen do noční košile. „Ó!“ zvolal, když uviděl ten zástup přicházet, a zmizel. Hrbatá radostí zatleskala a ostatní děvčata se tlačila za K., aby ho hnala rychleji kupředu.

Ještě ani nebyli nahoře, když malíř dveře úplně rozrazil a s hlubokou úklonou pozval K. dál. Děvčata naproti tomu odháněl, nechtěl pustit dovnitř ani jedno z nich, ať prosila sebevíc a ať se sebevíc snažila vniknout dovnitř, když ne s jeho svolením, tak proti jeho vůli. Jen hrbaté se podařilo proklouznout pod jeho nataženou paží, ale malíř se pustil za ní, popadl ji za sukně, jednou se s ní otočil dokola a pak ji postavil přede dveře k ostatním děvčatům, která se přece jen, zatímco malíř opustil své stanoviště, neodvážila překročit práh. K. nevěděl, jak to celé posoudit, vypadalo to totiž, jako by se všechno dělo v přátelské shodě. Děvčata u dveří natahovala jedno za druhým krky vzhůru, volala na malíře různá slova míněná žertem, kterým K. nerozuměl, a i malíř se smál, zatímco hrbatá mu v ruce skoro létala. Pak zavřel dveře, ještě jednou se před K. uklonil, podal mu ruku a představil se: „Umě-

lecký malíř Titorelli.“ K. ukázal na dveře, za kterými děvčata šeptala, a řekl: „Zdá se, že jste v domě velmi oblíbený.“ „Ach, ty uličnice!“ řekl malíř a marně se snažil zapnout si noční košili u krku. Byl ostatně bosý a měl na sobě už jen široké nažloutlé plátěné kalhoty, upevněné řemenem, jehož dlouhý konec volně plácal sem a tam. „Ty uličnice jsou mi opravdovým břemenem,“ pokračoval, nechal noční košile, jejíž poslední knoflík se právě utrhl, přinesl křeslo a pobídl K., aby se posadil. „Jednu z nich – dnes tu dokonce ani není – jsem jednou maloval, a od té doby mě pronásledují všechny. Když jsem tu sám, přijdou dovnitř, jen když to dovolím, ale jakmile jsem jednou pryč, je tu vždycky aspoň jedna. Nechaly si udělat klíč k mým dveřím a půjčují si ho mezi sebou. Člověk si sotva dovede představit, jak je to otravné. Přijdu například domů s dámou, kterou mám malovat, otevřu dveře svým klíčem a najdu tam třeba hrbatou u stolku, jak si štětcem barví rty načerveno, zatímco její malí sourozenci, na které má dávat pozor, se tu potulují a znečišťují pokoj ve všech koutech. Nebo přijdu, jak se mi stalo teprve včera, pozdě večer domů – omluvte prosím s ohledem na to můj stav a nepořádek v pokoji –, tedy přijdu pozdě večer domů a chci vlézt do postele, a tu mě něco štípne do nohy, podívám se pod postel a zase jedno takové stvoření vytáhnu. Proč se ke mně tak tlačí, nevím, že se je k sobě nesnažím lákat, jste si asi právě všiml. Samozřejmě mě to ruší i v práci. Kdyby mi tenhle ateliér nedali k dispozici zadarmo, už dávno bych se odstěhoval.“ Vtom za dveřmi zavolal hlásek, něžně a ustrašeně: „Titorelli, už smíme jít dál?“ „Ne,“ odpověděl malíř. „Ani já sama ne?“ zeptal se hlásek znovu. „Ani ty ne,“ řekl malíř, šel ke dveřím a zamkl je.

K. se mezitím v pokoji rozhlédl, sám by nikdy nepřišel na myšlenku, že by se tomuhle ubohému pokojíku dalo říkat ateliér. Víc než dva dlouhé kroky se tu dalo udělat na délku i napříč stěží. Všechno, podlaha, stěny i strop, bylo ze dřeva, mezi trámy byly vidět úzké škvíry. Naproti K. stála u zdi postel, přeplněná ložním prádlem různých barev.

Uprostřed pokoje byl na stojanu obraz zahalený košilí, jejíž rukávy se klátily až na zem. Za K. bylo okno, kterým bylo v mlze vidět jen přes zasněženou střechu sousedního domu.

Otočení klíče v zámku připomnělo K., že chtěl brzy odejít. Vytáhl proto z kapsy továrníkův dopis, podal ho malíři a řekl: „Dozvěděl jsem se o vás od tohoto pána, vašeho známého, a přišel jsem na jeho radu.“ Malíř dopis letmo přečetl a hodil ho na postel. Kdyby továrník nemluvil o Titorellim co nejurčitěji jako o svém známém, jako o chudákovi, který je odkázán na jeho almužny, dalo by se teď opravdu věřit, že Titorelli továrníka nezná nebo si na něj aspoň nedokáže vzpomenout. Navíc se teď malíř zeptal: „Chcete koupit obrazy, nebo se nechat sám namalovat?“ K. se na malíře udiveně podíval. Co tedy vlastně stálo v tom dopise? K. bral jako samozřejmé, že továrník v dopise malíři sdělil, že K. nechce nic jiného, než se tu informovat kvůli svému procesu. Přiběhl sem přece až příliš spěšně a nerozvážně! Ale musel ted malíři nějak odpovědět, a tak řekl s pohledem na stojan: „Zrovna pracujete na nějakém obraze?“ „Ano,“ řekl malíř a hodil košili, která visela přes stojan, za dopisem na postel. „Je to portrét. Dobrá práce, ale ještě není úplně hotová.“ Náhoda byla K. příznivá, možnost mluvit o soudu se mu přímo nabízela, protože to byl zřejmě portrét soudce. Byl ostatně nápadně podobný obrazu v advokátově pracovně. Šlo tu sice o úplně jiného soudce, o tlustého muže s černým hustým plnovousem, který mu po stranách sahal vysoko na tváře, také onen obraz byl olejomalba, tento však byl jen slabě a nezřetelně načrtnut pastelem. Ale všechno ostatní bylo podobné, protože i tady se soudce právě chtěl hrozivě zvednout ze svého trůnního křesla, jehož postranní opěradla svíral. „To je přece soudce,“ chtěl K. hned říct, pak se ale zatím ještě udržel a přiblížil se k obrazu, jako by ho chtěl prostudovat v podrobnostech. Velkou postavu, která stála uprostřed nad opěradlem trůnního křesla, si nedokázal vysvětlit a zeptal se na ni malíře. Musí se ještě trochu propracovat, odpověděl malíř, vzal ze stolku pastelku

a trochu jí šrafoval po okrajích postavy, aniž ji tím ale pro K. udělal zřetelnější. „Je to Spravedlnost," řekl nakonec malíř. „Teď už ji poznávám," řekl K., „tady je páska přes oči a tady váhy. Ale nemá na patách křídla a není v běhu?" „Ano," řekl malíř, „musel jsem to tak namalovat na objednávku, je to vlastně Spravedlnost a bohyně vítězství v jednom." „To není dobré spojení," řekl K. s úsměvem, „spravedlnost musí stát v klidu, jinak se váhy zakolísají a není možný žádný spravedlivý rozsudek." „Podřizuji se v tom svému objednavateli," řekl malíř. „Ano, jistě," řekl K., který svou poznámkou nechtěl nikoho urazit. „Namaloval jste tu postavu tak, jak na trůnním křesle opravdu stojí." „Ne," řekl malíř, „neviděl jsem ani tu postavu, ani to trůnní křeslo, to všechno je vymyšlené, ale bylo mi řečeno, co mám namalovat." „Jak to?" zeptal se K., úmyslně dělal, jako by malíři úplně nerozuměl, „vždyť je to soudce, který sedí na soudcovském stolci." „Ano," řekl malíř, „ale není to žádný vysoký soudce a na takovém trůnním křesle nikdy neseděl." „A přesto se nechává malovat v tak slavnostním postoji? Sedí tam přece jako předseda soudu." „Ano, ti páni jsou ješitní," řekl malíř. „Ale mají vyšší svolení, aby se tak nechali malovat. Každému je přesně předepsáno, jak se smí nechat namalovat. Jenže zrovna podle tohoto obrazu se bohužel nedají posoudit podrobnosti úboru a sedadla, pastel se pro taková zobrazení nehodí." „Ano," řekl K., „je zvláštní, že je to namalováno pastelem." „Soudce si to tak přál," řekl malíř, „je to určeno pro jednu dámu." Pohled na obraz v něm zřejmě probudil chuť do práce, vyhrnul si rukávy košile, vzal do ruky několik pastelek a K. se díval, jak se pod chvějícími se hroty pastelek u hlavy soudce vytváří načervenalý stín, který se paprskovitě vytrácel k okraji obrazu. Tahle hra stínu obklopila hlavu postupně jako ozdoba nebo vysoké vyznamenání. Kolem postavy Spravedlnosti však zůstalo až na nepostřehnutelné tónování světlo, v tom jasu jako by postava obzvlášť vystupovala dopředu, skoro už nepřipomínala bohyni spravedlnosti, ale ani bohyni vítězství, vypadala teď spíš úplně jako bohyně lovu. Ma-

lířova práce K. přitahovala víc, než chtěl; nakonec si ale přece jen vyčítal, že je tu už tak dlouho a v podstatě ještě nic pro svou vlastní věc nepodnikl. „Jak se ten soudce jmenuje?“ zeptal se najednou. „To nesmím říct,“ odpověděl malíř, byl hluboko skloněný k obrazu a zřetelně zanedbával svého hosta, kterého přece nejdřív přijal tak ohleduplně. K. to pokládal za rozmar a zlobil se kvůli tomu, protože tím ztrácel čas. „Vy jste asi důvěrník soudu?“ zeptal se. Malíř hned odložil pastelky, narovnal se, mnul si ruce a s úsměvem se na K. podíval. „Jen pěkně rovnou ven s pravdou,“ řekl, „chcete se dozvědět něco o soudu, jak ostatně stojí i ve vašem doporučujícím dopise, a nejdřív jste mluvil o mých obrazech, abyste si mě získal. Ale já vám to nemám za zlé, nemohl jste přece vědět, že u mě je to nemístné. Ale prosím!“ řekl ostře odmítavě, když K. chtěl něco namítnout. A pak pokračoval: „Ostatně máte se svou poznámkou úplnou pravdu, jsem důvěrník soudu.“ Udělal přestávku, jako by chtěl dát K. čas, aby se s tou skutečností smířil. Teď bylo zase slyšet děvčata za dveřmi. Nejspíš se tlačila kolem klíčové dírky, snad bylo také škvírami vidět do pokoje. K. se nijak neomlouval, protože nechtěl malíře rozptylovat, zato ale nechtěl, aby se malíř příliš vynášel a tímhle způsobem se do jisté míry stal nedosažitelným, zeptal se proto: „Je to veřejně uznávané postavení?“ „Ne,“ řekl malíř krátce, jako by mu to vzalo řeč. K. ho ale nechtěl nechat zmlknout a řekl: „Nu, často jsou taková neuznávaná postavení vlivnější než ta uznávaná.“ „Právě tak je to u mě,“ řekl malíř a se svraštělým čelem přikývl. „Mluvil jsem včera s továrníkem o vašem případu, ptal se mě, jestli bych vám nechtěl pomoci, odpověděl jsem: ‚Ten muž může někdy ke mně přijít,‘ a teď mám radost, že vás tu vidím tak brzy. Ta věc vám asi jde velmi k srdci, čemuž se samozřejmě vůbec nedivím. Nechcete si snad nejdřív odložit kabát?“ Přestože K. zamýšlel zůstat tu jen docela krátce, byla mu ta malířova výzva přece velmi vítaná. Vzduch v pokoji mu postupně začal být tísnivý, už několikrát se udiveně podíval na malá, nepochybně netopená železná kamínka v koutě,

dusno v pokoji bylo nevysvětlitelné. Zatímco si sundával zimník a rozepínal ještě i kabát, řekl malíř omluvně: „Já musím mít teplo. Je tu přece velmi útulně, ne? Pokoj leží v tomto ohledu velmi dobře.“ K. k tomu nic neřekl, ale nebylo to vlastně teplo, co mu bylo nepříjemné, byl to spíš zatuchlý vzduch, který skoro bránil dýchání, pokoj asi už dlouho nebyl vyvětraný. Tuhle nepříjemnost mu ještě zesílilo to, že ho malíř poprosil, aby se posadil na postel, zatímco on sám si sedl na jedinou židli v pokoji před stojanem. Kromě toho malíř zřejmě nesprávně pochopil, proč K. zůstává jen na kraji postele, prosil ho naopak, aby se pohodlně usadil, a když K. váhal, šel k němu sám a zatlačil ho hluboko do peřin a polštářů. Pak se zase vrátil ke svému křeslu a konečně položil první věcnou otázku, kvůli které K. zapomněl na všechno ostatní. „Jste nevinen?“ zeptal se. „Ano,“ řekl K. Odpovídat na tu otázku mu působilo přímo radost, zvlášť když se to dělo vůči soukromé osobě, tedy bez jakékoli odpovědnosti. Ještě nikdo se ho nezeptal tak otevřeně. Aby si tu radost vychutnal, dodal ještě: „Jsem úplně nevinen.“ „Tak,“ řekl malíř, sklonil hlavu a zdálo se, že přemýšlí. Najednou zase zvedl hlavu a řekl: „Když jste nevinen, pak je ta věc přece velmi jednoduchá.“ Pohled K. se zakalil, tenhle údajný důvěrník soudu mluvil jako nevědomé dítě. „Moje nevina tu věc nezjednodušuje,“ řekl K. Přesto se musel usmát a pomalu zavrtěl hlavou. „Záleží na mnoha jemnostech, ve kterých se soud ztrácí. Nakonec ale odněkud, kde původně vůbec nic nebylo, vytáhne velkou vinu.“ „Ano, ano, jistě,“ řekl malíř, jako by K. zbytečně rušil jeho myšlenkový postup. „Ale vy jste přece nevinen?“ „Nu ano,“ řekl K. „To je to hlavní,“ řekl malíř. Protidůvody ho nebylo možné ovlivnit, jen přes jeho rozhodnost nebylo jasné, jestli tak mluví z přesvědčení, nebo jen z lhostejnosti. K. to chtěl nejdřív zjistit, a proto řekl: „Vy přece jistě znáte soud mnohem lépe než já, já nevím o moc víc, než co jsem o něm slyšel, ovšem od velmi různých lidí. V tom se ale všichni shodovali, že se lehkomyslné obžaloby nevznášejí a že soud, když jednou obžaluje, je pevně přesvědčen

o vině obžalovaného a že se od toho přesvědčení dá jen těžko odvrátit.“ „Těžko?“ zeptal se malíř a vyhodil jednu ruku do výšky. „Nikdy se od toho soud odvrátit nedá. Kdybych tady namaloval všechny soudce vedle sebe na jedno plátno a vy byste se před tím plátnem hájil, měl byste větší úspěch než před skutečným soudem.“ „Ano,“ řekl K. pro sebe a zapomněl, že malíře chtěl jen vyzpovídat.

Za dveřmi se zase jedno děvče začalo ptát: „Titorelli, copak už brzo neodejde?“ „Mlčte,“ zavolal malíř ke dveřím, „copak nevidíte, že mám s tím pánem poradu?“ Ale děvče se tím nespokojilo a zeptalo se: „Ty ho budeš malovat?“ A když malíř neodpovídal, řekla ještě: „Prosím, nemaluj ho, takového ošklivého člověka.“ Následovala změť nesrozumitelných souhlasných výkřiků. Malíř skočil ke dveřím, otevřel je na škvíru – byly vidět prosebně natažené sepjaté ruce děvčat – a řekl: „Jestli nebudete zticha, shodím vás všechny ze schodů. Sedněte si tady na schody a buďte klidně.“ Nejspíš neuposlechla hned, takže musel zavelet: „Dolů na schody!“ Teprve pak bylo ticho.

„Promiňte,“ řekl malíř, když se zase vrátil ke K. K. se ke dveřím skoro ani neobrátil, nechal úplně na malíři, jestli a jak ho chce vzít v ochranu. Ani teď se skoro nepohnul, když se k němu malíř sklonil a pošeptal mu do ucha, aby ho nebylo slyšet venku: „I tahle děvčata patří k soudu.“ „Jak to?“ zeptal se K., uhnul hlavou stranou a podíval se na malíře. Ten si ale zase sedl do svého křesla a řekl napůl v žertu, napůl na vysvětlenou: „Vždyť k soudu patří všechno.“ „Toho jsem si ještě nevšiml,“ řekl K. krátce, malířova obecná poznámka vzala odkazu na děvčata všechno znepokojivé. Přesto se K. chvíli díval ke dveřím, za kterými teď děvčata tiše seděla na schodech. Jen jedno prostrčilo škvírou mezi trámy stéblo slámy a pomalu jím pohybovalo nahoru a dolů.

„Zdá se, že ještě nemáte o soudu žádný přehled,“ řekl malíř, nohy měl daleko od sebe natažené a pleskal špičkami chodidel o podlahu. „Protože jste ale nevinen, nebudete ho ani potřebovat. Vytáhnu vás

z toho sám.“ „Jak to chcete udělat?“ zeptal se K. „Vždyť jste před chvílí sám řekl, že soud je pro důkazy úplně nepřístupný.“ „Nepřístupný jen pro důkazy, které se předkládají před soudem,“ řekl malíř a zvedl ukazováček, jako by K. přehlédl jemný rozdíl. „Jinak je to ale s tím, o co se člověk v tomto ohledu pokouší za veřejným soudem, tedy v poradních síních, na chodbách, nebo například i tady v ateliéru.“ To, co malíř teď říkal, se K. už nezdálo tak nevěrohodné, naopak to velmi souhlasilo s tím, co K. slyšel i od jiných lidí. Ano, bylo to dokonce velmi nadějné. Jestli se soudce dal osobními styky opravdu tak snadno řídit, jak to vylíčil advokát, pak byly styky malíře s ješitnými soudci obzvlášť důležité a v každém případě se nedaly v nejmenším podceňovat. Pak malíř velmi dobře zapadal do kruhu pomocníků, které K. postupně shromažďoval kolem sebe. V bance kdysi chválili jeho organizační talent, tady, kde byl odkázán úplně sám na sebe, se ukazovala dobrá příležitost vyzkoušet ho do krajnosti. Malíř pozoroval, jaký účinek jeho výklad na K. udělal, a pak řekl s jistou úzkostlivostí: „Nenapadá vás, že mluvím skoro jako právník? To ten nepřetržitý styk s pány od soudu mě tak ovlivňuje. Samozřejmě z toho mám velký zisk, ale umělecký vzlet se z velké části ztrácí.“ „Jak jste se vlastně se soudci poprvé dostal do styku?“ zeptal se K., chtěl si nejdřív získat malířovu důvěru, než ho rovnou vezme do svých služeb. „To bylo velmi jednoduché,“ řekl malíř, „ten styk jsem zdědil. Už můj otec byl soudní malíř. Je to postavení, které se vždycky dědí. Noví lidé se k tomu nedají použít. Pro malování různých úřednických hodností jsou totiž stanovena tak rozmanitá, četná a hlavně tajná pravidla, že se vůbec nedostanou ven z určitých rodin. Tamhle v zásuvce mám například zápisky svého otce, které nikomu neukazuji. Ale jen ten, kdo je zná, je schopen malovat soudce. I kdybych je však ztratil, zbylo by mi ještě tolik pravidel, která nosím jen ve své hlavě, že by mi moje postavení nikdo nemohl upřít. Každý soudce přece chce být namalován tak, jak byli namalováni staří velcí soudci, a to dokážu jen já.“ „To je k závidění,“ řekl K., kte-

rý myslel na své postavení v bance. „Vaše postavení je tedy neotřesitelné?“ „Ano, neotřesitelné,“ řekl malíř a hrdě zvedl ramena. „Proto si také můžu dovolit tu a tam pomoci nějakému chudákovi, který má proces.“ „A jak to děláte?“ zeptal se K., jako by to nebyl on, koho malíř právě nazval chudákem. Malíř se ale nedal odvést od tématu a řekl: „Ve vašem případě například, protože jste úplně nevinen, podniknu toto.“ Opakovaná zmínka o jeho nevině už K. začínala obtěžovat. Někdy se mu zdálo, jako by malíř takovými poznámkami dělal z příznivého výsledku procesu předpoklad své pomoci, která se tím samozřejmě sama v sobě hroutila. Navzdory těmto pochybnostem se však K. přemohl a malíře nepřerušil. Vzdát se malířovy pomoci nechtěl, k tomu byl odhodlán, také se mu ta pomoc nezdála o nic pochybnější než pomoc advokátova. K. jí dokonce dával daleko přednost, protože byla nabízena bezelstněji a otevřeněji.

Malíř si přitáhl křeslo blíž k posteli a pokračoval tlumeným hlasem: „Zapomněl jsem se vás nejdřív zeptat, jaký druh osvobození si přejete. Jsou tři možnosti, totiž skutečné osvobození, zdánlivé osvobození a protahování. Skutečné osvobození je samozřejmě nejlepší, jenže na tenhle druh řešení nemám ten nejmenší vliv. Podle mého názoru vůbec neexistuje jednotlivec, který by měl na skutečné osvobození vliv. Tady rozhoduje nejspíš jen nevina obžalovaného. Protože jste nevinen, bylo by opravdu možné, abyste se spolehl jen na svou nevinu. Pak ale nepotřebujete ani mě, ani žádnou jinou pomoc.“

Tenhle spořádaný výklad K. zprvu zarazil, pak ale řekl stejně tiše jako malíř: „Myslím, že si odporujete.“ „Jak to?“ zeptal se malíř trpělivě a s úsměvem se opřel. Ten úsměv v K. vzbudil pocit, jako by se teď chystal odhalovat rozpory nikoli v malířových slovech, ale v samotném soudním řízení. Přesto však necouvl a řekl: „Dříve jste poznamenal, že soud je pro důkazy nepřístupný, později jste to omezil na veřejný soud, a teď dokonce říkáte, že nevinný nepotřebuje před soudem žádnou pomoc. V tom už je rozpor. Kromě toho jste ale dříve řekl, že

soudce lze osobně ovlivnit, teď však popíráte, že by se skutečného osvobození, jak mu říkáte, dalo někdy dosáhnout osobním ovlivňováním. V tom je druhý rozpor.“ „Tyhle rozpory se dají snadno vysvětlit,“ řekl malíř. „Jde tu o dvě různé věci, o to, co stojí v zákoně, a o to, co jsem osobně zažil, to si nesmíte plést. V zákoně, ovšem nečetl jsem ho, samozřejmě na jedné straně stojí, že nevinný bude osvobozen, na druhé straně tam ale nestojí, že soudce lze ovlivnit. Já jsem ale zažil pravý opak. Nevím o žádném skutečném osvobození, zato o mnoha ovlivňováních. Je samozřejmě možné, že ve všech případech, které znám, nevina nebyla. Ale není to nepravděpodobné? V tolika případech ani jediná nevina? Už jako dítě jsem pozorně poslouchal otce, když doma vyprávěl o procesech, i soudci, kteří chodili do jeho ateliéru, vyprávěli o soudu, v našich kruzích se vůbec nemluví o ničem jiném; sotva jsem dostal možnost chodit k soudu sám, vždycky jsem ji využil, vyslechl jsem nesčetné procesy v důležitých stadiích, a pokud jsou vidět, sledoval jsem je, a – musím to přiznat – nezažil jsem ani jediné skutečné osvobození.“ „Tedy ani jediné osvobození,“ řekl K., jako by mluvil k sobě a ke svým nadějím. „To ale potvrzuje názor, který už o soudu mám. Je to tedy marné i z téhle strany. Celý soud by mohl nahradit jediný kat.“ „Nesmíte zobecňovat,“ řekl malíř nespokojeně, „vždyť jsem mluvil jen o svých zkušenostech.“ „To přece stačí,“ řekl K., „nebo jste slyšel o osvobozeních z dřívějších dob?“ „Taková osvobození,“ odpověděl malíř, „prý ovšem byla. Jenže je velmi těžké to zjistit. Konečná rozhodnutí soudu se nezveřejňují, nejsou přístupná ani soudcům, a proto se o starých soudních případech zachovaly jen legendy. Ty ovšem obsahují dokonce většinou skutečná osvobození, dá se jim věřit, ale dokázat se nedají. Přesto se nemusí úplně zanedbávat, jistou pravdu jistě obsahují, a také jsou velmi krásné, sám jsem namaloval několik obrazů, jejichž obsahem jsou takové legendy.“ „Pouhé legendy můj názor nezmění,“ řekl K., „na ty legendy se asi ani nedá před soudem odvolávat?“ Malíř se zasmál. „Ne, to se nedá,“ řekl. „Pak je

zbytečné o tom mluvit," řekl K., chtěl zatím přijmout všechny malířovy názory, i kdyby je pokládal za nepravděpodobné a i kdyby odporovaly jiným zprávám. Neměl teď čas všechno, co malíř říkal, ověřovat co do pravdivosti, nebo to dokonce vyvracet, bylo by už to nejvíc, čeho mohl dosáhnout, kdyby malíře pohnul k tomu, aby mu nějakým způsobem pomohl, třeba i nerozhodujícím. Proto řekl: „Nechme tedy skutečné osvobození stranou, zmínil jste se ale ještě o dvou jiných možnostech." „O zdánlivém osvobození a o protahování. Jen o ty může jít," řekl malíř. „Nechcete si ale, než o tom začneme mluvit, svléknout kabát? Asi je vám horko." „Ano," řekl K., který dosud nevnímal nic než malířovy výklady, kterému však teď, když mu horko připomněl, vyrazil na čele silný pot. „Je to skoro nesnesitelné." Malíř přikývl, jako by nepohodlí K. velmi dobře chápal. „Nedalo by se otevřít okno?" zeptal se K. „Ne," řekl malíř. „Je to jen pevně zasazená skleněná tabule, otevřít se nedá." Teprve teď K. poznal, že celou dobu doufal, že malíř nebo on najednou přistoupí k oknu a rozrazí ho. Byl připraven vdechovat otevřenými ústy třeba i mlhu. Pocit, že je tu od vzduchu úplně odříznut, v něm vyvolal závrať. Lehce plácl rukou do peřiny vedle sebe a řekl slabým hlasem: „To je přece nepohodlné a nezdravé." „Ale kdepak," řekl malíř na obhajobu svého okna. „Tím, že se nedá otevřít, se tu teplo, přestože je to jen jednoduchá tabule, drží lépe než dvojitým oknem. Když ale chci větrat, což není moc nutné, protože škvírami mezi trámy proniká vzduch všude, můžu otevřít jedny ze svých dveří nebo dokonce obojí." K., trochu utěšený tímto vysvětlením, se rozhlédl, aby našel ty druhé dveře. Malíř si toho všiml a řekl: „Jsou za vámi, musel jsem je zastavět postelí." Teprve teď K. uviděl ve zdi malá dvířka. „Tady je zkrátka všechno příliš malé na ateliér," řekl malíř, jako by chtěl předejít výtce K. „Musel jsem se zařídit, jak to šlo. Postel přede dveřmi samozřejmě stojí na velmi špatném místě. Soudce, kterého ted maluji, například chodí vždycky dveřmi u postele, a dal jsem mu od těch dveří také klíč, aby tu na mě v ateliéru mohl počkat, i když nej-

sem doma. Jenže on obvykle přichází brzy ráno, když ještě spím. Samozřejmě mě to vždycky vytrhne z nejhlubšího spánku, když se vedle postele otevřou dveře. Ztratil byste veškerou úctu k soudcům, kdybyste slyšel kletby, kterými ho vítám, když mi časně ráno přelézá přes postel. Mohl bych mu ovšem ten klíč vzít, ale bylo by to tím jen horší. Tady se dají všechny dveře s tou nejmenší námahou vylomit z pantů.“ Během celé té řeči K. uvažoval, jestli si má svléknout kabát, nakonec ale uznal, že kdyby to neudělal, nebyl by schopen tu zůstat déle, svlékl si proto kabát, ale položil si ho přes kolena, aby si ho mohl zase obléknout, až bude porada u konce. Sotva si kabát svlékl, zavolalo jedno z děvčat: „Už si svlékl kabát!“ a bylo slyšet, jak se všechna tlačí ke škvírám, aby to divadlo viděla na vlastní oči. „Děvčata si totiž myslí,“ řekl malíř, „že vás budu malovat a že se proto svlékáte.“ „Tak,“ řekl K. jen málo pobaveně, protože se necítil o moc lépe než předtím, přestože teď seděl jen v košili. Skoro nevrle se zeptal: „Jak jste říkal těm dvěma dalším možnostem?“ Ty výrazy už zase zapomněl. „Zdánlivé osvobození a protahování,“ řekl malíř. „Záleží na vás, co si z toho vyberete. Obojího se dá s mou pomocí dosáhnout, samozřejmě ne bez námahy, rozdíl v tomto ohledu je ten, že zdánlivé osvobození vyžaduje soustředěné dočasné úsilí, protahování mnohem menší, ale trvalé. Nejdřív tedy zdánlivé osvobození. Kdybyste si přál tohle, napíšu na arch papíru potvrzení vaší neviny. Text takového potvrzení mi předal můj otec a je naprosto nenapadnutelný. S tímto potvrzením pak obejdu soudce, které znám. Začnu tedy asi tím, že soudci, kterého teď maluji, předložím dnes večer, až přijde na sezení, to potvrzení. Předložím mu potvrzení, vysvětlím mu, že jste nevinen, a za vaši nevinu se zaručím. To ale není jen vnější, ale skutečně závazné ručení.“ V malířových pohledech bylo něco jako výčitka, že mu K. chce naložit břemeno takového ručení. „To by bylo velmi laskavé,“ řekl K. „A soudce by vám uvěřil, a přesto by mě skutečně neosvobodil?“ „Jak už jsem řekl,“ odpověděl malíř. „Ostatně není vůbec jisté, že by mi uvěřil každý, leckterý soudce bude

například chtít, abych vás k němu přivedl osobně. Pak byste tedy musel jednou jít se mnou. V takovém případě je ovšem věc už napůl vyhraná, zvlášť když bych vás samozřejmě předem přesně poučil, jak se máte u příslušného soudce chovat. Horší je to u soudců, kteří mě – i to se stane – rovnou odmítnou. Těch se musíme, i když to jistě nenechám bez několika pokusů, vzdát, ale také si to můžeme dovolit, protože jednotliví soudci tu nemohou rozhodnout. Když pak na tom potvrzení mám dostatečný počet podpisů soudců, jdu s tím potvrzením k soudci, který právě vede váš proces. Možná mám i jeho podpis, pak se všechno vyvíjí ještě o něco rychleji než jindy. Obecně ale pak už vůbec není mnoho překážek, pro obžalovaného je to pak doba nejvyšší důvěry. Je to zvláštní, ale pravdivé, lidé jsou v té době plnější důvěry než po osvobození. Teď už není potřeba žádné zvláštní námahy. Soudce má v potvrzení záruku řady soudců, může vás bez obav osvobodit a po vyřízení různých formalit to nepochybně také udělá, aby vyhověl mně a jiným známým. Vy ale vyjdete ze soudu a jste volný.“ „Pak jsem tedy volný,“ řekl K. váhavě. „Ano,“ řekl malíř, „ale jen zdánlivě volný, nebo lépe řečeno dočasně volný. Nejnižší soudci, ke kterým patří moji známí, totiž nemají právo definitivně osvobodit, to právo má jen nejvyšší soud, pro vás, pro mě i pro nás všechny úplně nedosažitelný. Jak to tam vypadá, nevíme, a mimochodem řečeno to ani vědět nechceme. Velké právo zprostit obžaloby tedy naši soudci nemají, zato mají právo od obžaloby odpoutat. To znamená, že když jste takovým způsobem osvobozen, jste pro tuto chvíli mimo dosah obžaloby, ale ona nad vámi visí i nadále a může, jakmile přijde vyšší rozkaz, okamžitě vstoupit v platnost. Protože jsem se soudem v tak dobrém spojení, mohu vám také říct, jak se v předpisech pro soudní kanceláře rozdíl mezi skutečným a zdánlivým osvobozením projevuje čistě navenek. Při skutečném osvobození se mají spisy procesu úplně odložit, úplně zmizí z řízení, nejen obžaloba, ale i proces, a dokonce i osvobození jsou zničeny, všechno je zničeno. Jinak u zdánlivého osvobození. Se spisem se

nestala žádná další změna, než že byl obohacen o potvrzení neviny, o osvobození a o odůvodnění osvobození. Jinak ale zůstává v řízení, je, jak to vyžaduje nepřetržitý provoz soudních kanceláří, postoupen vyšším soudům, vrací se k nižším a kyvadlově se tak pohybuje nahoru a dolů, s většími a menšími výkyvy, s většími a menšími zastávkami. Tyhle cesty jsou nevypočitatelné. Zvenčí to někdy může vypadat, jako by bylo všechno dávno zapomenuto, spis ztracen a osvobození dokonalé. Zasvěcený tomu neuvěří. Žádný spis se neztratí, u soudu neexistuje zapomnění. Jednoho dne – nikdo to nečeká – vezme nějaký soudce spis pozorně do ruky, pozná, že v tomto případě je obžaloba ještě živá, a nařídí okamžité zatčení. Předpokládal jsem tu, že mezi zdánlivým osvobozením a novým zatčením uplyne dlouhá doba, to je možné a o takových případech vím, ale stejně dobře je možné, že osvobozený přijde od soudu domů a tam už čekají pověření lidé, aby ho znovu zatkli. Pak je samozřejmě se svobodným životem konec.“ „A proces začíná znovu?“ zeptal se K. skoro nevěřícně. „Ovšem,“ řekl malíř, „proces začíná znovu, ale zase je tu možnost, stejně jako předtím, vymoci zdánlivé osvobození. Člověk musí zase sebrat všechny síly a nesmí se vzdát.“ To poslední řekl malíř možná pod dojmem, jakým na něj působil K., který se trochu schoulil. „Není ale,“ zeptal se K., jako by chtěl teď předejít nějakým malířovým odhalením, „vymožení druhého osvobození obtížnější než toho prvního?“ „V tomto ohledu,“ odpověděl malíř, „se nedá říct nic určitého. Asi myslíte, že druhé zatčení ovlivní soudce v jejich úsudku v neprospěch obžalovaného? Tak tomu není. Soudci přece to zatčení předvídali už při osvobození. Tahle okolnost tedy sotva působí. Z bezpočtu jiných důvodů se však mohla změnit nálada soudců i jejich právní posouzení případu, a úsilí o druhé osvobození se proto musí přizpůsobit změněným okolnostem a obecně musí být stejně silné jako úsilí před prvním osvobozením.“ „Ale tohle druhé osvobození přece zase není definitivní,“ řekl K. a odmítavě otočil hlavu. „Samozřejmě že ne,“ řekl malíř, „po druhém

osvobození následuje třetí zatčení, po třetím osvobození čtvrté zatčení a tak dále. To už je obsaženo v samém pojmu zdánlivého osvobození.“ K. mlčel. „Zdánlivé osvobození se vám zřejmě nezdá výhodné,“ řekl malíř, „možná vám bude víc vyhovovat protahování. Mám vám vysvětlit podstatu protahování?“ K. přikývl. Malíř se rozvalil v křesle, noční košili měl široce rozevřenou, strčil pod ni ruku a hladil se jí po prsou a po bocích. „Protahování,“ řekl malíř a chvíli se díval před sebe, jako by hledal naprosto výstižné vysvětlení, „protahování spočívá v tom, že se proces trvale udržuje v nejnižším stadiu. Aby se toho dosáhlo, je nutné, aby obžalovaný a pomocník, zejména ale pomocník, zůstávali v nepřetržitém osobním styku se soudem. Opakuji, není k tomu potřeba takového vypětí sil jako k dosažení zdánlivého osvobození, zato je ale potřeba mnohem větší pozornosti. Proces se nesmí ztratit z očí, k příslušnému soudci se musí chodit v pravidelných intervalech a kromě toho při zvláštních příležitostech a všemožně se snažit udržet si jeho přízeň; když se člověk se soudcem osobně nezná, musí ho nechat ovlivňovat přes známé soudce, aniž by se ovšem proto směl vzdát přímých rozhovorů. Když se v tomto ohledu nic nezanedbá, lze s dostatečnou jistotou předpokládat, že se proces nedostane přes své první stadium. Proces sice nepřestane, ale obžalovaný je před odsouzením skoro stejně zajištěn, jako kdyby byl volný. Oproti zdánlivému osvobození má protahování tu výhodu, že budoucnost obžalovaného je méně neurčitá, je uchráněn před hrůzou náhlých zatčení a nemusí se bát, že bude muset třeba právě v dobách, kdy jsou jeho ostatní okolnosti nejméně příznivé, na sebe vzít to vypětí a rozrušení, které jsou spojeny s dosažením zdánlivého osvobození. Ovšem i protahování má pro obžalovaného jisté nevýhody, které se nesmějí podceňovat. Nemyslím přitom na to, že tady obžalovaný není nikdy volný, to přece v pravém smyslu není ani při zdánlivém osvobození. Je to jiná nevýhoda. Proces nemůže stát na místě, aniž by pro to byly aspoň zdánlivé důvody. Proto se v procesu musí navenek něco dít. Musí se

tedy čas od času vydávat různá opatření, obžalovaný musí být vyslýchán, musí probíhat vyšetřování a tak dále. Proces se zkrátka musí neustále točit v malém kruhu, na který byl uměle omezen. To samozřejmě přináší pro obžalovaného jisté nepříjemnosti, které si ale zase nesmíte představovat příliš zle. Všechno je přece jen vnější, výslechy jsou například jen docela krátké; když člověk jednou nemá čas nebo chuť tam jít, smí se omluvit, u některých soudců se dokonce dají opatření na dlouhou dobu dopředu stanovit společně, v podstatě jde jen o to, že se člověk, protože je obžalovaný, čas od času u svého soudce ohlásí.“ Už během posledních slov si K. přehodil kabát přes ruku a vstal. „Už vstává!“ zavolalo hned venku za dveřmi. „Vy už chcete odejít?“ zeptal se malíř, který také vstal. „To vás odsud jistě vyhání ten vzduch. Je mi to velmi trapné. Měl bych vám ještě leccos říct. Musel jsem to vzít úplně stručně. Doufám ale, že jsem byl srozumitelný.“ „Ale ano,“ řekl K., kterého z námahy, s jakou se nutil poslouchat, bolela hlava. Navzdory tomuto potvrzení řekl malíř všechno ještě jednou souhrnně, jako by chtěl dát K. na cestu domů útěchu: „Obě metody mají společné to, že zabraňují odsouzení obžalovaného.“ „Zabraňují ale také skutečnému osvobození,“ řekl K. tiše, jako by se styděl, že to poznal. „Postihl jste jádro věci,“ řekl malíř rychle. K. položil ruku na svůj zimník, ale nedokázal se ani rozhodnout, že si obleče kabát. Nejraději by všechno sbalil a utekl s tím na čerstvý vzduch. Ani děvčata ho nedokázala přimět, aby se oblékl, přestože si předčasně už navzájem volala, že se obléká. Malíři záleželo na tom, aby náladu K. nějak vyložil, a proto řekl: „Vy jste se asi ohledně mých návrhů ještě nerozhodl. Schvaluji to. Dokonce bych vám byl rozmlouval, abyste se rozhodl hned. Výhody a nevýhody jsou o vlásek. Všechno se musí přesně odhadnout. Ovšem nesmí se ani ztratit příliš mnoho času.“ „Brzy zase přijdu,“ řekl K., který si v náhlém rozhodnutí oblékl kabát, přehodil si zimník přes rameno a spěchal ke dveřím, za kterými teď děvčata začala křičet. K. měl dojem, jako by ta křičící děvčata viděl skrz dveře.

„Musíte ale dodržet slovo," řekl malíř, který za ním nešel, „jinak přijdu do banky, abych se zeptal sám." „Odemkněte přece ty dveře," řekl K. a trhl klikou, kterou děvčata, jak poznal podle odporu, zvenku držela. „Chcete, aby vás děvčata obtěžovala?" zeptal se malíř. „Použijte raději tenhle východ," a ukázal na dveře za postelí. K. s tím souhlasil a skočil zpátky k posteli. Ale místo aby otevřel tamty dveře, vlezl malíř pod postel a zeptal se zdola: „Jen ještě okamžik. Nechcete se ještě podívat na obraz, který bych vám mohl prodat?" K. nechtěl být nezdvořilý, malíř se ho opravdu ujal a slíbil, že mu bude pomáhat i dál, kvůli zapomnětlivosti K. se také ještě vůbec nemluvilo o odměně za tu pomoc, a proto ho K. teď nemohl odmítnout a nechal si obraz ukázat, i když se třásl netrpělivostí, aby se z ateliéru dostal pryč. Malíř vytáhl zpod postele hromadu nezarámovaných obrazů, které byly tak pokryté prachem, že když se ho malíř pokusil sfouknout z horního obrazu, vířil mu delší dobu před očima, až mu bral dech. „Krajina s vřesovištěm," řekl malíř a podal K. obraz. Zobrazoval dva chatrné stromy, které stály daleko od sebe v tmavé trávě. V pozadí byl mnohobarevný západ slunce. „Pěkné," řekl K., „koupím ho." K. se vyjádřil tak stručně bez rozmyslu, a proto byl rád, když malíř, místo aby mu to měl za zlé, zvedl ze země druhý obraz. „Tady je protějšek k tomuhle obrazu," řekl malíř. Možná byl zamýšlen jako protějšek, ale nebylo na něm znát ani ten nejmenší rozdíl oproti prvnímu obrazu, tady byly stromy, tady tráva a tamhle západ slunce. Ale K. na tom málo záleželo. „Jsou to krásné krajiny," řekl, „koupím obě a pověsím si je v kanceláři." „Ten motiv se vám zřejmě líbí," řekl malíř a vytáhl třetí obraz, „to se hodí, že tu mám ještě jeden podobný obraz." Nebyl ale podobný, byl to naopak úplně stejný starý obraz vřesoviště. Malíř tu příležitost prodat staré obrazy dobře využil. „Vezmu si ještě i tenhle," řekl K. „Kolik stojí ty tři obrazy?" „O tom si promluvíme příště," řekl malíř. „Teď spěcháte a my přece zůstaneme ve spojení. Ostatně mám radost, že se vám obrazy líbí, dám vám s sebou všechny obrazy, které tu dole mám. Jsou to samá

vřesoviště, už jsem namaloval mnoho vřesovišť. Někteří lidé takové obrazy odmítají, protože jsou příliš ponuré, jiní ale, a vy k nim patříte, mají rádi právě to ponuré.“ Ale K. teď neměl smysl pro profesní zkušenosti toho žebráckého malíře. „Zabalte všechny obrazy,“ zvolal a skočil malíři do řeči, „zítra přijde můj sluha a vyzvedne je.“ „To není nutné,“ řekl malíř. „Doufám, že vám budu moci opatřit nosiče, který s vámi půjde hned.“ A konečně se naklonil přes postel a odemkl dveře. „Vstupte bez obav na postel,“ řekl malíř, „to dělá každý, kdo sem přichází.“ K. by ani bez té výzvy nebral ohledy, dokonce už postavil jednu nohu doprostřed peřiny, když se podíval otevřenými dveřmi ven a nohu zase stáhl. „Co je to?“ zeptal se malíře. „Čemu se divíte?“ zeptal se ten, sám zase udivený. „To jsou soudní kanceláře. Nevěděl jste, že tady jsou soudní kanceláře? Soudní kanceláře jsou přece skoro na každé půdě, proč by měly chybět zrovna tady? I můj ateliér vlastně patří k soudním kancelářím, soud mi ho ale dal k dispozici.“ K. se nelekl ani tak toho, že i tady našel soudní kanceláře, lekl se hlavně sám sebe, své neznalosti v soudních věcech. Jako základní pravidlo pro chování obžalovaného se mu jevilo být vždycky připraven, nikdy se nenechat překvapit, nedívat se bez tušení doprava, když vlevo vedle něj stojí soudce – a právě proti tomuto základnímu pravidlu se znovu a znovu prohřešoval. Před ním se táhla dlouhá chodba, ze které vanul vzduch, v porovnání s nímž byl vzduch v ateliéru osvěžující. Po obou stranách chodby byly postavené lavice, přesně tak jako v čekárně kanceláře, která byla příslušná pro K. Zdálo se, že pro zařízení kanceláří existují přesné předpisy. V tuto chvíli tu provoz se stranami nebyl příliš velký. Jeden muž tam napůl ležel, obličej měl na lavici zabořený do paží a zřejmě spal; jiný stál v pološeru na konci chodby. K. teď přelezl přes postel, malíř šel za ním s obrazy. Brzy potkali soudního sluhu – K. už teď poznával všechny soudní sluhy podle zlatého knoflíku, který měli na civilním obleku mezi obyčejnými knoflíky – a malíř mu dal příkaz, aby doprovodil K. s obrazy. K. se spíš potácel, než šel, kapesník si tiskl

k ústům. Byli už blízko u východu, když se jim naproti přihnala děvčata, kterých tedy K. také nebyl ušetřen. Zřejmě viděla, že se druhé dveře ateliéru otevřely, a šla oklikou, aby vnikla dovnitř z téhle strany. „Už vás nemohu doprovodit," zavolal malíř se smíchem pod náporem děvčat. „Na shledanou. A nerozmýšlejte se příliš dlouho!" K. se po něm ani neohlédl. Na ulici si vzal první povoz, který mu přišel do cesty. Záleželo mu na tom, aby se zbavil sluhy, jehož zlatý knoflík ho neustále bodal do očí, i když jinak nejspíš nikomu nebyl nápadný. Ve své ochotě si chtěl sluha ještě sednout na kozlík, K. ho ale vyhnal dolů. Poledne už dávno minulo, když K. dorazil před banku. Byl by rád nechal obrazy v povozu, ale bál se, že by mohl být při nějaké příležitosti nucen se jimi před malířem prokázat. Dal je proto odnést do kanceláře a zamkl je do nejspodnější zásuvky svého stolu, aby je aspoň na nejbližší dny uchránil před pohledy náměstka ředitele.

Kapitola osmá: Obchodník Block · Výpověď advokátovi

Nakonec se K. přece jen rozhodl, že advokátovi odejme zastupování. Pochybnosti, jestli je správné takhle jednat, se sice vykořenit nedaly, ale přesvědčení, že je to nutné, převážilo. To rozhodnutí odčerpalo K. v den, kdy chtěl jít k advokátovi, mnoho pracovní síly, pracoval obzvlášť pomalu, musel zůstat v kanceláři velmi dlouho, a bylo už po desáté, když konečně stál před advokátovými dveřmi. Ještě než zazvonil, uvažoval, jestli by nebylo lepší dát advokátovi výpověď telefonicky nebo dopisem, osobní rozhovor bude jistě velmi trapný. Přesto se ho K. nakonec nechtěl vzdát, při každém jiném způsobu výpovědi by ji advokát přijal mlčky nebo s několika formálními slovy, a K. by se, pokud by snad Leni něco nevyzvěděla, nikdy nedozvěděl, jak advokát výpověď přijal a jaké následky by pro K. ta výpověď podle advokátova nikoli nedůležitého mínění mohla mít. Kdyby však advokát seděl proti K. a výpověď ho překvapila, pak by K., i kdyby se z advokáta nedalo mnoho vylákat, snadno vyčetl z jeho tváře a z jeho chování všechno, co chtěl. Nebylo dokonce vyloučeno, že by ho advokát přesvědčil, že by přece jen bylo dobré nechat obhajobu jemu, a že by pak svou výpověď vzal zpátky.

První zazvonění u advokátových dveří bylo jako obvykle zbytečné. „Leni by mohla být čilejší," pomyslel si K. Ale už to byla výhoda, když se nevměšovala ta druhá strana, jak to obvykle dělala, ať už tím, že začal obtěžovat ten muž v županu, nebo někdo jiný. Zatímco K. podruhé

tiskl knoflík, ohlédl se po druhých dveřích, tentokrát však zůstaly zavřené i ony. Konečně se v kukátku advokátových dveří objevily dvě oči, ale nebyly to oči Leni. Někdo odemkl dveře, zatím se do nich však ještě opíral, zavolal zpátky do bytu: „Je to on," a teprve pak otevřel úplně. K. se do dveří tlačil, protože už slyšel, jak se za ním ve dveřích druhého bytu spěšně otáčí klíč v zámku. Když se tedy dveře před ním konečně otevřely, doslova vtrhl do předsíně a ještě viděl, jak chodbou, která vedla mezi pokoji, utíká v košili Leni, které platilo varovné zvolání toho, kdo otevřel. Chvilku se za ní díval a pak se ohlédl po tom, kdo mu otevřel. Byl to malý vyzáblý muž s plnovousem, v ruce držel svíčku. „Vy jste tu zaměstnán?" zeptal se K. „Ne," odpověděl muž, „já tu nejsem doma, advokát je jen můj zástupce, jsem tu kvůli jedné právní záležitosti." „Bez kabátu?" zeptal se K. a pohybem ruky ukázal na mužův nedostatečný oděv. „Ach, promiňte," řekl muž a posvítil si svíčkou sám na sebe, jako by sám poprvé viděl, v jakém stavu je. „Leni je vaše milenka?" zeptal se K. krátce. Stál s trochu rozkročenýma nohama, ruce, ve kterých držel klobouk, měl sepjaté za zády. Už jen tím, že měl na sobě silný svrchník, si připadal tomu hubenému mužíčkovi velmi nadřazený. „Ach bože," řekl mužíček a zdvihl jednu ruku před obličej v polekané obraně, „ne, ne, co si to myslíte?" „Vypadáte věrohodně," řekl K. s úsměvem, „přesto – pojďte." Pokynul mu kloboukem a nechal ho jít před sebou. „Jak se vlastně jmenujete?" zeptal se K. cestou. „Block, obchodník Block," řekl mužíček a při tomto představování se ke K. otočil, K. ho však nenechal zastavit. „Je to vaše skutečné jméno?" zeptal se K. „Jistě," zněla odpověď, „proč o tom pochybujete?" „Myslel jsem, že byste mohl mít důvod své jméno zamlčet," řekl K. Cítil se tak volně, jak se člověk jinak cítí jen tehdy, když v cizině mluví s nízkými lidmi, všechno, co se týká jeho samého, si nechává pro sebe, jen lhostejně mluví o zájmech těch druhých, tím je před nimi samými povyšuje, ale může je také podle libosti nechat padnout. U dveří advokátovy pracovny se K. zastavil, otevřel je a zavolal na obchodníka, který po-

slušně pokračoval dál: „Ne tak rychle, posviťte sem.“ K. si myslel, že by se tu mohla schovat Leni, nechal obchodníka prohledat všechny kouty, ale pokoj byl prázdný. Před obrazem soudce zadržel K. obchodníka zezadu za šle. „Znáte ho?“ zeptal se a ukázal ukazováčkem nahoru. Obchodník zvedl svíčku, zamžoural vzhůru a řekl: „Je to soudce.“ „Vysoký soudce?“ zeptal se K. a postavil se z boku před obchodníka, aby pozoroval, jaký dojem na něj obraz dělá. Obchodník obdivně vzhlížel nahoru. „Je to vysoký soudce,“ řekl. „Nemáte velký přehled,“ řekl K. „Mezi nižšími vyšetřujícími soudci je nejnižší.“ „Teď si vzpomínám,“ řekl obchodník a sklonil svíčku, „už jsem to taky slyšel.“ „No ovšem,“ zvolal K., „vždyť já zapomněl, samozřejmě jste to už musel slyšet.“ „Ale proč, proč?“ ptal se obchodník, zatímco se, poháněn rukama K., posunoval ke dveřím. Venku na chodbě řekl K.: „Vy přece víte, kde se Leni schovala?“ „Schovala?“ řekl obchodník, „ne, ale nejspíš bude v kuchyni a vaří advokátovi polévku.“ „Proč jste to neřekl hned?“ zeptal se K. „Chtěl jsem vás tam přece zavést, ale vy jste mě zase zavolal zpátky,“ odpověděl obchodník, jako by ho ty protichůdné rozkazy zmátly. „Asi si myslíte, že jste velmi chytrý,“ řekl K., „tak mě tedy veďte!“ V kuchyni K. ještě nikdy nebyl, byla překvapivě velká a bohatě vybavená. Jen sporák byl třikrát větší než obvyklé sporáky, ze zbytku nebylo vidět žádné podrobnosti, protože kuchyni teď osvětlovala jen malá lampa, která visela u vchodu. U sporáku stála Leni v bílé zástěře jako vždycky a vylévala vejce do hrnce, který stál na lihovém vařiči. „Dobrý večer, Josefe,“ řekla s pohledem stranou. „Dobrý večer,“ řekl K. a ukázal jednou rukou na židli, která stála opodál a na kterou si měl obchodník sednout, což také udělal. K. však přistoupil těsně za Leni, naklonil se jí přes rameno a zeptal se: „Kdo je ten muž?“ Leni objala K. jednou rukou, druhou rozkvedlávala polévku, přitáhla si ho dopředu k sobě a řekla: „Je to politováníhodný člověk, chudák obchodník, nějaký Block. Jen se na něj podívej.“ Oba se ohlédli. Obchodník seděl na židli, kam ho K. poslal, svíčku, jejíž světlo už teď nebylo potřeba, sfou-

kl a mačkal knot prsty, aby nekouřil. „Byla jsi v košili," řekl K. a rukou jí obrátil hlavu zpátky ke sporáku. Mlčela. „Je to tvůj milenec?" zeptal se K. Chtěla sáhnout po hrnci s polévkou, ale K. ji vzal za obě ruce a řekl: „No tak, odpověz!" Řekla: „Pojď do pracovny, všechno ti vysvětlím." „Ne," řekl K., „chci, abys mi to vysvětlila tady." Zavěsila se na něj a chtěla ho políbit. K. ji však odstrčil a řekl: „Nechci, abys mě ted líbala." „Josefe," řekla Leni a podívala se na K. prosebně, a přece otevřeně do očí, „snad nebudeš žárlit na pana Blocka." „Rudi," řekla pak a obrátila se k obchodníkovi, „tak mi přece pomoz, vidíš, že mě podezírají, nech tu svíčku." Člověk by si mohl myslet, že nedával pozor, ale byl úplně zasvěcený. „Taky nevím, proč byste měl žárlit," řekl ne zrovna pohotově. „Vlastně to taky nevím," řekl K. a s úsměvem se na obchodníka podíval. Leni se nahlas zasmála, využila nepozornosti K., aby se do něj zavěsila, a šeptala: „Teď ho nech, vždyť vidíš, jaký je to člověk. Trochu jsem se ho ujala, protože je to velký klient advokáta, z žádného jiného důvodu. A ty? Chceš ještě dnes mluvit s advokátem? Je dnes velmi nemocný, ale jestli chceš, přece tě ohlásím. Přes noc ale zůstaneš úplně jistě u mě. Taky jsi u nás tak dlouho nebyl, dokonce i advokát se na tebe ptal. Nezanedbávej ten proces! I já ti mám sdělit různé věci, které jsem se dozvěděla. Teď si ale nejdřív svlékni svrchník!" Pomohla mu ho svléknout, vzala mu klobouk, běžela s těmi věcmi do předsíně, aby je pověsila, pak zase přiběhla zpátky a podívala se na polévku. „Mám nejdřív ohlásit tebe, nebo mu nejdřív přinést polévku?" „Nejdřív ohlas mě," řekl K. Zlobil se, původně měl v úmyslu podrobně probrat s Leni svou záležitost, zvlášť tu výpověď, o které ještě nebylo rozhodnuto, přítomnost obchodníka mu však na to vzala chuť. Teď ale přece jen pokládal svou věc za příliš důležitou, než aby do ní snad rozhodujícím způsobem zasáhl tenhle malý obchodník, a tak zavolal Leni, která už byla na chodbě, zase zpátky. „Přines mu přece nejdřív tu polévku," řekl, „ať se posilní na rozhovor se mnou, bude to potřebovat." „Vy jste taky advokátův klient," řekl tiše ze svého

kouta obchodník, jako by to jen konstatoval. Nebylo to však dobře přijato. „Co je vám vlastně do toho?“ řekl K. a Leni řekla: „Budeš zticha.“ „Tak mu tedy nejdřív přinesu polévku,“ řekla Leni ke K. a nalila polévku na talíř. „Pak se jen musíme obávat, že brzy usne, po jídle brzy usíná.“ „To, co mu řeknu, ho udrží vzhůru,“ řekl K., chtěl pořád dávat najevo, že má v úmyslu s advokátem projednat něco důležitého, chtěl, aby se ho Leni zeptala, co to je, a teprve pak ji chtěl požádat o radu. Ona však jen přesně plnila vyslovené rozkazy. Když šla se šálkem kolem něho, úmyslně do něj jemně strčila a zašeptala: „Až sní polévku, hned tě ohlásím, abych tě měla co nejdřív zase zpátky.“ „Jen jdi,“ řekl K., „jen jdi.“ „Buď přece vlídnější,“ řekla a se šálkem v ruce se ve dveřích ještě jednou úplně otočila.

K. se za ní díval; teď bylo definitivně rozhodnuto, že advokát bude propuštěn, a bylo asi i lepší, že o tom předtím už nemohl s Leni mluvit; sotva měla dostatečný přehled o celku, jistě by mu to rozmlouvala, možná by K. tentokrát od výpovědi opravdu i odvrátila, on by dál zůstal v pochybnostech a neklidu, a nakonec by po nějaké době své rozhodnutí přece jen provedl, protože to rozhodnutí bylo až příliš naléhavé. Čím dřív se však provede, tím víc škody se odvrátí. Ostatně možná k tomu obchodník mohl něco říct.

K. se otočil; sotva si toho obchodník všiml, chtěl hned vstát. „Zůstaňte sedět,“ řekl K. a přitáhl si vedle něho židli. „Jste už dávným klientem advokáta?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl obchodník, „velmi dávným klientem.“ „Kolik let vás už vlastně zastupuje?“ zeptal se K. „Nevím, jak to myslíte,“ řekl obchodník, „v obchodních právních záležitostech – mám obchod s obilím – mě advokát zastupuje už od té doby, co jsem obchod převzal, tedy asi dvacet let, v mém vlastním procesu, na který asi narážíte, mě zastupuje taky od začátku, to už je víc než pět let. Ano, hodně přes pět let,“ dodal pak a vytáhl starou náprsní tašku, „tady mám všechno zapsané; jestli chcete, řeknu vám přesná data. Je těžké všechno si pamatovat. Můj proces trvá nejspíš už mno-

hem déle, začal krátce po smrti mé ženy, a to už je víc než pět a půl roku.“ K. se k němu přisunul blíž. „Advokát tedy přebírá i obyčejné právní věci?“ zeptal se. Toto spojení obchodů a právních věd připadalo K. neobyčejně uklidňující. „Jistě,“ řekl obchodník a pak ke K. zašeptal: „Říká se dokonce, že je v těchhle právních věcech zdatnější než v těch ostatních.“ Ale pak se zdálo, že toho, co řekl, lituje, položil K. ruku na rameno a řekl: „Velice vás prosím, neprozraďte mě.“ K. ho pro uklidnění poplácal po stehně a řekl: „Ne, nejsem žádný zrádce.“ „Je totiž mstivý,“ řekl obchodník. „Proti tak věrnému klientovi jistě nic neudělá,“ řekl K. „Ale ano,“ řekl obchodník, „když je rozčilený, nezná žádné rozdíly, ostatně mu vlastně věrný nejsem.“ „Jak to?“ zeptal se K. „Mám vám to svěřit?“ zeptal se obchodník pochybovačně. „Myslím, že smíte,“ řekl K. „Nuže,“ řekl obchodník, „svěřím vám to zčásti, ale vy mi taky musíte říct nějaké tajemství, abychom se vůči advokátovi navzájem drželi v šachu.“ „Jste velmi opatrný,“ řekl K., „ale řeknu vám tajemství, které vás úplně uklidní. V čem tedy spočívá vaše nevěra vůči advokátovi?“ „Já mám,“ řekl obchodník váhavě a tónem, jako by se přiznával k něčemu nečestnému, „já mám kromě něho ještě jiné advokáty.“ „To přece není nic tak zlého,“ řekl K. trochu zklamaně. „Tady ano,“ řekl obchodník, který od svého přiznání ještě těžce oddychoval, po poznámce K. však nabyl víc důvěry. „Není to dovoleno. A úplně nejméně je dovoleno brát si vedle takzvaného advokáta ještě pokoutní advokáty. A právě to jsem udělal, mám kromě něho ještě pět pokoutních advokátů.“ „Pět!“ zvolal K., teprve ten počet ho ohromil, „pět advokátů kromě tohohle?“ Obchodník přikývl: „Právě jednám ještě se šestým.“ „Ale k čemu potřebujete tolik advokátů?“ zeptal se K. „Potřebuju všechny,“ řekl obchodník. „Nechcete mi to vysvětlit?“ zeptal se K. „Rád,“ řekl obchodník. „Především přece nechci svůj proces prohrát, to je přece samozřejmé. Proto nesmím pustit ze zřetele nic, co by mi mohlo prospět; i když je naděje na prospěch v určitém případě jen docela malá, nesmím ji zavrhnout. Proto jsem na proces vynaložil

všechno, co mám. Tak jsem například ze svého obchodu stáhl všechny peníze, dřív kancelářské místnosti mého obchodu zabíraly skoro celé patro, dnes stačí malá komůrka v zadním traktu, kde pracuju s jedním učedníkem. Tenhle úpadek ovšem nezavinilo jen to, že jsem stáhl peníze, ale ještě víc to, že jsem stáhl svou pracovní sílu. Když chce člověk pro svůj proces něco dělat, může se zabývat jinými věcmi jen málo.“ „Vy tedy pracujete u soudu i sám?“ zeptal se K. „Právě o tom bych se rád něco dozvěděl.“ „O tom vám můžu povědět jen málo,“ řekl obchodník, „zpočátku jsem to sice taky zkoušel, ale brzy jsem toho zase nechal. Je to příliš vyčerpávající a nepřináší to mnoho úspěchu. Sám tam pracovat a vyjednávat se aspoň pro mě ukázalo jako naprosto nemožné. Vždyť už jen samo sezení a čekání je tam velká námaha. Vy přece sám znáte ten těžký vzduch v kancelářích.“ „Jak to, že víte, že jsem tam byl?“ zeptal se K. „Byl jsem zrovna v čekárně, když jste procházel.“ „To je ale náhoda!“ zvolal K. úplně zaujatý a docela zapomněl na dřívější směšnost obchodníka, „vy jste mě tedy viděl! Byl jste v čekárně, když jsem procházel. Ano, jednou jsem tam prošel.“ „Není to tak velká náhoda,“ řekl obchodník, „jsem tam skoro každý den.“ „Ted tam nejspíš budu muset chodit častěji i já,“ řekl K., „jen mě asi sotva ještě přijmou tak čestně jako tenkrát. Všichni vstali. Asi si mysleli, že jsem soudce.“ „Ne,“ řekl obchodník, „tenkrát jsme zdravili soudního sluhu. Že jste obžalovaný, to jsme věděli. Takové zprávy se šíří velmi rychle.“ „Tak vy jste to už věděli,“ řekl K., „pak vám ale moje chování možná připadalo povýšené. Nemluvilo se o tom?“ „Ne,“ řekl obchodník, „naopak. Ale to jsou hlouposti.“ „Jaké hlouposti?“ zeptal se K. „Proč se na to ptáte?“ řekl obchodník rozmrzele. „Zdá se, že lidi tam ještě neznáte, a možná to pochopíte nesprávně. Musíte uvážit, že v tomhle řízení se pořád znovu mluví o mnoha věcech, na které už rozum nestačí, člověk je na mnohé prostě příliš unavený a roztěkaný, a náhradou se uchyluje k pověrám. Mluvím o těch druhých, ale sám nejsem o nic lepší. Taková pověra je například to, že mnozí chtějí z obli-

čeje obžalovaného, zvlášť z kresby rtů, poznat, jak proces dopadne. Tihle lidé tedy tvrdili, že podle vašich rtů budete jistě a brzy odsouzen. Opakuju, je to směšná pověra a ve většině případů ji skutečnost také úplně vyvrátila, ale když člověk žije v té společnosti, je těžké ubránit se takovým názorům. Jen si pomyslete, jak silně taková pověra může působit. Vy jste tam přece jednoho oslovil, ne? Ale skoro vám nedokázal odpovědět. Důvodů ke zmatení je tam samozřejmě mnoho, ale jedním z nich byl i pohled na vaše rty. Později vyprávěl, že se mu zdálo, že na vašich rtech vidí i znamení svého vlastního odsouzení.“ „Moje rty?“ zeptal se K., vytáhl kapesní zrcátko a prohlížel se. „Na svých rtech nevidím nic zvláštního. A vy?“ „Já taky ne,“ řekl obchodník, „vůbec ne.“ „Jak jsou ti lidé pověrčiví,“ zvolal K. „Neříkal jsem to?“ zeptal se obchodník. „Stýkají se tedy spolu tolik a vyměňují si názory?“ řekl K. „Já jsem se dosud držel úplně stranou.“ „Obecně se spolu nestýkají,“ řekl obchodník, „to by nebylo možné, je jich přece tolik. Je také málo společných zájmů. Když se někdy v nějaké skupině vynoří víra ve společný zájem, brzy se ukáže jako omyl. Společně se proti soudu nedá nic prosadit. Každý případ se vyšetřuje zvlášť, je to přece ten nejpečlivější soud. Společně se tedy nedá nic prosadit, jen jednotlivec někdy něčeho dosáhne potají; teprve když je toho dosaženo, dozvědí se to ostatní; nikdo neví, jak se to stalo. Žádné společenství tedy neexistuje, sem tam se sice lidé sejdou v čekárnách, ale tam se toho moc neprobírá. Ty pověrčivé názory existují odedávna a množí se doslova samy od sebe.“ „Viděl jsem ty pány tam v čekárně,“ řekl K., „jejich čekání mi připadalo tak zbytečné.“ „Čekání není zbytečné,“ řekl obchodník, „zbytečné je jen samostatné zasahování. Už jsem řekl, že teď mám kromě tohohle ještě pět advokátů. Člověk by si přece myslel – já sám jsem si to zpočátku myslel –, že bych jim teď mohl věc úplně přenechat. To by ale bylo úplně špatně. Můžu jim ji přenechat méně, než kdybych měl jen jednoho. Tomu asi nerozumíte?“ „Ne,“ řekl K. a položil uklidňujícím gestem ruku na jeho ruku, aby obchodníkovi

zabránil v příliš rychlé řeči, „chtěl bych vás jen poprosit, abyste mluvil trochu pomaleji, jsou to přece samé velmi důležité věci a nemůžu vám dobře stačit.“ „Dobře, že mi to připomínáte,“ řekl obchodník, „vy jste přece nový, mladý. Váš proces je půl roku starý, že? Ano, slyšel jsem o tom. Tak mladý proces! Já ale o těch věcech přemýšlel už nesčíslněkrát, jsou pro mě tím nejsamozřejmějším na světě.“ „Asi jste rád, že váš proces už tak pokročil?“ zeptal se K., nechtěl se přímo zeptat, jak obchodníkovy záležitosti stojí. Ale ani nedostal jasnou odpověď. „Ano, valím svůj proces před sebou už pět let,“ řekl obchodník a sklonil hlavu, „to není malý výkon.“ Pak chvilku mlčel. K. naslouchal, jestli už Leni nejde. Na jedné straně nechtěl, aby přišla, protože se měl ještě na mnoho věcí zeptat a také nechtěl, aby ho Leni zastihla v tomhle důvěrném rozhovoru s obchodníkem, na druhé straně se ale zlobil, že navzdory jeho přítomnosti zůstává tak dlouho u advokáta, mnohem déle, než bylo potřeba k podání polévky. „Ještě si přesně vzpomínám na tu dobu,“ začal zase obchodník a K. byl hned samá pozornost, „kdy byl můj proces asi tak starý jako teď váš proces. Tenkrát jsem měl jen tohohle advokáta, ale nebyl jsem s ním moc spokojený.“ Tady se přece dozvím všechno, pomyslel si K. a horlivě pokyvoval hlavou, jako by tím mohl obchodníka povzbudit, aby řekl všechno, co stojí za to vědět. „Můj proces,“ pokračoval obchodník, „nešel kupředu, vyšetřování se sice konala, na každé jsem také přišel, shromažďoval jsem materiál, uložil jsem u soudu všechny své obchodní knihy, což, jak jsem se později dozvěděl, nebylo ani potřeba, pořád znovu jsem běhal k advokátovi, on také podal různá podání –“ „Různá podání?“ zeptal se K. „Ano, jistě,“ řekl obchodník. „To je pro mě velmi důležité,“ řekl K., „v mém případě pořád ještě pracuje na prvním podání. Ještě nic neudělal. Ted vidím, že mě hanebně zanedbává.“ „Že podání ještě není hotové, to může mít různé oprávněné důvody,“ řekl obchodník. „Ostatně u mých podání se později ukázalo, že byla úplně bezcenná. Jedno jsem díky vstřícnosti jednoho soudního úředníka dokonce sám četl. Bylo sice

učené, ale vlastně bez obsahu. Především hodně latiny, které nerozumím, pak celé stránky obecných dovolávání se soudu, pak lichotky jednotlivým určitým úředníkům, kteří sice nebyli jmenováni, ale které zasvěcený musel v každém případě uhodnout, pak advokátova sebechvála, přičemž se před soudem ponižoval přímo psím způsobem, a nakonec rozbory právních případů z dávných dob, které se prý mému podobaly. Ty rozbory byly ovšem, pokud jsem jim mohl stačit, velmi pečlivě udělané. Tím vším také nechci vynášet žádný soud o advokátově práci, také to podání, které jsem četl, bylo jen jedno z několika, v každém případě jsem ale, a o tom chci teď mluvit, tenkrát ve svém procesu nemohl vidět žádný pokrok.“ „Jaký pokrok jste vlastně chtěl vidět?“ zeptal se K. „Ptáte se docela rozumně,“ řekl obchodník s úsměvem, „v tomhle řízení lze pokroky vidět jen zřídka. Ale tenkrát jsem to nevěděl. Jsem obchodník a tenkrát jsem jím byl ještě mnohem víc než dnes, chtěl jsem mít hmatatelné pokroky, celé se to mělo chýlit ke konci nebo aspoň řádně stoupat vzhůru. Místo toho byly jen výslechy, většinou se stejným obsahem; odpovědi jsem měl připravené jako litanii; několikrát týdně chodili soudní poslové do mého obchodu, do mého bytu nebo kamkoli jinam, kde mě mohli zastihnout, to samozřejmě rušilo – dnes je to aspoň v tomhle ohledu mnohem lepší, telefonické zavolání mě ruší méně –, i mezi mými obchodními přáteli, ale zvlášť mezi mými příbuznými se začaly šířit pověsti o mém procesu, škody tedy byly ze všech stran, ale ani to nejmenší znamení nesvědčilo o tom, že by se v nejbližší době mělo konat byť jen první soudní jednání. Šel jsem tedy k advokátovi a stěžoval si. Dal mi sice dlouhá vysvětlení, ale rozhodně odmítl udělat něco v mém smyslu, nikdo prý nemá vliv na stanovení jednání, naléhat na to v podání – jak jsem to požadoval – je prý prostě neslýchané a zničilo by to mě i jeho. Pomyslel jsem si: co tenhle advokát nechce nebo nemůže, to jiný bude chtít a moct. Rozhlížel jsem se tedy po jiných advokátech. Chci to říct hned předem: žádný nepožadoval ani neprosadil stanovení hlavního líčení, je

to, ovšem s jednou výhradou, o které ještě budu mluvit, opravdu nemožné, v tomhle bodě mě tedy tenhle advokát neoklamal; jinak jsem ale nemusel litovat, že jsem se obrátil ještě na jiné advokáty. Asi jste už od doktora Hulda taky slyšel leccos o pokoutních advokátech, nejspíš vám je vylíčil jako velmi opovrženíhodné, a to oni opravdu jsou. Ovšem kdykoli o nich mluví a srovnává s nimi sebe a své kolegy, vždycky se mu vloudí malá chyba, na kterou vás chci jen tak mimochodem taky upozornit. Advokátům ze svého okruhu pak pro rozlišení vždycky říká ‚velcí advokáti'. To je chyba, ‚velkým' se samozřejmě může nazývat každý, komu se zlíbí, v tomhle případě ale přece rozhoduje jen soudní zvyklost. Podle ní jsou totiž kromě pokoutních advokátů ještě malí a velcí advokáti. Tenhle advokát a jeho kolegové jsou ovšem jen malí advokáti, ale velcí advokáti, o kterých jsem jen slyšel a které jsem nikdy neviděl, stojí hodností nesrovnatelně výš nad malými advokáty, než tihle nad opovrhovanými pokoutními advokáty." „Velcí advokáti?" zeptal se K. „Kdo to je? Jak se k nim člověk dostane?" „Vy jste tedy o nich ještě nikdy neslyšel," řekl obchodník. „Skoro není obžalovaného, který by o nich po tom, co se o nich dozvěděl, nějakou dobu nesnil. Radši se tím nenechte svést. Kdo jsou velcí advokáti, to nevím, a dostat se k nim se nejspíš vůbec nedá. Neznám žádný případ, o kterém by se dalo s jistotou říct, že by zasáhli. Někoho obhajují, ale vlastní vůlí se toho dosáhnout nedá, obhajují jen toho, koho obhajovat chtějí. Věc, které se ujmou, už ale musí být asi za nižším soudem. Jinak je lepší na ně nemyslet, protože jinak člověku porady s ostatními advokáty, jejich rady a jejich pomoc připadají tak odporné a zbytečné, sám jsem to zažil, že by nejradši všechno zahodil, lehl si doma do postele a o ničem už nechtěl slyšet. To by ale samozřejmě bylo zase to nejhloupější, a ani v posteli by člověk neměl dlouho klid." „Tenkrát jste tedy na velké advokáty nemyslel?" zeptal se K. „Ne dlouho," řekl obchodník a zase se usmál, „úplně se na ně bohužel zapomenout nedá,

zvlášť noc je takovým myšlenkám příznivá. Ale tenkrát jsem přece chtěl okamžité úspěchy, a proto jsem šel k pokoutním advokátům."

„Jak vy tu spolu sedíte," zvolala Leni, která se vrátila se šálkem a zůstala stát ve dveřích. Opravdu seděli těsně u sebe, při nejmenším pohybu museli narazit hlavami o sebe, obchodník, který kromě toho, že byl malý, ještě držel záda shrbená, přinutil K., aby se také hluboko sehnul, chtěl-li všechno slyšet. „Ještě chvilku," zavolal K. odmítavě na Leni a netrpělivě škubl rukou, kterou pořád ještě nechával ležet na obchodníkově ruce. „Chtěl, abych mu vyprávěl o svém procesu," řekl obchodník k Leni. „Jen vyprávěj, vyprávěj," řekla ona. Mluvila s obchodníkem laskavě, ale přece i blahosklonně. K. se to nelíbilo; jak ted poznal, měl ten muž přece jen jistou cenu, především měl zkušenosti, které dovedl dobře sdělit. Leni ho nejspíš posuzovala nesprávně. Rozmrzele přihlížel, jak Leni teď obchodníkovi vzala svíčku, kterou celou dobu pevně držel, otřela mu ruku svou zástěrou a pak si vedle něho klekla, aby seškrábala trochu vosku, který mu ze svíčky nakapal na kalhoty. „Chtěl jste mi vyprávět o pokoutních advokátech," řekl K. a bez dalšího slova odstrčil ruku Leni. „Co vlastně chceš?" zeptala se Leni, lehce K. plácla a pokračovala ve své práci. „Ano, o pokoutních advokátech," řekl obchodník a přejel si po čele, jako by přemýšlel. K. mu chtěl pomoci a řekl: „Chtěl jste mít okamžité úspěchy, a proto jste šel k pokoutním advokátům." „Docela správně," řekl obchodník, ale dál nepokračoval. „Možná o tom nechce mluvit před Leni," pomyslel si K., přemohl netrpělivost slyšet to další hned teď a už na něj dál nenaléhal.

„Ohlásila jsi mě?" zeptal se Leni. „Samozřejmě," řekla, „čeká na tebe. Teď nech Blocka být, s Blockem můžeš mluvit i později, vždyť tu zůstane." K. ještě váhal. „Vy tu zůstanete?" zeptal se obchodníka, chtěl jeho vlastní odpověď, nechtěl, aby Leni mluvila o obchodníkovi jako o někom nepřítomném, dnes byl vůči Leni plný skryté zlosti. A zase odpověděla jen Leni: „Často tu spí." „Spí tady?" zvolal K., myslel si, že

tu obchodník na něho jen počká, zatímco on rychle vyřídí rozhovor s advokátem, a pak že spolu odejdou a všechno důkladně a nerušeně proberou. „Ano," řekla Leni, „ne každého, Josefe, pustí advokát k sobě v libovolnou hodinu jako tebe. Zdá se, že se vůbec nedivíš tomu, že tě advokát přes svou nemoc přijímá ještě v jedenáct hodin v noci. Bereš to, co pro tebe dělají tvoji přátelé, přece jen jako až příliš samozřejmé. No, tvoji přátelé, nebo aspoň já, to dělají rádi. Nechci žádné jiné díky a také žádné jiné nepotřebuju, než abys mě měl rád." „Mít tě rád?" pomyslel si K. v prvním okamžiku, teprve pak mu prolétlo hlavou: „No ano, mám ji rád." Přesto řekl, a všechno ostatní pominul: „Přijímá mě, protože jsem jeho klient. Kdyby k tomu byla ještě potřeba cizí pomoc, musel by člověk na každém kroku zároveň žebrat a děkovat." „Jak je dnes zlý, viď?" zeptala se Leni obchodníka. „Teď jsem ten nepřítomný já," pomyslel si K. a skoro se rozzlobil i na obchodníka, když ten po Leni převzal její nezdvořilost a řekl: „Advokát ho přijímá ještě z jiných důvodů. Jeho případ je totiž zajímavější než ten můj. Kromě toho je ale jeho proces v začátcích, tedy nejspíš ještě není moc zamotaný, a tak se jím advokát ještě rád zabývá. Později to bude jiné." „Ano, ano," řekla Leni a se smíchem se na obchodníka podívala, „jak ten tlachá! Jemu totiž," přitom se obrátila ke K., „nesmíš vůbec nic věřit. Jak je milý, tak je upovídaný. Možná ho advokát i proto nemůže vystát. V každém případě ho přijímá, jen když má náladu. Už jsem se hodně snažila to změnit, ale není to možné. Jen si představ, někdy ohlásím Blocka, ale on ho přijme až třetí den potom. Když ale Block v tu dobu, kdy je zavolán, není na místě, je všechno ztraceno a musí být ohlášen znovu. Proto jsem Blockovi dovolila, aby tu spal, už se přece stalo, že na něj advokát v noci zvonil. Teď je tedy Block připravený i v noci. Ovšem ted se zase stává, že advokát, když se ukáže, že je Block tady, svůj příkaz pustit ho k sobě někdy odvolá." K. se tázavě podíval na obchodníka. Ten přikývl a řekl stejně otevřeně, jako předtím mluvil s K., snad byl zahanbením roztržitý: „Ano, člověk se později stane na svém advoká-

tovi velmi závislým.“ „Vždyť si stěžuje jen naoko,“ řekla Leni. „Spí tu moc rád, jak se mi už často přiznal.“ Šla k malým dveřím a otevřela je dokořán. „Chceš vidět jeho ložnici?“ zeptala se, K. tam šel a z prahu se díval do nízké místnosti bez okna, kterou úplně vyplňovala úzká postel. Do té postele se muselo lézt přes pelest. U hlavy postele byl ve zdi výklenek, tam stála úzkostlivě srovnaná svíčka, kalamář a pero a také svazek papírů, nejspíš spisy k procesu. „Vy spíte v pokojíku pro služku?“ zeptal se K. a otočil se zpátky k obchodníkovi. „Leni mi ho přenechala,“ odpověděl obchodník, „je to velmi výhodné.“ K. se na něj dlouho díval; první dojem, který z obchodníka měl, byl možná přece jen ten správný; zkušenosti měl, protože jeho proces trval už dlouho, ale za ty zkušenosti draze zaplatil. Najednou K. pohled na obchodníka už nesnesl. „Tak ho přece ulož do postele,“ zavolal na Leni, která ho, jak se zdálo, vůbec nechápala. Sám ale chtěl jít k advokátovi a výpovědí se zbavit nejen advokáta, ale i Leni a obchodníka. Ale ještě než došel ke dveřím, oslovil ho obchodník tichým hlasem: „Pane prokuristo,“ K. se otočil se zlou tváří. „Zapomněl jste na svůj slib,“ řekl obchodník a prosebně se ke K. ze svého místa natáhl. „Chtěl jste mi také říct nějaké tajemství.“ „Opravdu,“ řekl K. a přelétl pohledem i Leni, která se na něj pozorně dívala, „tak poslouchejte: ovšem už to skoro žádné tajemství není. Jdu teď k advokátovi, abych ho propustil.“ „Propustí ho,“ zvolal obchodník, vyskočil ze židle a se zdviženýma rukama pobíhal po kuchyni. Pořád znovu volal: „Propustí advokáta.“ Leni se chtěla hned vrhnout na K., ale obchodník se jí připletl do cesty, za což ho pěstmi udeřila. Ještě s rukama zaťatýma v pěst pak běžela za K., který ale měl velký náskok. Už vstoupil do advokátova pokoje, když ho Leni dostihla. Dveře za sebou pevně zavřel, ale Leni, která nohou držela křídlo dveří otevřené, ho chytila za paži a chtěla ho táhnout zpátky. On jí však zápěstí stiskl tak silně, že ho s povzdechem musela pustit. Vstoupit do pokoje se hned neodvážila, K. však dveře zamkl na klíč.

„Čekám na vás už velmi dlouho," řekl advokát z postele, položil na noční stolek listinu, kterou četl při světle svíčky, a nasadil si brýle, kterými se na K. ostře podíval. Místo aby se omluvil, řekl K.: „Brzy zase odejdu." Advokát poznámku K. přešel bez povšimnutí, protože to nebyla omluva, a řekl: „Příště vás v takhle pozdní hodinu už k sobě nepustím." „To vychází vstříc mé žádosti," řekl K. Advokát se na něj tázavě podíval. „Posaďte se," řekl. „Když si to přejete," řekl K., přitáhl si k nočnímu stolku křeslo a posadil se. „Zdálo se mi, že jste zamkl dveře," řekl advokát. „Ano," řekl K., „bylo to kvůli Leni." Neměl v úmyslu kohokoli šetřit. Advokát se však zeptal: „Byla zase dotěrná?" „Dotěrná?" zeptal se K. „Ano," řekl advokát, přitom se zasmál, dostal záchvat kašle, a když přešel, začal se zase smát. „Vy jste si přece její dotěrnosti už jistě všiml," řekl tázavě a poklepal K. na ruku, kterou K. roztržitě opíral o noční stolek a kterou teď rychle stáhl. „Nepřikládáte tomu velký význam," řekl advokát, když K. mlčel, „tím lépe. Jinak bych se vám možná musel omluvit. Je to jedna zvláštnost Leni, kterou jsem jí ostatně už dávno odpustil a o které bych ani nemluvil, kdybyste právě teď nezamkl dveře. Tahle zvláštnost – vám bych ji ovšem měl asi vysvětlovat nejméně, ale díváte se na mě tak zaraženě, a proto to dělám –, tahle zvláštnost spočívá v tom, že Leni připadá většina obžalovaných krásná. Lpí na všech, miluje všechny, a zdá se ovšem, že ji také všichni milují; aby mě pobavila, vypráví mi pak o tom někdy, když jí to dovolím. Nejsem tím vším tak udivený, jak se zdá, že jste vy. Když má člověk pro to ten správný pohled, připadají mu obžalovaní opravdu často krásní. To je ovšem pozoruhodný, svým způsobem přírodovědný jev. Následkem obžaloby samozřejmě nenastává nějaká zřetelná, přesně určitelná změna vzhledu. Není to přece jako v jiných soudních věcech, většina zůstává u svého obvyklého způsobu života, a když mají dobrého advokáta, který se o ně stará, proces je příliš neomezuje. Přesto ti, kdo v tom mají zkušenost, dokážou v sebevětším davu poznat obžalované jednoho po druhém. Podle čeho? zeptáte se. Moje od-

pověď vás neuspokojí. Obžalovaní jsou prostě nejkrásnější. Nemůže to být vina, co je dělá krásnými, protože – tak musím mluvit aspoň já jako advokát – vinni přece nejsou všichni, nemůže to být ani spravedlivý trest, co je už teď dělá krásnými, protože potrestáni přece nejsou všichni, může to tedy záviset jen na řízení, které proti nim bylo zahájeno a které na nich nějak lpí. Ovšem mezi krásnými jsou i obzvlášť krásní. Krásní jsou ale všichni, i Block, ten ubohý červ."

Když advokát domluvil, byl K. úplně klidný, k posledním slovům dokonce nápadně pokýval hlavou, a tak sám sobě potvrdil svůj starý názor, podle kterého se ho advokát vždycky, a tak i tentokrát, snažil obecnými sděleními, která k věci nepatřila, rozptýlit a odvést od hlavní otázky, co pro věc K. skutečně vykonal. Advokát zřejmě poznal, že mu K. tentokrát klade větší odpor než jindy, protože teď zmlkl, aby dal K. možnost promluvit sám, a když K. zůstal němý, zeptal se pak: „Přišel jste dnes ke mně s nějakým určitým úmyslem?" „Ano," řekl K. a rukou trochu zaclonil svíčku, aby advokáta lépe viděl, „chtěl jsem vám říct, že vám dnešním dnem odnímám své zastupování." „Rozumím vám správně?" zeptal se advokát, napůl se v posteli zvedl a opřel se jednou rukou o polštáře. „Předpokládám," řekl K., který tam seděl napjatě vzpřímený, jako by číhal. „Nuže, můžeme probrat i tenhle plán," řekl advokát po chvilce. „Už to není plán," řekl K. „Možná," řekl advokát, „přesto ale nic neuspěchejme." Použil slovo „my", jako by neměl v úmyslu K. pustit, a jako by chtěl, když už nesmí být jeho zástupcem, zůstat aspoň jeho rádcem. „Není to uspěchané," řekl K., pomalu vstal a postavil se za své křeslo, „je to dobře promyšlené, a možná dokonce příliš dlouho. To rozhodnutí je konečné." „Pak mi dovolte jen ještě několik slov," řekl advokát, odhrnul peřinu a posadil se na kraj postele. Jeho nahé nohy porostlé bílými chlupy se třásly zimou. Požádal K., aby mu podal z kanape deku. K. přinesl deku a řekl: „Zcela zbytečně se vystavujete nachlazení." „Ten důvod je dost důležitý," řekl advokát, zatímco si zahaloval horní polovinu těla peřinou a pak si balil

nohy do deky. „Váš strýc je můj přítel a také vy jste mi během času přirostl k srdci. Otevřeně se k tomu přiznávám. Nemusím se za to stydět.“ Tyhle dojemné řeči starého muže byly K. velmi nevítané, protože ho nutily k podrobnějšímu vysvětlení, kterému by se byl rád vyhnul, a navíc ho mátly, jak si otevřeně přiznával, i když jeho rozhodnutí ovšem nikdy zvrátit nemohly. „Děkuju vám za vaše přátelské smýšlení,“ řekl, „uznávám také, že jste se mé věci ujal tolik, kolik je vám možné a kolik se vám zdá pro mě výhodné. Já jsem však v poslední době nabyl přesvědčení, že to nestačí. Samozřejmě se nikdy nebudu pokoušet přesvědčit o svém názoru vás, muže o tolik staršího a zkušenějšího; jestli jsem se o to někdy bezděčně pokusil, odpusťte mi, ta věc je ale, jak jste se sám vyjádřil, dost důležitá a podle mého přesvědčení je nutné zasáhnout do procesu mnohem rázněji, než se dosud stalo.“ „Rozumím vám,“ řekl advokát, „jste netrpělivý.“ „Nejsem netrpělivý,“ řekl K. trochu podrážděně a už tolik nedbal na svá slova. „Při mé první návštěvě, když jsem k vám přišel se strýcem, jste si asi všiml, že mi na procesu moc nezáleželo; kdyby mi ho jaksi násilím nepřipomínali, úplně bych na něj zapomněl. Ale strýc trval na tom, abych vám předal své zastupování, udělal jsem to, abych mu vyhověl. A teď by se přece bylo dalo čekat, že mi proces bude připadat ještě lehčí než dosud, vždyť advokátovi se zastupování předává proto, aby se ze sebe břímě procesu trochu svalilo. Stal se však opak. Nikdy dřív jsem neměl kvůli procesu tak velké starosti jako od té doby, co mě zastupujete. Když jsem byl sám, nepodnikal jsem ve své věci nic, ale skoro jsem to necítil, teď jsem naproti tomu měl zástupce, všechno bylo zařízeno tak, aby se něco stalo, neustále a stále napjatěji jsem čekal, že zasáhnete, ale nestalo se to. Dostával jsem od vás ovšem různá sdělení o soudu, která bych možná nemohl dostat od nikoho jiného. Ale to mi nemůže stačit, když se mi teď proces doslova potají dere stále blíž k tělu.“ K. odstrčil křeslo od sebe a stál vzpřímeně, ruce v kapsách kabátu. „Od určitého okamžiku praxe,“ řekl advokát tiše a klidně, „se už nepřihodí

nic podstatně nového. Kolik stran už v podobných stadiích procesů stálo podobně jako vy přede mnou a mluvilo podobně.“ „Pak měly,“ řekl K., „všechny ty podobné strany stejně pravdu jako já. To mě vůbec nevyvrací.“ „Tím jsem vás nechtěl vyvracet,“ řekl advokát, „chtěl jsem ale ještě dodat, že bych od vás byl čekal víc soudnosti než od jiných, zvlášť když jsem vám dal víc nahlédnout do soudnictví a do své činnosti, než to jinak u stran dělám. A teď musím vidět, že ke mně přes to všechno nemáte dost důvěry. Neulehčujete mi to.“ Jak se advokát před K. ponižoval! Bez jakéhokoli ohledu na stavovskou čest, která je jistě právě v tomhle bodě nejcitlivější. A proč to dělal? Byl přece podle všeho velmi zaměstnaný advokát a navíc bohatý muž, samo o sobě mu nemohlo příliš záležet ani na ušlém výdělku, ani na ztrátě jednoho klienta. Kromě toho byl churavý a sám by měl dbát na to, aby mu práce ubylo. A přesto ho tak pevně držel! Proč? Byla to osobní náklonnost ke strýci, nebo pokládal proces K. opravdu za tak mimořádný a doufal, že se v něm vyznamená, buď pro K., nebo – tuhle možnost nebylo nikdy možné vyloučit – pro přátele u soudu? Na něm samém nebylo nic poznat, jakkoli bezohledně zkoumavě se na něj K. díval. Dalo by se skoro předpokládat, že s úmyslně uzavřeným výrazem čeká na účinek svých slov. Ale mlčení K. si zjevně vykládal až příliš příznivě pro sebe, když teď pokračoval: „Asi jste si všiml, že mám sice velkou kancelář, ale nezaměstnávám žádné pomocníky. Dřív to bylo jinak, byla doba, kdy pro mě pracovalo několik mladých právníků, dnes pracuju sám. Souvisí to zčásti se změnou mé praxe, protože jsem se stále víc omezoval na právní věci, jako je ta vaše, zčásti se stále hlubším poznáním, kterého jsem o těchto právních věcech nabyl. Zjistil jsem, že tuhle práci nesmím přenechat nikomu, nechci-li se prohřešit na svých klientech a na úkolu, který jsem převzal. Rozhodnutí odvádět všechnu práci sám však mělo přirozené následky: musel jsem odmítat skoro všechny žádosti o zastupování a mohl jsem vyhovět jen těm, které mi byly obzvlášť blízké – no, je přece dost tvorů, a dokonce docela nablíz-

ku, kteří se vrhnou na každý drobek, který odhodím. A kromě toho jsem z přepracování onemocněl. Ale přesto svého rozhodnutí nelituju, je možné, že jsem měl odmítnout víc zastupování, než jsem odmítl, ale že jsem se převzatým procesům úplně oddal, to se ukázalo jako bezpodmínečně nutné a odměnily to úspěchy. Jednou jsem v jednom spise našel velmi pěkně vyjádřený rozdíl, který je mezi zastupováním v obyčejných právních věcech a zastupováním v těchto právních věcech. Stálo tam: jeden advokát vede svého klienta k rozsudku na nitce, ten druhý ale svého klienta hned zvedne na ramena a nese ho, aniž ho postaví na zem, k rozsudku a ještě dál. Tak to je. Ale nebylo docela správné, když jsem řekl, že tu velkou práci nikdy nelituju. Když se jí, jako ve vašem případě, tak úplně nerozumí, pak, no pak skoro lituju." Ty řeči K. spíš naplnily netrpělivostí, než aby ho přesvědčily. Měl dojem, že nějak z advokátova tónu slyší, co ho čeká, kdyby povolil, zase by začalo utěšování, odkazy na postupující podání, na zlepšenou náladu soudních úředníků, ale také na velké potíže, které se práci stavějí do cesty – zkrátka všechno, co znal až do omrzení, by se vytáhlo, aby K. zase klamalo neurčitými nadějemi a trýznilo neurčitými hrozbami. Tomu se muselo definitivně zabránit, proto řekl: „Co chcete v mé věci podniknout, když si zastupování ponecháte?" Advokát se podrobil i téhle urážlivé otázce a odpověděl: „Pokračovat v tom, co jsem pro vás už podnikl." „Však jsem to věděl," řekl K., „teď je ale každé další slovo zbytečné." „Udělám ještě jeden pokus," řekl advokát, jako by se to, co K. rozčilovalo, nedělo K., ale jemu. „Mám totiž podezření, že ke špatnému posuzování mé právní pomoci, ale i k vašemu ostatnímu chování vás svádí to, že se s vámi, ačkoli jste obžalovaný, zachází příliš dobře, nebo správněji řečeno nedbale, zdánlivě nedbale. I to má svůj důvod; často je lepší být v řetězech než volný. Ale přece bych vám chtěl ukázat, jak se zachází s jinými obžalovanými, možná se vám podaří si z toho vzít ponaučení. Teď si totiž zavolám Blocka, odemkněte dveře a sedněte si tady vedle nočního stolku." „Rád," řekl K. a udělal, co ad-

vokát žádal; učit se byl vždycky ochoten. Aby se ale pro každý případ pojistil, zeptal se ještě: „Ale vzal jste na vědomí, že vám odnímám své zastupování?“ „Ano,“ řekl advokát, „ale dnes to ještě můžete vzít zpátky.“ Zase si lehl do postele, přetáhl si peřinu až ke kolenům a obrátil se ke zdi. Pak zazvonil.

Skoro zároveň se zazvoněním se objevila Leni, rychlými pohledy se snažila zjistit, co se stalo; že K. tiše sedí u advokátovy postele, ji zřejmě uklidnilo. S úsměvem pokývla ke K., který se na ni strnule díval. „Přiveď Blocka,“ řekl advokát. Místo aby ho ale přivedla, vyšla jen přede dveře, zavolala: „Blocku! K advokátovi!“ a pak, nejspíš proto, že advokát zůstával obrácený ke zdi a o nic se nestaral, vklouzla za křeslo K. Od té chvíle ho rušila tím, že se nakláněla přes opěradlo křesla, nebo mu rukama, ovšem velmi něžně a opatrně, projížděla vlasy a hladila ho po tvářích. Nakonec se jí v tom K. snažil zabránit tím, že ji chytil za jednu ruku, kterou mu po jistém zdráhání přenechala.

Block přišel na zavolání hned, zůstal ale stát přede dveřmi a zdálo se, že uvažuje, jestli má vstoupit. Zvedl obočí a naklonil hlavu, jako by naslouchal, jestli se rozkaz, aby šel k advokátovi, zopakuje. K. ho mohl povzbudit, aby vstoupil, ale předsevzal si, že definitivně skoncuje nejen s advokátem, ale se vším, co tu v bytě bylo, a proto se ani nehnul. Také Leni mlčela. Block zpozoroval, že ho aspoň nikdo nevyhání, a vstoupil po špičkách, s napjatou tváří a s rukama křečovitě sepjatýma za zády. Dveře nechal otevřené pro případný ústup. Na K. se vůbec nepodíval, díval se jen na vysokou peřinu, pod kterou advokát, protože se přisunul docela těsně ke zdi, nebyl ani vidět. Tu se ale ozval jeho hlas: „Block je tady?“ zeptal se. Ta otázka dala Blockovi, který už se posunul hodný kus dál, doslova ránu do prsou a pak jednu do zad, zapotácel se, zůstal stát hluboce shrbený a řekl: „K službám.“ „Co chceš?“ zeptal se advokát, „přicházíš nevhod.“ „Nebyl jsem zavolán?“ zeptal se Block spíš sám sebe než advokáta, držel ruce před sebou na ochranu a byl připravený utéct. „Byl jsi zavolán,“ řekl advokát, „přesto

přicházíš nevhod.“ A po přestávce dodal: „Přicházíš vždycky nevhod.“ Od chvíle, kdy advokát promluvil, už se Block na postel nedíval, spíš zíral někam do kouta a jen naslouchal, jako by pohled, který na něj ten, kdo mluvil, vrhal stranou, byl příliš oslnivý, než aby ho dokázal snést. Ale i naslouchat bylo těžké, protože advokát mluvil do zdi, a to tiše a rychle. „Chcete, abych odešel?“ zeptal se Block. „Když už jsi tady,“ řekl advokát. „Zůstaň!“ Člověk by si mohl myslet, že advokát nesplnil Blockovo přání, ale že mu snad pohrozil výpraskem, protože ted se Block opravdu začal třást. „Byl jsem včera,“ řekl advokát, „u třetího soudce, svého přítele, a pozvolna jsem stočil řeč na tebe. Chceš vědět, co řekl?“ „Ach prosím,“ řekl Block. Protože advokát hned neodpověděl, zopakoval Block prosbu ještě jednou a sklonil se, jako by chtěl pokleknout. Tu se na něj ale K. obořil: „Co to děláš?“ zvolal. Protože mu v tom zvolání chtěla Leni zabránit, chytil i její druhou ruku. Nebyl to stisk lásky, kterým ji držel, ona také často vzdychala a snažila se mu ruce vykroutit. Za zvolání K. byl však potrestán Block, protože se ho advokát zeptal: „Kdo je vlastně tvůj advokát?“ „Vy,“ řekl Block. „A kromě mě?“ zeptal se advokát. „Nikdo kromě vás,“ řekl Block. „Tak taky nikoho jiného neposlouchej,“ řekl advokát. Block to plně uznal, měřil si K. zlými pohledy a prudce proti němu vrtěl hlavou. Kdyby se to chování přeložilo do slov, byly by to hrubé nadávky. S tímhle člověkem chtěl K. přátelsky mluvit o své vlastní věci! „Už tě nebudu rušit,“ řekl K. opřený v křesle. „Klekni si, nebo lez po čtyřech, dělej, co chceš, nebudu si toho všímat.“ Ale Block přece jen měl smysl pro čest, aspoň vůči K., protože šel na něj a máchal pěstmi a křičel tak hlasitě, jak se jen v advokátově blízkosti odvážil: „Takhle se mnou mluvit nesmíte, to není dovoleno. Proč mě urážíte? A ještě k tomu tady před panem advokátem, kde jsme my dva, vy i já, trpěni jen z milosrdenství? Nejste o nic lepší člověk než já, protože jste také obžalovaný a také máte proces. Jestli jste ale přesto ještě pán, pak jsem úplně stejný pán, ne-li ještě větší. A chci, aby se mnou tak bylo také mluveno, a právě od vás.

Jestli si ale myslíte, že máte přednost, protože tady smíte sedět a klidně poslouchat, zatímco já, jak se vyjadřujete, lezu po čtyřech, pak vám připomenu staré právnické rčení: pro podezřelého je pohyb lepší než klid, protože ten, kdo odpočívá, může být vždycky, aniž o tom ví, na misce vah a vážen se svými hříchy.“ K. nic neřekl, jen nehybnýma očima žasl nad tím zmateným člověkem. Jaké změny se s ním jen už během poslední hodiny udály! Byl to proces, co jím tak zmítalo sem a tam a nedovolilo mu poznat, kde je přítel a kde nepřítel? Copak neviděl, že ho advokát úmyslně ponižuje a že tentokrát nemá za cíl nic jiného, než se před K. chlubit svou mocí a tím si snad podrobit i K.? Jestli to ale Block nebyl schopen poznat, nebo jestli se advokáta bál tolik, že mu to poznání nemohlo pomoci, jak to, že byl zase tak chytrý nebo tak smělý, že advokáta podváděl a zamlčoval mu, že kromě něho pro sebe nechává pracovat ještě jiné advokáty? A jak se odvažoval napadnout K., když ten mohl hned prozradit jeho tajemství? Ale odvážil se ještě víc, šel k advokátově posteli a začal si i tam na K. stěžovat: „Pane advokáte,“ řekl, „slyšel jste, jak se mnou ten muž mluvil? Hodiny jeho procesu se dají ještě spočítat, a už chce mně, muži, který je v procesu pět let, udílet dobré rady. Dokonce mi nadává. Nic neví a nadává mně, který jsem, nakolik mé slabé síly stačí, důkladně studoval, co vyžaduje slušnost, povinnost a soudní zvyklost.“ „Nevšímej si nikoho,“ řekl advokát, „a dělej, co se ti zdá správné.“ „Jistě,“ řekl Block, jako by si sám dodával odvahy, a s krátkým pohledem stranou si teď klekl těsně u postele. „Už klečím, můj advokáte,“ řekl. Advokát však mlčel. Block opatrně hladil jednou rukou peřinu. V tichu, které teď vládlo, řekla Leni, když se vyprostila z rukou K.: „Bolí mě to. Pusť mě. Jdu k Blockovi.“ Šla tam a posadila se na kraj postele. Block měl z jejího příchodu velkou radost, hned ji živými, ale němými znameními prosil, aby se za něj u advokáta přimluvila. Zřejmě advokátova sdělení velmi naléhavě potřeboval, ale možná jen proto, aby je nechal využít svými ostatními advokáty. Leni zřejmě přesně věděla, jak se dá

advokát obměkčit, ukázala na advokátovu ruku a našpulila rty jako k polibku. Block hned ruku políbil a na výzvu Leni to ještě dvakrát zopakoval. Ale advokát pořád mlčel. Tu se Leni naklonila nad advokáta, když se tak natáhla, ukázala se krásná stavba jejího těla, a hluboko skloněná k jeho tváři ho hladila po dlouhých bílých vlasech. To z něho přece jen vynutilo odpověď. „Váhám, jestli mu to mám sdělit," řekl advokát a bylo vidět, jak trochu vrtí hlavou, snad aby si víc užil tlaku ruky Leni. Block naslouchal se skloněnou hlavou, jako by tím nasloucháním porušoval nějaký zákaz. „Proč tedy váháš?" zeptala se Leni. K. měl pocit, jako by poslouchal nacvičený rozhovor, který se už často opakoval, který se ještě často bude opakovat a který jen pro Blocka nemohl ztratit svou novost. „Jak se dnes choval?" zeptal se advokát místo odpovědi. Než se k tomu Leni vyjádřila, podívala se dolů na Blocka a chvilku pozorovala, jak k ní zvedá ruce a prosebně je o sebe tře. Nakonec vážně přikývla, obrátila se k advokátovi a řekla: „Byl klidný a pilný." Starý obchodník, muž s dlouhými vousy, prosil mladé děvče o příznivé vysvědčení. I kdyby přitom měl postranní úmysly, nic ho v očích bližního nemohlo ospravedlnit. Ponižoval skoro i toho, kdo se díval. Tak tedy působila advokátova metoda, které K. naštěstí nebyl vystaven dost dlouho: klient nakonec zapomněl na celý svět a doufal jen v to, že se po tomhle scestí dovleče až ke konci procesu. To už nebyl klient, to byl advokátův pes. Kdyby mu advokát poručil, aby zalezl pod postel jako do psí boudy a odtamtud štěkal, udělal by to s chutí. K. naslouchal zkoumavě a povzneseně, jako by měl za úkol všechno, co se tu mluvilo, přesně v sobě zachytit, na vyšším místě to oznámit a podat o tom zprávu. „Co dělal celý den?" zeptal se advokát. „Zamkla jsem ho," řekla Leni, „aby mě nerušil při práci, v pokojíku pro služku, kde se ostatně obvykle zdržuje. Škvírou jsem se mohla čas od času podívat, co dělá. Pořád klečel na posteli, spisy, které jsi mu půjčil, měl otevřené na okenním parapetu a četl v nich. To na mě udělalo dobrý dojem; okno totiž vede jen do světlíku a skoro nedává světlo. Že Block

přesto četl, mi ukázalo, jak je poslušný.“ „Jsem rád, že to slyším,“ řekl advokát. „Ale četl také s porozuměním?“ Block během toho rozhovoru neustále pohyboval rty, zřejmě formuloval odpovědi, které od Leni doufal uslyšet. „Na to samozřejmě,“ řekla Leni, „nemůžu s jistotou odpovědět. V každém případě jsem viděla, že četl důkladně. Celý den četl tutéž stránku a při čtení vedl prst podél řádků. Pokaždé, když jsem se na něj podívala, vzdychl, jako by mu to čtení dělalo velkou námahu. Spisy, které jsi mu půjčil, jsou nejspíš těžko srozumitelné.“ „Ano,“ řekl advokát, „to ovšem jsou. Taky si nemyslím, že by z nich něčemu rozuměl. Mají mu jen dát tušení o tom, jak těžký je boj, který vedu za jeho obhajobu. A pro koho vedu ten těžký boj? Pro – je to skoro k smíchu to vyslovit – pro Blocka. I to, co to znamená, se má naučit chápat. Studoval bez přestání?“ „Skoro bez přestání,“ odpověděla Leni, „jen jednou mě poprosil o vodu k pití. Tak jsem mu podala sklenici vikýřem. V osm hodin jsem ho pak pustila ven a dala mu něco k jídlu.“ Block přelétl K. pohledem stranou, jako by se tu o něm vyprávělo něco chvályhodného, co musí udělat dojem i na K. Zdálo se, že teď má dobré naděje, pohyboval se volněji a posunoval se na kolenou sem a tam. O to zřetelnější bylo, jak strnul při dalších advokátových slovech. „Chválíš ho,“ řekl advokát. „Ale právě to mi ztěžuje mluvit. Soudce se totiž nevyjádřil příznivě, ani o Blockovi samém, ani o jeho procesu.“ „Nepříznivě?“ zeptala se Leni. „Jak je to možné?“ Block se na ni podíval tak napjatým pohledem, jako by jí přisuzoval schopnost obrátit teď ještě dávno vyslovená soudcova slova v jeho prospěch. „Nepříznivě,“ řekl advokát. „Byl dokonce nepříjemně dotčen, když jsem začal mluvit o Blockovi. Nemluvte o Blockovi, řekl. Je to můj klient, řekl jsem. Necháváte se zneužívat, řekl. Nepokládám jeho věc za ztracenou, řekl jsem. Necháváte se zneužívat, zopakoval. Nevěřím tomu, řekl jsem. Block je v procesu pilný a pořád jde po své věci. Skoro u mě bydlí, aby byl vždycky v obraze. Takovou horlivost člověk nenajde vždycky. Jistě, osobně není příjemný, má ošklivé způsoby a je špinavý,

ale po procesní stránce je bezúhonný. Řekl jsem bezúhonný, úmyslně jsem přeháněl. Na to řekl: Block je jen chytrý. Nashromáždil mnoho zkušeností a umí proces protahovat. Ale jeho nevědomost je ještě mnohem větší než jeho chytrost. Co by asi řekl, kdyby se dozvěděl, že jeho proces ještě vůbec nezačal, kdyby mu někdo řekl, že ještě ani nezaznělo znamení zvonem k začátku procesu? Klid, Blocku," řekl advokát, protože se Block právě začal na nejistých kolenou zvedat a chtěl zřejmě poprosit o vysvětlení. Bylo to teď poprvé, co se advokát obrátil podrobnějšími slovy přímo na Blocka. Unavenýma očima se díval napůl bezcílně, napůl dolů na Blocka, který pod tím pohledem zase pomalu klesl zpátky na kolena. „Tenhle soudcův výrok pro tebe nemá vůbec žádný význam," řekl advokát. „Neděs se přece při každém slově. Jestli se to bude opakovat, nebudu ti už prozrazovat vůbec nic. Člověk nemůže začít žádnou větu, aniž by ses na něj díval, jako by teď přicházel tvůj konečný rozsudek. Styď se tady před mým klientem! Také otřásáš důvěrou, kterou ve mě má. Co vlastně chceš? Ještě žiješ, ještě jsi pod mou ochranou. Nesmyslný strach! Někde jsi četl, že konečný rozsudek v některých případech přijde nečekaně, z libovolných úst v libovolnou dobu. S mnoha výhradami je to ovšem pravda, stejně pravda je ale také, že se mi tvůj strach protiví a že v něm vidím nedostatek nutné důvěry. Co jsem vlastně řekl? Zopakoval jsem výrok jednoho soudce. Víš, že různé názory se kolem řízení hromadí až do neproniknutelnosti. Tenhle soudce například klade začátek řízení do jiné doby než já. Rozdíl v názorech, nic víc. V určitém stadiu procesu se podle starého zvyku dává znamení zvonem. Podle názoru tohoto soudce tím proces začíná. Teď ti nemůžu říct všechno, co proti tomu mluví, ani bys tomu nerozuměl, ať ti stačí, že proti tomu mluví mnoho." Block rozpačitě přejížděl dole prsty po kožešině předložky u postele, strach ze soudcova výroku ho chvílemi nechával zapomenout na vlastní poníženost vůči advokátovi, pak myslel jen na sebe a obracel soudcova slova na všechny strany. „Blocku," řekla Leni va-

rovným tónem a trochu ho povytáhla za límec kabátu. „Nech teď tu kožešinu a poslouchej advokáta.“ K. nechápal, jak mohl advokát pomyslet na to, že ho tímhle předvedením získá. Kdyby K. advokáta neodehnal už dřív, touhle scénou by toho advokát dosáhl.

Kapitola devátá: V katedrále

K. dostal za úkol ukázat několik uměleckých památek jednomu italskému obchodnímu příteli banky, který byl pro ni velmi důležitý a pobýval v tomto městě poprvé. Byl to úkol, který by v jinou dobu jistě pokládal za čestný, který však teď, kdy jen s velkým vypětím ještě dokázal udržet svou vážnost v bance, převzal nerad. Každá hodina, o kterou ho připravili v kanceláři, mu působila starost; pracovní dobu v kanceláři sice už zdaleka nedokázal využít tak jako dřív, mnohé hodiny trávil jen pod nejnuznějším zdáním skutečné práce, ale o to větší byly jeho starosti, když v kanceláři nebyl. Měl pak dojem, že vidí, jak náměstek ředitele, který přece vždycky číhal, čas od času přichází do jeho kanceláře, sedá si k jeho psacímu stolu, prohrabává jeho listiny, přijímá strany, s nimiž se K. léta skoro přátelil, a přetahuje mu je, ba možná dokonce odhaluje chyby, kterými se K. teď při práci vždycky viděl ohrožen z tisíce stran a kterým už se nedokázal vyhnout. Když tedy dostal, ať už sebevíc vyznamenávajícím způsobem, příkaz k obchodní pochůzce, nebo dokonce k malé cestě – takové příkazy se v poslední době docela náhodou nahromadily –, pak se přece jen nabízel dohad, že ho chtějí na chvíli odstranit z kanceláře a přezkoumat jeho práci, nebo aspoň že ho v kanceláři pokládají za snadno postradatelného. Většinu těch příkazů mohl bez potíží odmítnout, ale neodvážil se, protože jestli jeho obava byla aspoň trochu odůvodněná, znamenalo odmítnutí příkazu přiznání jeho strachu. Z toho důvodu přijímal takové příkazy zdánlivě lhostejně, a když měl podniknout namáhavou dvoudenní obchodní cestu, dokonce zamlčel vážné nachlazení,

jen aby se nevystavil nebezpečí, že ho od cesty odvrátí s odvoláním na právě panující deštivé podzimní počasí. Když se z té cesty vrátil se zuřivou bolestí hlavy, dozvěděl se, že je určen k tomu, aby příští den doprovázel italského obchodního přítele. Pokušení aspoň tentokrát odmítnout bylo velmi velké, především to, co mu tu přidělili, nebyla práce bezprostředně související s obchodem, ale splnění této společenské povinnosti vůči obchodnímu příteli bylo samo o sobě nepochybně dost důležité, jen ne pro K., který dobře věděl, že se může udržet jen pracovními úspěchy, a že když se mu to nepodaří, je úplně bezcenné, kdyby toho Itala nečekaně dokonce okouzlil; nechtěl být ani na jeden den vystrčen z oblasti práce, protože strach, že ho zpátky už nepustí, byl příliš velký, strach, o kterém velmi přesně věděl, že je přehnaný, ale který ho přesto svíral. V tomhle případě ovšem bylo skoro nemožné vymyslet přijatelnou námitku, znalost italštiny K. sice nebyla příliš velká, ale přece dostatečná; rozhodující však bylo, že K. měl z dřívější doby jisté znalosti o umění, což se v bance rozneslo v nesmírně přehnané podobě, protože K. byl nějakou dobu, ostatně také jen z obchodních důvodů, členem Spolku pro zachování městských uměleckých památek. Ten Ital byl však, jak se proslýchalo, milovníkem umění, a volba K. za jeho průvodce byla proto samozřejmá.

Bylo velmi deštivé, bouřlivé ráno, když K., plný zlosti na den, který ho čekal, přišel do kanceláře už v sedm hodin, aby dokončil aspoň nějakou práci, než ho návštěva všemu odejme. Byl velmi unavený, protože půl noci strávil studiem italské mluvnice, aby se trochu připravil, okno, u kterého v poslední době sedával až příliš často, ho lákalo víc než psací stůl, ale odolal a posadil se k práci. Bohužel právě vstoupil sluha a oznámil, že ho poslal pan ředitel, aby se podíval, jestli už je pan prokurista tady; jestli je tady, ať je tak laskav a přijde vedle do přijímacího pokoje, pán z Itálie už je tu. „Už jdu," řekl K., strčil do kapsy malý slovník, vzal pod paži album městských pamětihodností, které pro cizince připravil, a šel kanceláří náměstka ředitele do ředitelny.

Byl šťastný, že přišel do kanceláře tak brzy a může být hned k dispozici, což asi nikdo vážně nečekal. Kancelář náměstka ředitele byla ovšem ještě prázdná jako v hluboké noci, sluha měl nejspíš do přijímacího pokoje zavolat i jeho, ale bylo to bezvýsledné. Když K. vstoupil do přijímacího pokoje, zvedli se ti dva páni z hlubokých lenošek. Ředitel se vlídně usmíval, zřejmě měl z příchodu K. velkou radost, hned obstaral představení, Ital K. silně potřásl rukou a se smíchem kohosi nazval ranním ptáčetem, K. přesně nerozuměl, koho tím myslí, bylo to navíc podivné slovo, jehož smysl K. uhodl teprve po chvilce. Odpověděl několika uhlazenými větami, které Ital zase přijal se smíchem, přičemž si několikrát nervózní rukou přejel po svém šedomodrém huňatém kníru. Ten knír byl zřejmě navoněný, člověk byl skoro v pokušení přiblížit se a přičichnout. Když se všichni posadili a začal krátký úvodní rozhovor, zpozoroval K. s velkou nevolí, že Itala chápe jen útržkovitě. Když mluvil úplně klidně, rozuměl mu skoro úplně, to však byly jen vzácné výjimky, většinou se mu řeč z úst jen řinula a on přitom vrtěl hlavou jako rozkoší. Při takových řečech se ale pravidelně zapletl do nějakého nářečí, které pro K. už nemělo nic italského, ale kterému ředitel nejen rozuměl, ale dokonce jím i mluvil, což ovšem K. mohl předvídat, protože Ital pocházel z jižní Itálie, kde byl několik let i ředitel. V každém případě K. poznal, že možnost dorozumět se s Italem je mu z velké části odňata, protože i jeho francouzštině se dalo rozumět jen těžko, a knír navíc zakrýval pohyby rtů, jejichž pohled by k porozumění snad pomohl. K. začal předvídat mnoho nepříjemností, prozatím se vzdal snahy Italovi rozumět – v přítomnosti ředitele, který mu rozuměl tak snadno, by to byla zbytečná námaha – a omezil se na to, že ho mrzutě pozoroval, jak hluboko, a přece lehce spočívá v lenošce, jak často popotahuje svůj krátký, ostře střižený kabátek a jak se jednou se zdviženými pažemi a s rukama volně se pohybujícíma v zápěstích snažil něco znázornit, co K. nedokázal pochopit, ačkoli nakloněný dopředu z těch rukou nespouštěl oči. Nakonec se u K., který ji-

nak nebyl ničím zaměstnán a jen mechanicky sledoval pohledem, jak řeč běží sem a tam, projevila dřívější únava a jednou se ke svému zděšení, naštěstí ještě včas, přistihl, že v roztržitosti právě chtěl vstát, otočit se a odejít. Konečně se Ital podíval na hodinky a vyskočil. Když se rozloučil s ředitelem, natlačil se na K., a to tak těsně, že K. musel odsunout svou lenošku dozadu, aby se mohl pohnout. Ředitel, který jistě poznal z očí K., v jaké tísni se vůči té italštině nachází, se vmísil do rozhovoru, a to tak chytře a tak jemně, že to vypadalo, jako by jen připojoval drobné rady, zatímco ve skutečnosti všechno, co Ital vykládal, přičemž mu neúnavně skákal do řeči, v největší stručnosti tlumočil K. K. se od něho dozvěděl, že Ital musí prozatím ještě vyřídit nějaké obchody, že bude mít bohužel i celkově jen málo času, že také v žádném případě nemá v úmyslu oběhnout ve spěchu všechny pamětihodnosti, že se spíše – ovšem jen jestli K. bude souhlasit, jedině jemu přísluší rozhodnutí – rozhodl prohlédnout si jen katedrálu, tu ale důkladně. Nesmírně se prý těší, že tu prohlídku bude moci podniknout v doprovodu tak učeného a laskavého muže – tím byl míněn K., který nebyl zaměstnán ničím jiným, než že přeslechával Itala a rychle chápal slova ředitele – a prosí ho, jestli se mu ta hodina hodí, aby se za dvě hodiny, asi v deset, dostavil do katedrály. Sám doufá, že v tu dobu tam už bude moci být. K. odpověděl něco přiměřeného, Ital stiskl ruku nejdřív řediteli, pak K., pak ještě jednou řediteli a šel, oba ho následovali, ke dveřím, obrácený k nim už jen napůl, ale pořád ještě nepřestával mluvit. K. pak ještě chvilku zůstal s ředitelem, který dnes vypadal obzvlášť nemocně. Ředitel měl dojem, že se mu musí nějak omluvit, a řekl – stáli důvěrně blízko u sebe –, že původně měl v úmyslu jít s Italem sám, ale pak – bližší důvod neuvedl – se rozhodl, že pošle raději K. Jestli Italovi hned na začátku nebude rozumět, nemusí se tím dát zmást, porozumění přijde velmi rychle, a i kdyby mnohému vůbec nerozuměl, není to tak zlé, protože pro Itala není nijak zvlášť důležité, aby mu rozuměli. Ostatně je italština K. překvapivě dobrá

a jistě si s tou věcí znamenitě poradí. Tím byl K. propuštěn. Čas, který mu ještě zbýval, strávil tím, že vypisoval ze slovníku vzácná slovíčka, která potřeboval k provázení po katedrále. Byla to nesmírně obtížná práce, sluhové nosili poštu, úředníci přicházeli s různými dotazy, a když viděli, že je K. zaměstnán, zůstávali stát u dveří, ale nehnuli se z místa, dokud je K. nevyslechl, náměstek ředitele si nenechal ujít příležitost K. vyrušit, přicházel častěji dovnitř, bral mu slovník z ruky a zjevně úplně nesmyslně v něm listoval, dokonce i strany se, když se otevřely dveře, vynořovaly v šeru předsíně a váhavě se ukláněly, chtěly na sebe upozornit, ale nebyly si jisté, jestli je někdo vidí – to všechno se točilo kolem K. jako kolem svého středu, zatímco on sám sestavoval slova, která potřeboval, pak je hledal ve slovníku, pak je vypisoval, pak se cvičil v jejich výslovnosti a nakonec se je pokoušel naučit nazpaměť. Jeho dřívější dobrá paměť ho však, jak se zdálo, úplně opustila, někdy se na Itala, který mu tu námahu způsoboval, tak rozzuřil, že zahrabal slovník pod papíry s pevným úmyslem, že se už nebude připravovat, pak ale nahlédl, že přece nemůže s Italem chodit před uměleckými díly v katedrále mlčky sem a tam, a s ještě větší zuřivostí slovník zase vytáhl.

Právě v půl desáté, když chtěl odejít, ozvalo se telefonické zavolání, Leni mu přála dobré ráno a ptala se, jak se mu daří, K. spěšně poděkoval a poznamenal, že se teď nemůže pustit do rozhovoru, protože musí do katedrály. „Do katedrály?“ zeptala se Leni. „No ano, do katedrály.“ „A proč do katedrály?“ řekla Leni. K. se jí to pokusil krátce vysvětlit, ale sotva s tím začal, řekla Leni najednou: „Štvou tě.“ Soucit, který nevyvolal a který nečekal, K. nesnášel, rozloučil se dvěma slovy, ale když věšel sluchátko na jeho místo, řekl přece napůl k sobě, napůl k tomu vzdálenému děvčeti, které to už neslyšelo: „Ano, štvou mě.“

Teď ale už bylo pozdě, už skoro hrozilo nebezpečí, že nepřijede včas. Jel tam automobilem, v posledním okamžiku si ještě vzpomněl na album, které ráno neměl příležitost předat, a proto ho teď vzal

s sebou. Držel ho na kolenou a celou cestu na ně neklidně bubnoval. Déšť zeslábl, ale bylo vlhko, chladno a temno, v katedrále bude málo vidět, zato se tam ale, kvůli dlouhému stání na studených dlaždicích, nachlazení K. velmi zhorší.

Náměstí před katedrálou bylo úplně prázdné, K. si vzpomněl, že už jako malému dítěti mu bylo nápadné, že v domech na tomhle úzkém náměstí jsou vždycky skoro všechny záclony na oknech spuštěné. Při dnešním počasí to ovšem bylo pochopitelnější než jindy. I v katedrále, jak se zdálo, bylo prázdno, samozřejmě nikoho ani nenapadlo sem ted chodit. K. proběhl obě postranní lodi, potkal jen starou ženskou, která zahalená do teplého šátku klečela před obrazem Panny Marie a hleděla na něj. Zdálky pak ještě viděl, jak ve dveřích ve zdi mizí kulhavý sluha. K. přišel přesně, právě když vstoupil, odbilo deset, ale Ital tu ještě nebyl. K. se vrátil k hlavnímu vchodu, chvíli tam nerozhodně stál a pak v dešti obešel katedrálu, aby se podíval, jestli snad Ital nečeká u některého postranního vchodu. Nebyl nikde k nalezení. Že by ředitel snad špatně pochopil udání času? Jak se také dalo tomu člověku správně rozumět? Ať už to ale bylo jakkoli, v každém případě musel K. na něj nejprve půl hodiny čekat. Protože byl unavený, chtěl si sednout, šel zase do katedrály, našel na jednom schodu malý cár podobný koberci, přitáhl si ho špičkou nohy před blízkou lavici, zabalil se pevněji do svého pláště, vyhrnul si límec a posadil se. Aby se rozptýlil, otevřel album, chvíli v něm listoval, ale brzy musel přestat, protože se setmělo tak, že když vzhlédl, nedokázal v nedaleké postranní lodi rozeznat skoro žádnou podrobnost.

V dálce na hlavním oltáři se třpytil velký trojúhelník světel svíček, K. by nedokázal s jistotou říct, jestli je už předtím viděl. Možná je zapálili teprve teď. Kostelníci se plíží z povolání, člověk si jich nevšimne. Když se K. náhodou otočil, uviděl nedaleko za sebou, že rovněž hoří vysoká silná svíce připevněná ke sloupu. Jakkoli to bylo krásné, k osvětlení oltářních obrazů, které většinou visely ve tmě postranních

oltářů, to naprosto nestačilo, spíš to tmu ještě zvětšovalo. Bylo od Itala stejně rozumné jako nezdvořilé, že nepřišel, nebylo by nic vidět, museli by se spokojit s tím, že by kapesní elektrickou svítilnou K. prohledávali několik obrazů palec po palci. Aby si vyzkoušel, co se od toho dá čekat, šel K. k nedaleké malé postranní kapli, vystoupil po několika schodech k nízkému mramorovému zábradlí a nakloněný přes ně osvětlil svítilnou oltářní obraz. Rušivě se před ním vznášelo věčné světlo. První, co K. uviděl a zčásti uhodl, byl velký rytíř v brnění, který byl zobrazen na samém okraji obrazu. Opíral se o meč, který zabodl do holé země před sebou – jen sem a tam vyráželo několik stébel trávy. Zdálo se, že pozorně sleduje nějakou událost, která se před ním odehrává. Bylo udivující, že tak zůstal stát a nepřiblížil se. Možná byl určen k tomu, aby stál na stráži. K., který už dlouho neviděl žádné obrazy, si rytíře dlouho prohlížel, ačkoli musel pořád mrkat, protože nesnášel zelené světlo svítilny. Když pak nechal světlo přejet po ostatní části obrazu, našel tam Kladení Krista do hrobu v obvyklém pojetí, byl to ostatně novější obraz. Strčil svítilnu do kapsy a vrátil se zase na své místo.

Čekat na Itala už bylo teď nejspíš zbytečné, venku ale jistě lilo jako z konve, a protože tu nebyla taková zima, jakou K. čekal, rozhodl se zatím tu zůstat. V jeho sousedství byla velká kazatelna, na její malé kulaté stříšce byly napůl vleže připevněny dva prázdné zlaté kříže, které se svými nejkrajnějšími hroty křížily. Vnější stěnu poprsně a přechod k nosnému sloupu tvořilo zelené listoví, do kterého sahali malí andělé, hned živě, hned v klidu. K. předstoupil před kazatelnu a prohlížel si ji ze všech stran, kámen byl opracován nesmírně pečlivě, hluboká tma mezi listovím a za ním vypadala jako zachycená a zadržená, K. vložil ruku do jedné takové mezery a pak opatrně ohmatal kámen, o existenci téhle kazatelny dosud vůbec nevěděl. Tu si náhodou všiml za nejbližší řadou lavic kostelníka, který tam stál ve volně visícím zřaseném černém kabátě, v levé ruce držel tabatěrku a díval se na něj. „Co

ten muž vlastně chce?“ pomyslel si K. „Připadám mu podezřelý? Chce spropitné?“ Když ale teď kostelník viděl, že si ho K. všiml, ukázal pravou rukou, mezi dvěma prsty držel ještě špetku tabáku, nějakým neurčitým směrem. Jeho chování bylo skoro nepochopitelné, K. ještě chvilku čekal, ale kostelník rukou pořád něco ukazoval a ještě to potvrzoval kýváním hlavy. „Co vlastně chce?“ zeptal se K. tiše, neodvážil se tu volat; pak ale vytáhl peněženku a protlačil se nejbližší lavicí, aby se k tomu muži dostal. Ten však hned odmítavě mávl rukou, pokrčil rameny a odkulhal pryč. Podobnou chůzí, jako bylo to spěšné kulhání, se K. jako dítě pokoušel napodobit jízdu na koni. „Dětinský stařec,“ pomyslel si K., „rozum mu už stačí jen na kostelnickou službu. Jak se zastaví, když stojím já, a jak číhá, jestli chci jít dál.“ S úsměvem šel K. za starcem celou postranní lodí skoro až na úroveň hlavního oltáře, stařec nepřestával něco ukazovat, ale K. se úmyslně neohlížel, to ukazování nemělo jiný účel, než ho odvést ze starcovy stopy. Nakonec ho opravdu nechal, nechtěl ho příliš vystrašit, a také nechtěl to zjevení, pro případ, že by Ital přece ještě přišel, úplně zaplašit.

Když vstoupil do hlavní lodi, aby hledal své místo, kde nechal ležet album, všiml si u jednoho sloupu, skoro těsně u lavic chóru, malé vedlejší kazatelny, docela prosté, z holého, bledého kamene. Byla tak malá, že zdálky vypadala jako ještě prázdný výklenek, který je určen pro sochu. Kazatel jistě nemohl od poprsně ustoupit ani o celý krok. Kromě toho začínala kamenná klenba kazatelny neobvykle nízko a stoupala sice bez jakékoli ozdoby, ale tak prohnutě vzhůru, že tam muž prostřední postavy nemohl stát vzpřímeně, ale musel se neustále naklánět přes poprseň. Celé to bylo jako určené k mučení kazatele, bylo nepochopitelné, k čemu tu kazatelnu potřebovali, když přece měli k dispozici tu druhou, velkou a tak umělecky zdobenou.

K. by si jistě nevšiml ani téhle malé kazatelny, kdyby nahoře nebyla připevněná lampa, jaká se obvykle připravuje krátce před kázáním. Mělo by se teď snad konat kázání? V prázdném kostele? K. se podíval

dolů po schodech, které se přimykaly ke sloupu, vedly ke kazatelně a byly tak úzké, jako by neměly sloužit lidem, ale jen k ozdobě sloupu. Ale dole u kazatelny, K. se úžasem usmál, opravdu stál duchovní, držel ruku na zábradlí, připravený vystoupit nahoru, a díval se na K. Pak velmi lehce kývl hlavou, načež se K. pokřižoval a uklonil, což měl udělat už dřív. Duchovní se lehce vyšvihl a vystoupil krátkými, rychlými kroky na kazatelnu. Mělo by opravdu začít kázání? Že by kostelník přece jen nebyl tak úplně opuštěn rozumem a chtěl K. nahnat ke kazateli, což ovšem bylo v prázdném kostele krajně nutné? Ostatně ještě někde před obrazem Panny Marie byla stará ženská, která by měla přijít taky. A jestli to už mělo být kázání, proč je nezahájily varhany? Ale ty zůstávaly zticha a jen slabě se leskly z temnoty své velké výšky.

K. uvažoval, jestli by se teď neměl co nejrychleji vzdálit; jestli to neudělá teď, nebude žádná vyhlídka, že by to mohl udělat během kázání, pak by musel zůstat, dokud bude trvat, v kanceláři ztrácel tolik času, čekat na Itala už dávno nebyl povinen, podíval se na hodinky, bylo jedenáct. Ale mohlo se tu opravdu kázat? Mohl K. sám představovat obec věřících? Co kdyby byl cizinec, který si chtěl jen prohlédnout kostel? V podstatě ani ničím jiným nebyl. Bylo nesmyslné myslet na to, že se bude kázat, teď v jedenáct hodin, ve všední den, za nejohavnějšího počasí. Duchovní – duchovní to nepochybně byl, mladý muž s hladkou, tmavou tváří – šel zřejmě nahoru jen proto, aby zhasl lampu, kterou omylem rozsvítili.

Ale nebylo tomu tak, duchovní spíš lampu prohlédl a ještě trochu ji vyšrouboval, pak se pomalu obrátil k poprsni, kterou vpředu na hranatém obrubení uchopil oběma rukama. Tak chvíli stál a, aniž pohnul hlavou, rozhlížel se. K. ustoupil hodný kus dozadu a opíral se lokty o přední kostelní lavici. Nejistýma očima viděl někde, aniž přesně určil to místo, jak se kostelník s křivými zády pokojně krčí jako po splněném úkolu. Jaké ticho teď vládlo v katedrále! Ale K. je musel narušit, neměl v úmyslu tu zůstat; jestli bylo povinností duchovního kázat

v určitou hodinu bez ohledu na okolnosti, ať to udělá, podaří se mu to i bez účasti K., stejně jako přítomnost K. jistě nezvýší účinek. Pomalu se tedy K. dal do pohybu, po špičkách se protahoval podél lavice, dostal se pak na širokou hlavní cestu a šel i tam úplně nerušeně, jen kamenná podlaha zněla pod sebetišším krokem a klenby se tím slabě, ale nepřetržitě ozývaly v mnohonásobném, zákonitém postupu. K. si připadal trochu opuštěný, když tam, snad pozorován duchovním, procházel sám mezi prázdnými lavicemi, i velikost katedrály se mu zdála ležet právě na hranici toho, co je pro lidi ještě snesitelné. Když došel ke svému dřívějšímu místu, doslova bez dalšího zdržení chňapl po albu, které tam nechal ležet, a vzal si ho. Skoro už opustil oblast lavic a blížil se k volnému prostoru, který ležel mezi nimi a východem, když poprvé uslyšel hlas duchovního. Mohutný, cvičený hlas. Jak pronikal katedrálou, která byla připravena ho přijmout! Nebyla to však obec, na kterou duchovní volal, bylo to úplně jednoznačné a nebylo žádných vytáček, volal: Josef K.!

K. se zarazil a díval se před sebe na zem. Zatím byl ještě volný, mohl ještě jít dál a některými z trojích malých tmavých dřevěných dveří, které byly nedaleko před ním, se vytratit. Znamenalo by to prostě, že nerozuměl, nebo že sice rozuměl, ale nechtěl se o to starat. Kdyby se však otočil, byl by zadržen, protože pak by se přiznal, že dobře rozuměl, že je opravdu ten, na koho se volá, a že také chce uposlechnout. Kdyby duchovní zavolal ještě jednou, K. by jistě odešel, ale protože všechno zůstávalo tiché, ať K. čekal jakkoli dlouho, přece jen trochu otočil hlavu, protože chtěl vidět, co teď duchovní dělá. Stál klidně na kazatelně jako předtím, ale bylo zřetelně vidět, že pohyb hlavy K. zpozoroval. Byla by to dětinská hra na schovávanou, kdyby se teď K. neotočil úplně. Udělal to a duchovní ho pokynutím prstu zavolal blíž. Protože teď se všechno mohlo dít otevřeně, běžel – dělal to také ze zvědavosti a aby celou záležitost zkrátil – dlouhými letícími kroky ke kazatelně. U prvních lavic se zastavil, ale duchovnímu se ta vzdálenost

zdála ještě příliš velká, natáhl ruku a ostře skloněným ukazováčkem ukázal na místo těsně před kazatelnou. K. uposlechl i v tom, na tom místě už musel hodně zaklonit hlavu, aby duchovního ještě viděl. „Ty jsi Josef K.," řekl duchovní a zvedl jednu ruku na poprsni v neurčitém pohybu. „Ano," řekl K., myslel na to, jak otevřeně dřív vždycky říkal své jméno, od nějaké doby mu bylo břemenem, také ho teď znali lidé, se kterými se setkal poprvé; jak krásné bylo nejdřív se představit a teprve pak být znám. „Jsi obžalovaný," řekl duchovní obzvlášť tiše. „Ano," řekl K., „byl jsem o tom zpraven." „Pak jsi ten, koho hledám," řekl duchovní. „Jsem vězeňský kaplan." „Aha," řekl K. „Dal jsem tě sem zavolat," řekl duchovní, „abych s tebou mluvil." „To jsem nevěděl," řekl K. „Přišel jsem sem, abych jednomu Italovi ukázal katedrálu." „Nech vedlejší věci," řekl duchovní. „Co držíš v ruce? Je to modlitební knížka?" „Ne," odpověděl K., „je to album městských pamětihodností." „Odlož to," řekl duchovní. K. je odhodil tak prudce, že se rozevřelo a kus se smýkalo po podlaze se zmačkanými listy. „Víš, že tvůj proces stojí špatně?" zeptal se duchovní. „Taky se mi to tak zdá," řekl K. „Vynaložil jsem veškerou námahu, ale dosud bez úspěchu. Ovšem podání ještě nemám hotové." „Jak si představuješ konec?" zeptal se duchovní. „Dřív jsem si myslel, že to musí skončit dobře," řekl K., „teď o tom někdy pochybuju sám. Nevím, jak to skončí. Víš to ty?" „Ne," řekl duchovní, „ale obávám se, že to skončí špatně. Pokládají tě za vinného. Tvůj proces se možná vůbec nedostane za nižší soud. Aspoň prozatím pokládají tvou vinu za prokázanou." „Ale já nejsem vinen," řekl K. „Je to omyl. Jak vůbec může být člověk vinen? Vždyť tady jsme všichni lidé, jeden jako druhý." „To je správné," řekl duchovní, „ale tak obvykle mluví vinní." „Máš proti mně taky předsudek?" zeptal se K. „Nemám proti tobě žádný předsudek," řekl duchovní. „Děkuju ti," řekl K. „Ale všichni ostatní, kdo se účastní řízení, mají proti mně předsudek. Vštěpují ho i těm, kdo se ho neúčastní. Moje postavení je čím dál těžší." „Nesprávně chápeš fakta," řekl duchovní. „Rozsudek

nepřichází najednou, řízení pozvolna přechází v rozsudek.“ „Tak je to tedy,“ řekl K. a sklonil hlavu. „Co chceš ve své věci udělat teď?“ zeptal se duchovní. „Chci ještě hledat pomoc,“ řekl K. a zvedl hlavu, aby viděl, jak to duchovní posuzuje. „Jsou ještě jisté možnosti, které jsem nevyužil.“ „Hledáš příliš mnoho cizí pomoci,“ řekl duchovní nesouhlasně, „a zvlášť u žen. Copak nepozoruješ, že to není ta pravá pomoc?“ „Někdy, a dokonce často bych ti mohl dát za pravdu,“ řekl K., „ale ne vždycky. Ženy mají velkou moc. Kdybych dokázal několik žen, které znám, přimět k tomu, aby pro mě společně pracovaly, musel bych proniknout. Zvlášť u tohoto soudu, který se skládá skoro ze samých záletníků. Ukaž vyšetřujícímu soudci zdálky nějakou ženu, a on, jen aby tam byl včas, převálcuje soudní stůl i obžalovaného.“ Duchovní sklonil hlavu k poprsni, teprve teď ho zřejmě stříška kazatelny tlačila dolů. Jaká bouře asi byla venku? To už nebyl zachmuřený den, to už byla hluboká noc. Žádná malba na skle velkých oken nedokázala přerušit temnou stěnu ani jediným zábleskem. A právě teď začal kostelník zhášet svíčky na hlavním oltáři jednu po druhé. „Zlobíš se na mě?“ zeptal se K. duchovního. „Možná nevíš, jakému soudu sloužíš.“ Nedostal žádnou odpověď. „Jsou to přece jen moje zkušenosti,“ řekl K. Nahoře bylo pořád ještě ticho. „Nechtěl jsem tě urazit,“ řekl K. Tu duchovní zakřičel dolů na K.: „Copak nevidíš ani na dva kroky?“ Bylo to zakřičeno ve zlosti, ale zároveň jako někdo, kdo vidí někoho padat, a protože se sám lekl, křičí neopatrně, bezděčně.

Teď oba dlouho mlčeli. Duchovní jistě nemohl ve tmě, která vládla dole, K. přesně rozeznat, zatímco K. duchovního ve světle malé lampy zřetelně viděl. Proč duchovní nesešel dolů? Kázání přece nepronesl, jen dal K. několik sdělení, která by mu, kdyby se jimi přesně řídil, nejspíš víc uškodila, než prospěla. Zato se K. dobrý úmysl duchovního zdál nepochybný, nebylo nemožné, že by se s ním, kdyby sešel dolů, dohodl, nebylo nemožné, že by od něho dostal rozhodující a přijatelnou radu, která by mu například ukázala, ne snad jak se dá ovlivnit

proces, ale jak se dá z procesu vymanit, jak ho obejít, jak by se dalo žít mimo proces. Tahle možnost musela existovat, K. na ni v poslední době často myslel. Jestli ale duchovní nějakou takovou možnost znal, možná by ji, kdyby ho o to člověk poprosil, prozradil, ačkoli sám patřil k soudu a ačkoli, když K. soud napadl, potlačil svou mírnou povahu a dokonce na K. křičel.

„Nechceš sejít dolů?“ řekl K. „Vždyť se nemá kázat. Pojď ke mně dolů.“ „Teď už můžu přijít,“ řekl duchovní, snad litoval, že křičel. Zatímco sundával lampu z háku, řekl: „Musel jsem s tebou nejdřív mluvit z dálky. Jinak se dám příliš snadno ovlivnit a zapomenu na svou službu.“

K. na něj čekal dole u schodů. Duchovní mu už z jednoho horního schodu, ještě když scházel, podával ruku. „Máš na mě trochu času?“ zeptal se K. „Tolik času, kolik potřebuješ,“ řekl duchovní a podal K. malou lampu, aby ji nesl. Ani zblízka se z jeho bytosti neztratila jistá slavnostnost. „Jsi ke mně velmi vlídný,“ řekl K. Chodili vedle sebe po temné postranní lodi sem a tam. „Jsi výjimka mezi všemi, kdo patří k soudu. Mám k tobě větší důvěru než ke komukoli z nich, a to jich už znám tolik. S tebou můžu mluvit otevřeně.“ „Neklam se,“ řekl duchovní. „V čem bych se měl klamat?“ zeptal se K. „V soudu se klameš,“ řekl duchovní, „v úvodních spisech k zákonu se o tomhle klamu říká: Před zákonem stojí dveřník. K tomu dveřníkovi přijde muž z venkova a prosí o vstup do zákona. Ale dveřník říká, že mu teď nemůže povolit vstup. Muž uvažuje a pak se ptá, jestli tedy bude smět vstoupit později. ‚Je to možné,‘ říká dveřník, ‚ale teď ne.‘ Protože brána do zákona je otevřená jako vždycky a dveřník ustoupí stranou, sehne se muž, aby se branou podíval dovnitř. Když to dveřník zpozoruje, směje se a říká: ‚Jestli tě to tak láká, zkus přece vejít navzdory mému zákazu. Ale pamatuj si: jsem mocný. A jsem jen ten nejnižší dveřník. Od sálu k sálu však stojí dveřníci, jeden mocnější než druhý. Už pohled na toho třetího nesnesu ani já.‘ Takové potíže muž z venkova nečekal, zákon má

přece být přístupný každému a vždycky, myslí si, ale když si teď dveřníka v jeho kožichu prohlédne pozorněji, jeho velký špičatý nos, dlouhé, řídké, černé tatarské vousy, rozhodne se přece jen, že raději počká, až dostane svolení ke vstupu. Dveřník mu dá stoličku a nechá ho posadit se stranou od dveří. Tam sedí dny a roky. Dělá mnoho pokusů, aby byl vpuštěn, a svými prosbami dveřníka unavuje. Dveřník s ním často podniká malé výslechy, vyptává se ho na jeho domov a na mnoho jiného, jsou to ale bezúčastné otázky, jaké kladou velcí páni, a nakonec mu pokaždé znovu řekne, že ho ještě nemůže vpustit. Muž, který se na cestu vybavil mnoha věcmi, použije všechno, ať je to sebecennější, aby dveřníka podplatil. Ten sice všechno přijme, ale říká přitom: ‚Beru to jen proto, aby sis nemyslel, že jsi něco zanedbal.' Během těch mnoha let pozoruje muž dveřníka skoro bez přestání. Zapomene na ostatní dveřníky a tenhle první se mu zdá jedinou překážkou vstupu do zákona. V prvních letech nešťastnou náhodu nahlas proklíná, později, když zestárne, už si jen bručí pro sebe. Zdětinští, a protože při mnohaletém zkoumání dveřníka poznal i blechy v jeho kožešinovém límci, prosí i ty blechy, aby mu pomohly a dveřníka obměkčily. Nakonec mu slábne zrak a neví, jestli se kolem něho opravdu stmívá, nebo jestli ho jen klamou oči. Zato teď ve tmě rozeznává záři, která neuhasitelně proniká z dveří zákona. Teď už nežije dlouho. Před smrtí se mu v hlavě všechny zkušenosti celé té doby shrnou do jedné otázky, kterou dveřníkovi dosud nepoložil. Kývne na něj, protože své tuhnoucí tělo už nedokáže narovnat. Dveřník se k němu musí hluboko sklonit, protože rozdíl ve velikosti se velmi změnil v mužův neprospěch. ‚Co chceš ještě vědět?' ptá se dveřník, ‚jsi nenasytný.' ‚Vždyť všichni usilují o zákon,' říká muž, ‚jak to, že za ty mnohé roky nikdo kromě mě nežádal o vpuštění?' Dveřník pozná, že muž je už u konce, a aby ještě dosáhl k jeho hasnoucímu sluchu, zařve na něj: ‚Tady nemohl být vpuštěn nikdo jiný, protože tento vchod byl určen jen pro tebe. Teď odejdu a zavřu ho.'"

„Dveřník tedy toho muže oklamal," řekl K. hned, velmi silně zaujatý tím příběhem. „Neukvapuj se," řekl duchovní, „nepřejímej cizí názor bez přezkoumání. Vyprávěl jsem ti ten příběh doslova podle Písma. O klamu v něm nic nestojí." „Ale je to jasné," řekl K., „a tvůj první výklad byl úplně správný. Dveřník podal to vysvobozující sdělení teprve tehdy, když už muži nemohlo pomoci." „Nikdo se ho dřív nezeptal," řekl duchovní, „uvaž také, že byl jen dveřník, a jako dveřník svou povinnost splnil." „Proč myslíš, že svou povinnost splnil?" zeptal se K., „nesplnil ji. Jeho povinností možná bylo odhánět všechny cizí, ale tohohle muže, pro kterého byl vchod určen, měl vpustit." „Nemáš dost úcty k Písmu a měníš ten příběh," řekl duchovní. „Příběh obsahuje o vpuštění do zákona dvě důležitá prohlášení dveřníka, jedno na začátku, jedno na konci. To jedno místo zní: že mu teď nemůže povolit vstup, a to druhé: tento vchod byl určen jen pro tebe. Kdyby mezi těmi dvěma prohlášeními byl rozpor, pak bys měl pravdu a dveřník by toho muže oklamal. Jenže žádný rozpor tu není. Naopak, to první prohlášení dokonce ukazuje k tomu druhému. Dalo by se skoro říct, že dveřník překročil svou povinnost, když muži dal vyhlídku na budoucí možnost vpuštění. V té době bylo zřejmě jeho povinností jen muže odmítnout, a skutečně se mnozí vykladači Písma diví tomu, že dveřník vůbec takhle naznačoval, protože se zdá, že miluje přesnost, a přísně bdí nad svým úřadem. Po mnoho let neopustí své stanoviště a bránu zavře teprve úplně nakonec, je si velmi vědom důležitosti své služby, protože říká: ‚Jsem mocný,' má úctu k představeným, protože říká: ‚Jsem jen ten nejnižší dveřník,' není upovídaný, protože za ty mnohé roky klade jen, jak se tam píše, ‚bezúčastné otázky', není úplatný, protože o jednom daru říká: ‚Beru to jen proto, aby sis nemyslel, že jsi něco zanedbal,' jde-li o plnění povinnosti, nedá se ani obměkčit, ani rozhořčit, protože se o tom muži říká: ‚svými prosbami dveřníka unavuje,' a konečně i jeho zevnějšek ukazuje na pedantskou povahu, ten velký špičatý nos a dlouhé, řídké, černé tatarské vousy. Může být povinnostem

věrnější dveřník? Do dveřníka se ale ještě mísí jiné povahové rysy, které jsou velmi příznivé pro toho, kdo žádá o vpuštění, a které přece jen činí pochopitelným, že v tom naznačení budoucí možnosti mohl svou povinnost trochu překročit. Nedá se totiž popřít, že je trochu prostoduchý a v souvislosti s tím trochu domýšlivý. I když jeho výroky o jeho moci a o moci ostatních dveřníků a o jejich pohledu, který nesnese ani on – říkám, i když všechny tyhle výroky mohou být samy o sobě správné, přece způsob, jakým je pronáší, ukazuje, že jeho pojetí je zkalené prostoduchostí a domýšlivostí. Vykladači k tomu říkají: ‚Správné pochopení nějaké věci a nepochopení téže věci se navzájem úplně nevylučují.' V každém případě se ale musí předpokládat, že ta prostoduchost a domýšlivost, jakkoli nepatrně se snad projevují, přece jen oslabují střežení vchodu, jsou to mezery v dveřníkově povaze. K tomu se ještě přidává, že dveřník je, jak se zdá, svou přirozeností vlídný, rozhodně není vždycky jen úřední osobou. Hned v prvních okamžicích si dělá ten žert, že muže navzdory výslovně trvajícímu zákazu zve, aby vstoupil, pak ho neposílá pryč, ale dá mu, jak se tam píše, stoličku a nechá ho posadit se stranou od dveří. Trpělivost, s jakou po všechna ta léta snáší mužovy prosby, ty malé výslechy, přijímání darů, ušlechtilost, s jakou připouští, aby muž vedle něho nahlas proklínal nešťastnou náhodu, která sem dveřníka postavila – to všechno svědčí o hnutích soucitu. Ne každý dveřník by tak jednal. A nakonec se ještě na pokyn hluboko k muži skloní, aby mu dal příležitost k poslední otázce. Jen slabá netrpělivost – dveřník přece ví, že je všemu konec – se projevuje ve slovech: ‚Jsi nenasytný.' Někteří dokonce jdou v tomhle způsobu výkladu ještě dál a míní, že slova ‚Jsi nenasytný' vyjadřují jakýsi přátelský obdiv, který ovšem není prostý blahosklonnosti. V každém případě se tak postava dveřníka uzavírá jinak, než si myslíš." „Znáš ten příběh přesněji než já a déle," řekl K. Chvilku mlčeli. Pak řekl K.: „Myslíš tedy, že ten muž oklamán nebyl?" „Nerozuměj mi špatně," řekl duchovní, „jen ti ukazuju názory, které o tom exi-

stují. Nesmíš na názory dávat příliš mnoho. Písmo je neměnné a názory jsou často jen výrazem zoufalství nad tím. V tomhle případě existuje dokonce názor, podle kterého je oklamaný právě dveřník.“ „To je dalekosáhlý názor,“ řekl K. „Jak se zdůvodňuje?“ „Zdůvodnění,“ odpověděl duchovní, „vychází z dveřníkovy prostoduchosti. Říká se, že nezná vnitřek zákona, ale jen cestu, kterou musí před vchodem pořád znovu procházet. Představy, které má o vnitřku, se pokládají za dětinské, a předpokládá se, že sám se bojí toho, čím chce nahnat strach muži. Ano, bojí se toho víc než ten muž, protože ten přece nechce nic jiného než vstoupit, i když už slyšel o strašných dveřnících uvnitř, dveřník naproti tomu vstoupit nechce, aspoň se o tom nic nedozvídáme. Jiní sice říkají, že už uvnitř být musel, protože byl přece jednou přijat do služeb zákona, a to se prý mohlo stát jen uvnitř. Na to je třeba odpovědět, že mohl být dveřníkem ustanoven třeba i zavoláním zevnitř a že přinejmenším hluboko uvnitř asi nebyl, když už pohled na třetího dveřníka nedokáže snést. Kromě toho se ale také nevypráví, že by za ty mnohé roky kromě poznámky o dveřnících vyprávěl o vnitřku cokoli. Mohlo by mu to být zakázáno, ale ani o zákazu nic nevyprávěl. Z toho všeho se usuzuje, že o vzhledu a významu vnitřku nic neví a že je v tom oklamán. Ale prý je oklamán i ohledně muže z venkova, protože je tomu muži podřízen, a neví to. Že s mužem zachází jako s podřízeným, se dá poznat z mnohého, co si asi ještě pamatuješ. Že je mu ale skutečně podřízen, to má podle tohoto názoru vyplývat stejně zřetelně. Především je svobodný nadřazen vázanému. Ten muž je skutečně svobodný, může jít, kam chce, jen vstup do zákona je mu zakázán, a navíc jen jedním jediným, dveřníkem. Když si sedne na stoličku stranou od brány a zůstane tam celý život, děje se to dobrovolně, příběh nevypráví o žádném donucení. Dveřník je naproti tomu svým úřadem vázán ke svému stanovišti, nesmí se vzdálit ven, a podle všeho ani jít dovnitř, i kdyby chtěl. Kromě toho je sice ve službách zákona, ale slouží jen pro tenhle vchod, tedy i jen pro toho muže, pro kterého

je tento vchod jedině určen. I z toho důvodu je mu podřízen. Dá se předpokládat, že po mnoho let, po celý mužný věk vlastně konal jen prázdnou službu, protože se říká, že přijde muž, tedy někdo v mužném věku, že tedy dveřník musel dlouho čekat, než se jeho účel naplnil, a to čekat tak dlouho, jak se zlíbilo tomu muži, který přece přišel dobrovolně. Ale i konec služby je určen koncem mužova života, až do konce mu tedy zůstává podřízen. A pořád znovu se zdůrazňuje, že dveřník, jak se zdá, o tom všem nic neví. Nevidí se na tom však nic nápadného, protože podle tohoto názoru je dveřník ještě v mnohem těžším klamu, který se týká jeho služby. Nakonec totiž mluví o vchodu a říká: ‚Teď odejdu a zavřu ho,' ale na začátku se praví, že brána do zákona je otevřená jako vždycky, jestli je ale otevřená vždycky, vždycky, to jest nezávisle na délce života muže, pro kterého je určena, pak ji ani dveřník nebude moci zavřít. O tom se názory rozcházejí, jestli dveřník tím ohlášením, že bránu zavře, chce jen dát odpověď, nebo zdůraznit svou služební povinnost, nebo muže ještě v posledním okamžiku uvrhnout do lítosti a smutku. V tom se ale mnozí shodují, že bránu zavřít nedokáže. Myslí si dokonce, že aspoň na konci je muži podřízen i svým věděním, protože ten vidí záři, která proniká z vchodu do zákona, zatímco dveřník jako dveřník stojí asi zády ke vchodu a ani žádným projevem neukazuje, že by si nějaké změny všiml." „To je dobře zdůvodněné," řekl K., který si jednotlivá místa z výkladu duchovního polohlasně opakoval pro sebe. „Je to dobře zdůvodněné, a teď už taky věřím, že dveřník je oklamán. Tím jsem ale neupustil od svého dřívějšího názoru, protože oba se zčásti kryjí. Není rozhodující, jestli dveřník vidí jasně, nebo je oklamán. Řekl jsem, že muž je oklamán. Jestli dveřník vidí jasně, dalo by se o mužově klamu pochybovat, jestli je ale dveřník oklamán, pak se jeho klam musí nutně přenést na toho muže. Dveřník pak sice není podvodník, ale je tak prostoduchý, že by ho měli okamžitě vyhnat ze služby. Musíš přece uvážit, že klam, ve kterém je dveřník, jemu nijak neškodí, tomu muži však tisíckrát." „Tady narážíš

na opačný názor," řekl duchovní. „Někteří totiž říkají, že příběh nedává nikomu právo soudit dveřníka. Ať se nám jeví jakkoli, je to přece služebník zákona, tedy patří k zákonu, tedy je vyňat z lidského soudu. Pak se také nesmí věřit, že je dveřník tomu muži podřízen. Být svou službou vázán byť jen ke vchodu do zákona je nesrovnatelně víc než žít svobodně ve světě. Muž k zákonu teprve přichází, dveřník už tam je. Zákon ho ustanovil ke službě, pochybovat o jeho důstojnosti by znamenalo pochybovat o zákoně." „S tímhle názorem nesouhlasím," řekl K. a vrtěl hlavou, „protože když se k němu člověk přidá, musí pokládat za pravdivé všechno, co dveřník říká. Že to ale není možné, jsi přece sám podrobně zdůvodnil." „Ne," řekl duchovní, „nemusí se všechno pokládat za pravdivé, musí se to jen pokládat za nutné." „Truchlivý názor," řekl K. „Ze lži se dělá světový řád."

K. to řekl jako závěr, ale jeho konečný soud to nebyl. Byl příliš unavený, aby dokázal přehlédnout všechny důsledky toho příběhu, byly to také neobvyklé myšlenkové pochody, do kterých ho příběh zavedl, neskutečné věci, vhodnější k rozhovoru pro společnost soudních úředníků než pro něho. Prostý příběh ztratil tvar, chtěl ho ze sebe setřást, a duchovní, který teď projevil velký jemnocit, to strpěl a přijal poznámku K. mlčky, ačkoli se s jeho vlastním názorem jistě neshodovala.

Chvíli šli mlčky dál, K. se držel těsně vedle duchovního a ve tmě nevěděl, kde je. Lampa v jeho ruce už dávno zhasla. Jednou se přímo před ním zablýskla stříbrná socha nějakého světce, jen leskem stříbra, a hned zase přešla do tmy. Aby nezůstal úplně odkázán na duchovního, zeptal se ho K.: „Nejsme teď blízko hlavního vchodu?" „Ne," řekl duchovní, „jsme od něho daleko. Chceš už odejít?" Ačkoli K. zrovna teď na to nemyslel, řekl hned: „Jistě, musím odejít. Jsem prokurista v bance, čekají na mě, přišel jsem sem jen proto, abych jednomu zahraničnímu obchodnímu příteli ukázal katedrálu." „Nuže," řekl duchovní a podal K. ruku, „tak jdi." „Ale ve tmě se sám nevyznám," řekl K. „Jdi doleva ke zdi," řekl duchovní, „pak dál podél zdi, neodcházej od

ní, a najdeš nějaký východ.“ Duchovní se vzdálil teprve pár kroků, ale K. už velmi hlasitě zavolal: „Prosím, ještě počkej.“ „Čekám,“ řekl duchovní. „Nechceš ode mě ještě něco?“ zeptal se K. „Ne,“ řekl duchovní. „Předtím jsi byl ke mně tak vlídný,“ řekl K., „a všechno jsi mi vysvětlil, a teď mě propouštíš, jako by ti na mně nezáleželo.“ „Vždyť musíš odejít,“ řekl duchovní. „No ano,“ řekl K., „pochop to přece.“ „Pochop ty nejdřív, kdo jsem já,“ řekl duchovní. „Jsi vězeňský kaplan,“ řekl K. a přistoupil blíž k duchovnímu, jeho okamžitý návrat do banky nebyl tak nutný, jak ho vylíčil, mohl tu docela dobře ještě zůstat. „Patřím tedy k soudu,“ řekl duchovní. „Proč bych tedy od tebe měl něco chtít? Soud od tebe nic nechce. Přijme tě, když přijdeš, a propustí tě, když odejdeš.“

Kapitola desátá: Konec

V předvečer jeho jednatřicátých narozenin – bylo kolem deváté večer, v době, kdy je na ulicích ticho – přišli do bytu K. dva páni. V žaketech, bledí a tlustí, s cylindry, které vypadaly, jako by se nedaly pohnout. Po malé formalitě u dveří bytu kvůli tomu, kdo vstoupí první, se táž formalita ve větším rozsahu zopakovala před dveřmi K. Aniž mu byla návštěva ohlášena, seděl K., rovněž oblečený černě, v křesle blízko dveří a pomalu si natahoval nové rukavice, které se mu ostře napínaly přes prsty, v držení, v jakém se čekají hosté. Hned vstal a zvědavě se na ty pány podíval. „Jste tedy určeni pro mě?“ zeptal se. Páni přikývli, jeden ukázal cylindrem v ruce na druhého. K. si přiznal, že čekal jinou návštěvu. Šel k oknu a ještě jednou se podíval na tmavou ulici. I skoro všechna okna na druhé straně ulice byla ještě tmavá, v mnoha byly spuštěné záclony. V jednom osvětleném okně v patře si za mřížkou spolu hrály malé děti a ručkama na sebe sahaly, ještě neschopné se ze svých míst pohnout. „Posílají pro mě staré podřadné herce,“ řekl si K. a rozhlédl se, aby se o tom ještě jednou přesvědčil. „Chtějí se se mnou vypořádat lacino.“ K. se k nim náhle obrátil a zeptal se: „V jakém divadle hrajete?“ „Divadle?“ zeptal se jeden z pánů s cukajícími koutky úst druhého o radu. Ten druhý se choval jako němý, který zápasí se vzpurným organismem. „Nejsou připraveni na to, že se jich někdo na něco zeptá,“ řekl si K. a šel si pro klobouk.

Už na schodech se páni chtěli do K. zavěsit, ale K. řekl: „Až na ulici, nejsem nemocný.“ Hned před bránou se do něho ale zavěsili způsobem, jakým K. ještě nikdy s nikým nešel. Ramena drželi těsně za jeho

rameny, paže v loktech neohýbali, ale používali je k tomu, aby paže K. ovinuli v celé jejich délce, dole chytili ruce K. školeným, nacvičeným, neodolatelným chvatem. K. šel napjatě vzpřímený mezi nimi, všichni tři teď tvořili takovou jednotu, že kdyby někdo jednoho z nich roztříštil, byli by roztříštěni všichni. Byla to jednota, jakou skoro dokáže vytvořit jen to, co je neživé.

Pod lucernami se K. často pokoušel, jakkoli těžké to bylo při tom těsném sevření, vidět své průvodce zřetelněji, než to bylo možné v šeru jeho pokoje. Možná jsou to tenoři, pomyslel si při pohledu na jejich těžké dvojité brady. Hnusila se mu čistota jejich obličejů. Člověk doslova ještě viděl tu čisticí ruku, která jim zajela do koutků očí, která jim otřela horní ret, která jim vyškrabala vrásky na bradě.

Když si toho K. všiml, zastavil se, a proto se zastavili i ostatní; byli na okraji volného, liduprázdného náměstí ozdobeného sadovými úpravami. „Proč poslali právě vás!“ spíš vykřikl, než se zeptal. Páni zřejmě nevěděli, co odpovědět, čekali s volnou paží svěšenou jako ošetřovatelé, když si nemocný chce odpočinout. „Dál nepůjdu,“ řekl K. na zkoušku. Na to páni nemuseli odpovídat, stačilo, že nepovolili sevření a pokusili se K. z místa nadzvednout, ale K. se vzpíral. „Nebudu už potřebovat mnoho síly, teď vynaložím všechnu,“ pomyslel si. Vzpomněl si na mouchy, které se s trhajícími se nožičkami snaží dostat pryč z lepu. „Ti páni budou mít těžkou práci.“

Tu před nimi z níže položené uličky vystoupila po malých schůdcích na náměstí slečna Bürstnerová. Nebylo úplně jisté, jestli je to ona, podoba byla ovšem velká. Ale K. ani nezáleželo na tom, jestli je to určitě slečna Bürstnerová, jen si hned uvědomil bezcennost svého odporu. Nebylo na tom nic hrdinského, když se vzpíral, když teď pánům působil potíže, když se teď v obraně snažil ještě užít posledního zdání života. Dal se do pohybu, a z radosti, kterou tím pánům udělal, přešlo ještě něco i na něho samého. Teď strpěli, aby určoval směr cesty, a on ho určoval podle cesty, kterou šla slečna před nimi, ne snad proto, že by

ji chtěl dohonit, ne snad proto, že by ji chtěl vidět co nejdéle, ale jen proto, aby nezapomněl na napomenutí, které pro něho znamenala. „Jediné, co teď můžu udělat," řekl si, a pravidelnost jeho kroků a kroků těch dvou druhých jeho myšlenky potvrzovala, „jediné, co teď dělám, je zachovat si až do konce klidně rozvrhující rozum. Vždycky jsem chtěl do světa vjet dvaceti rukama, a navíc za účelem, který nelze schvalovat. To bylo nesprávné, mám teď ukázat, že mě ani roční proces nedokázal poučit? Mám odejít jako natvrdlý člověk? Má se o mně smět říkat, že jsem na začátku procesu chtěl proces ukončit a teď na jeho konci ho chci zase začít? Nechci, aby se to o mně říkalo. Jsem vděčný za to, že mi na tuhle cestu dali s sebou tyhle napůl němé, nechápavé pány a že to nechali na mně, abych si to nutné řekl sám."

Slečna mezitím zahnula do postranní uličky, ale K. už se bez ní mohl obejít a oddal se svým průvodcům. Všichni tři teď v plné shodě táhli přes most v měsíčním světle, každému malému pohybu, který K. udělal, páni teď ochotně povolovali, když se trochu obrátil k zábradlí, otočili se tam celou frontou i oni. Voda, která se leskla a chvěla v měsíčním světle, se dělila kolem malého ostrova, na kterém se jakoby natěsnané kupily masy listí stromů a keřů. Pod nimi vedly, teď neviditelné, štěrkové cesty s pohodlnými lavičkami, na kterých se K. mnohé léto natahoval a protahoval. „Vždyť jsem vůbec nechtěl zůstat stát," řekl svým průvodcům, zahanbený jejich ochotou. Zdálo se, že jeden za zády K. tomu druhému mírně vyčítá to nedorozumění se zastavením, pak šli dál.

Prošli několika stoupajícími uličkami, v nichž tu a tam stáli nebo chodili policisté; hned v dálce, hned úplně nablízku. Jeden s huňatým knírem, s rukou na jílci šavle, přistoupil jakoby úmyslně blízko k té ne zcela nepodezřelé skupině. Páni se zarazili, policista už jako by otvíral ústa, tu K. silou táhl pány kupředu. Častěji se opatrně ohlížel, jestli policista nejde za nimi; když ale měli mezi sebou a policistou roh, dal se K. do běhu a páni museli přes velkou dušnost běžet s ním.

Tak se rychle dostali z města, které v tomhle směru skoro bez přechodu navazovalo na pole. Malý lom, opuštěný a pustý, ležel blízko domu, který byl ještě docela městský. Tady se páni zastavili, ať už proto, že tohle místo bylo od samého začátku jejich cílem, nebo proto, že byli příliš vyčerpaní, než aby běželi dál. Teď pustili K., který mlčky čekal, sundali cylindry, a zatímco se rozhlíželi po lomu, utírali si kapesníky pot z čela. Všude ležel měsíční svit s tou přirozeností a klidem, jaké nejsou dány žádnému jinému světlu.

Po výměně několika zdvořilostí ohledně toho, kdo má provést další úkoly – zdálo se, že páni dostali příkazy nerozdělené –, šel jeden z nich ke K. a svlékl mu kabát, vestu a nakonec košili. K. se bezděčně otřásl zimou, načež ho pán lehce a konejšivě poplácal po zádech. Pak ty věci pečlivě složil jako věci, které se ještě budou hodit, i když ne v nejbližší době. Aby nenechal K. bez pohybu vystaveného přece jen chladnému nočnímu vzduchu, vzal ho pod paží a chodil s ním trochu sem a tam, zatímco druhý pán prohledával lom, jestli tam není nějaké vhodné místo. Když ho našel, kývl, a ten první pán tam K. dovedl. Bylo to blízko stěny lomu, ležel tam vylomený kámen. Páni posadili K. na zem, opřeli ho o kámen a uložili mu hlavu navrch. Přes všechnu námahu, kterou si dávali, a přes všechnu vstřícnost, kterou jim K. projevoval, zůstávala jeho poloha velmi strojená a nevěrohodná. Jeden pán proto požádal druhého, aby mu na chvilku nechal ukládání K. samotnému, ale ani tím se to nezlepšilo. Nakonec nechali K. v poloze, která nebyla ani nejlepší z poloh, jichž už dosáhli. Pak jeden pán rozepjal svůj žaket a z pochvy, která visela na opasku napjatém kolem vesty, vytáhl dlouhý, tenký, po obou stranách nabroušený řeznický nůž, zvedl ho a zkoumal ostří proti světlu. Znovu začaly ty odporné zdvořilosti, jeden podával nůž nad K. tomu druhému, ten ho zase podával nad K. zpátky. K. teď přesně věděl, že by bylo jeho povinností ten nůž, když se nad ním vznášel z ruky do ruky, sám uchopit a vbodnout si ho do těla. Ale neudělal to, nýbrž otočil ještě volný krk a rozhlížel se. Úpl-

ně se osvědčit nedokázal, nedokázal úřadům odejmout všechnu práci, odpovědnost za tuhle poslední chybu nesl ten, kdo mu odepřel zbytek síly, která by k tomu byla potřeba. Jeho pohled padl na nejvyšší patro domu, který sousedil s lomem. Jako když vzplane světlo, rozletěla se tam křídla jednoho okna, nějaký člověk, slabý a tenký v té dálce a výšce, se prudce daleko vyklonil a ještě dál vztáhl paže. Kdo to byl? Přítel? Dobrý člověk? Někdo, kdo soucítil? Někdo, kdo chtěl pomoci? Byl to jednotlivec? Byli to všichni? Byla ještě pomoc? Byly ještě námitky, na které se zapomnělo? Jistě nějaké byly. Logika je sice neotřesitelná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde byl soudce, kterého nikdy neviděl? Kde byl vysoký soud, ke kterému se nikdy nedostal? Zvedl ruce a roztáhl všechny prsty.

Ale na hrdlo K. se položily ruce jednoho z pánů, zatímco ten druhý mu vrazil nůž do srdce a dvakrát jím tam otočil. Hasnoucíma očima ještě K. viděl, jak páni těsně před jeho obličejem, tvář na tváři, pozorují rozhodnutí. „Jako pes!“ řekl, bylo to, jako by ho stud měl přežít.

Franz Kafka: Proces

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #69327, Wikizdroje (de.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/proces-kafka/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/proces-kafka/.